

An aerial night view of a city, likely New York City, with the Empire State Building prominent in the center. A graphic of a yellow staircase with black steps is overlaid on the image, ascending from the bottom right towards the top left, symbolizing a path or journey.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΤΜΗΜΑ ΔΟΓΜΑΤΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ

**ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΚΑΙ
ΝΟΟΥΜΕΝΟ**

**ΣΤΗ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ
ΣΚΕΨΗ ΤΟΥ
Ν.ΜΠΕΡΔΙΑΓΙΕΦ**

μεταπτυχιακή εργασία

Kurtanidze Shorena

Επιβλέπων καθηγητής

Ιωάννης Κουρεμπελής

Σεπτέμβριος 2011

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

• Εισαγωγικά προλεγόμενα	
A) Βιογραφικά.....	2
B) Ο χαρακτήρας του πνεύματος του Μπερδιάγιφ.....	4
• Σκοπός της μελέτης.....	9
I. Ο Θεός και ο άνθρωπος.....	13
II. Η παρουσία του Θεού στον κόσμο και ο ρόλος της ελευθερίας. Η κόλαση ο θάνατος και απελευθέρωση.....	20
III. Ο άνθρωπος ως μικρόκοσμος (η ευθύνη του απέναντι στην υπόλοιπη δημιουργία).....	28
IV. Η αποκάλυψη του Θεού κα αποκάλυψη του ανθρώπου.....	35
V. Η πνευματικότητα.....	42
VI. Η δημιουργικότητα.....	47
VII. Η ελευθερία	56
VIII. Η προσωπικότητα και προσωπική αγάπη.....	63
IX. Από τον πρώτο Αδάμ μέχρι τη θέωση του ανθρώπου	70
X. Η οντολογική έννοια της εκκλησίας και η ουτοπία του χριστιανισμού στην ιστορία	77
XI. Εσχατολογία	83
XII. Το όραμα του Μπερδιάγιεφ (Η εποχή του πνεύματος η τρίτη Διαθήκη).....	90
• Σύνοψη	97
• Βιβλιογραφία.....	101
• Ευρετήριο όρων και εκφράσεων.....	103

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

A) ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ

Ο μεγάλος Ρώσος χριστιανός φιλόσοφος και στοχαστής ο Νικολάη Μπερδιάγιεφ γεννήθηκε στο Κίεβο το 1874 στην αριστοκρατική οικογένεια. Το οικογενειακό του περιβάλλον έπαιξε σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του χαρακτήρα του. Ο πατέρας του ήταν αξιωματικός της αυτοκρατορικής φρουράς, και ο παππούς του υψηλόβαθμος αξιωματικός, από τη μεριά της μητέρας του η γιαγιά του και η προγιαγιά του ήταν μοναχές. Και όπως έλεγε ο ίδιος από μικρό παιδί δυο πράγματα συναντιόνταν στην ψυχή του μοναχικά και πολεμικά ένστικτα τα οποία καθόρισαν για πάντα την πνευματική του ζωή και η αγάπη της ελευθερίας την οποία ασπάστηκε από πολύ μικρός. Οι οικογένεια του επίσης σημαντικό ρόλο έπαιξε στην διαμόρφωση του φιλελεύθερου πνεύματός του. Ενώ από τη μεριά του πατέρα του γνώρισε το πατριωτισμό και σλάβικο πνεύμα, από τη μεριά της μητέρας του που ήταν μισή γαλλίδα αγάπησε την Δύση και τον δυτικό πολιτισμό. Από 10 χρονών είχε διαβάσει όλα τα βιβλία του Dostogievski τα οποία σημάδεψαν την εσωτερική του ζωή, με τα τον Dostogievski διάβασε τη λογοτεχνία του L.Tolstoy. Από τους ευρωπαίους συγγραφείς μεγάλη σημασία για αυτόν είχαν ο Goethe και ο Shakespeare. Τα βιβλία του Dostogievski και του L.Tolstoy του δημιούργησαν μια έντονη απογοήτευση για την ζωή. Από νωρίς άρχισε να αναζητεί το νόημα της ζωής γιατί έβλεπε στη ζωή πάλα ανούσια πράγματα. Το φιλοσοφικό βάπτισμα, όπως έλεγε ο ίδιος, το έλαβε από το Dostogievski και ο πρώτος φιλόσοφος που τον έφερε στην φιλοσοφία ήταν ο Schopenhauer, σε αυτόν βρήκε την αρχική του κλήση στην απαισιοδοξία.

Στα 15 του χρόνια η σκέψη του άλλαξε και είδε το νόημα της ζωής στο να ασκηθεί στην αναζήτηση του νοήματος. Όπως έλεγε, θυμόνταν τη μέρα που έκλαψε πικρά και μετά από αυτή τη μέρα ένιωσε σαν να γεννήθηκε ξανά. Αποφάσισε να βγει από το στενό περιβάλλον της οικογένειας του και άρχισε να διαβάζει πιο δύσκολα

και σοβαρά βιβλία. Μεγάλη εντύπωση του έκανε το βιβλίο του Oldenburg για το βουδισμό.

Στα 17-18 του χρόνια, όπως λέει ο ίδιος, οι αντιλήψεις του για τον κόσμο αποκτά μεταφυσικό χαρακτήρα. Το 1894 μπαίνει στο πανεπιστήμιο του Κιέβου στο τμήμα δικαίου και της φιλοσοφίας. Εκεί αρχίζει να ασχολείται με κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα. Τότε ήρθε σε επαφή πρώτη φορά με το μαρξισμό και τον αποδέχτηκε ως σύλληψη για την κατάκτηση της κοινωνικής δικαιοσύνης. Αλλά ποτέ δεν ήταν ματεριαλιστής. Σύντομα όμως απογοητευτικό όταν είδε στην πράξη τα αδιέξοδα και τις στρεβλώσεις που προκάλεσε. Το 1898 συνελήφθηκε γιατί ήταν μέλος μιας οργάνωσης σοσιαλιστικού δημοκρατικού τύπου. Τον εξόρισαν στην Βολόγδα για 3 χρόνια. Το 1904 εγκαταστάθηκε στη Πετρούπολη αφού προηγουμένως ήχε παντρευτεί την ρωμαιοκαθολική Λυδία Τούσεφ. Κατά τη διάρκεια αυτή μεγάλη σημασία για αυτόν είχε τα βιβλία του Niche και του Ibsen. Στην Πετρούπολη γνωρίζει τον Boulgakov ο οποίος τον στρέφει προς το χριστιανισμό. Μαζί ιδρύουν θρησκευτικό περιοδικό «πρόβλημα της ζωής». Άρχισε να ψάχνει νέα ομορφιά. Στην ψυχή του αρχίζει μια θρησκευτική διαδικασία αναζήτησης μιας συγκεκριμένης θρησκείας. Το 1905 ήταν το πιο σημαντικό έτος στη ζωή του, μετά από πόλη οδυνηρή εμπειρία ήχε πνευματική ενόραση μετά την οποία έγινε τελεσίδικα χριστιανός. Όπως έλεγε- πίστεψε για πάντα το Χριστό, Υιό του θεού και Σωτήρα. Τότε έγραψε βιβλίο «νέα θρησκευτική συνείδηση και το κοινωνικό πρόβλημα».

Το 1907 φεύγει από την Πετρούπολη στο Παρίσι απ' όπου επιστρέφει σύντομα και εγκαθίσταται στην Μόσχα. Εκεί έρχεται πιο κοντά με την λειτουργική ζωή. Εκεί ένιωσε ότι ο δημιουργικός δρόμος του ανθρώπου είναι ο δρόμος για την θρησκευτική εμπειρία. Συνειδητοποίησε ότι την αποκάλυψη δεν πρέπει να περιμένει ο άνθρωπος από ψηλά αλλά ότι η νέα αποκάλυψη είναι δημιουργία του ίδιου του ανθρώπου, υπάρχει κάτι που ο άνθρωπος πρέπει να δώσει στο Θεό και όχι ο Θεός στον άνθρωπο. Έφτιαξε δικό του μύθο για την ανθρώπινη απάντηση αποκάλυψης στο θεού ως απάντηση της αγάπης του ανθρώπου. Όπως έλεγε- υπάρχει όχι μόνο η αποκάλυψη του Θεού στον άνθρωπο αλλά και η αποκάλυψη ανθρώπου στο Θεό. Για

αυτόν ο χριστιανισμός ήχε μια βαθιά εσωτερική έννοια. Τότε γράφει βιβλίο που το θεωρεί πιο σημαντικό από όλα τα βιβλία του « Το νόημα της δημιουργίας. Εμπειρία της δικαίωσης του ανθρώπου»¹.

Το 1920 διορίζεται καθηγητής στο πανεπιστήμιο της Μόσχας. Τότε στρέφεται κατά το Μαρξισμό. Το 1922 τον εξορίζουν οι μπολσεβίκοι πέρα από το Βόλγα και αργότερα στην Ευρώπη. Για δυο χρόνια ζει στο Βερολίνο όπου ιδρύει την «θρησκευτική και φιλοσοφική ακαδημία. Το 1924 εγκαταστάθηκε στο Παρίσι όπου έζησε για την υπόλοιπη ζωή του. Εκεί μετέφερε και την ακαδημία που ήχε ιδρύσει στο Βερολίνο. Το 1947 τον εκλέγουν διδάκτορα του πανεπιστημίου Κέμπριτζ. Πέθανε στο Παρίσι στις 23 Μαΐου του 1948 πάνω στο τραπέζι του γραφείου του. Ενώ λίγο πριν πεθάνει ολοκλήρωσε το τελευταίο του βιβλίο «*το βασίλειο του πνεύματος και το βασίλειο του Καίσαρα*»².

Έχει γράψει αμέτρητα άρθρα και βιβλία. Στη ζωή του ήχε γνωρίσει και ήχε συνεργαστεί με πολλούς μεγάλους συγγραφείς και φιλοσόφους εκείνης της εποχής.

Β) Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΜΠΕΡΔΙΑΓΙΕΦ

Όπως γράφει ο ίδιος στην αυτοβιογραφία του ένιωθε μέσα του επαναστάτης της ψυχής αλλά καθόλου επαναστάτης στο κοινωνικό πολιτικό πεδίο. Πάντα πίστευε ότι η κοινωνία του ανθρώπου έχει πνευματική βάση αλλά στον πολιτικό μυστικισμό πάντα ήχε αντιπάθεια. Δεχόταν την εκκλησιά και την πολιτεία αλλά δεν δέχονταν το συλλογικό να καταπίνει την προσωπικότητα. Ποτέ δεν ήταν λαϊκιστής μάλλον ήταν απέραντα φιλελεύθερος, στην καρδιά του η ελευθερία ήταν πάντα πιο ψηλά από την ισότητα.

Ποτέ δεν ήταν ακαδημαϊκός φιλόσοφος, όπως έλεγε, πάντα λειτουργούσε μέσα από τα βιώματα της ζωής. Ως στοχαστής και συγγραφεύς ήταν πολύ

¹ *ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΑ* (1917) Из архива С.А.Венгерова. Оп.: Вестник Русского Христианского движения. № 177 (I-II, 1988), с. 122-134 (страницы в прямых скобках внутри текста).

² Яков Кротов *Даты жизни и творчества Николая Бердяева*

υποκειμενικός. Το θρησκευτικό κίνητρο ήταν για αυτόν καθοριστικό, αλλά όχι αποκλειστική αναζήτηση προσωπικής σωτηρίας. Στρέφεται προς την ιστορική μοίρα της ανθρωπότητας και της ειρήνης. Από τη φύση του είναι δογματικός και όχι σκεπτικιστής. Πιο χαρακτηριστικό για την κοσμοθεωρία του και την αίσθηση του για τον κόσμο το θεωρούσε να βιώνει τη μοίρα του ως μοίρα της ανθρωπότητας³.

Η ηθική αρχή της φιλοσοφίας του ήταν ελευθερία, ευθύνη και διαφύλαξη της ανθρώπινης προσωπικότητας και της ιδιαιτερότητας. Ονομάστηκε φιλόσοφος της ελευθερίας. Για τον Μπερδιάγιεφ η ελευθερία ήταν η ύψιστη αξία. Έλεγε ότι ήταν παιδί της ελευθερίας: *«Εγώ βγήκα από την ελευθερία, είμαι το τέκνο της, η ελευθερία για μένα είναι πρωταρχική ύπαρξη»*. Κανένας φιλόσοφος δεν ασχολήθηκε τόσο ριζοσπαστικά με το θέμα της ελευθερίας όπως ο Μπερδιάγιεφ. Πίστευε ότι στην ελευθερία κρύβεται μυστικό του κόσμου. Για αυτόν η ελευθερία ήταν αρχή και το τέλος⁴.

Ο Ν. Μπερδιάγιεφ ήταν ένας στοχαστής που πίστευε και αγαπούσε βαθιά και ελεύθερα το Θεό και ακριβώς η πίστη του αυτή ήταν το θεμέλιο της γνώσης του. Η πίστη του στο Θεάνθρωπο τον έκανε να ξεχωρίζουν τα συγγράμματα του από κάθε φιλοσοφία. Έγραφε: *«Ανήκω στους φιλοσόφους με πίστη, ή πίστη μου όμως έχει ιδιαιτερότητες»*⁵. Δεν απολογούνταν σε κανέναν που θεωρούσαν ότι η γνώση ήταν μόνο επιστημονική και τεκμηριωμένη. Στο βιβλίο του *«Φιλοσοφία της ελευθερίας»* λέει ότι για αυτόν *«η πίστη είναι γνώση η πιο μεγάλη και πιο αληθινή γνώση, και θα είναι παράξενο να μου ζητάνε να μιλώ τεκμηριωμένα και κατοχυρωμένα για τη*

³ АВТОБΙΟΓΡΑΦΙΑ (1917) Из архива С.А.Венгерова. Оп.: Вестник Русского Христианского движения. № 177 (I-II, 1988), с. 122-134 (страницы в прямых скобках внутри текста).

⁴ «Я изошел от свободы, она моя родительница. Свобода для меня первичнее бытия. Своеобразие моего философского типа прежде всего в том, что я положил в основание философии не бытие, а свободу. В такой радикальной форме этого, кажется, не делал ни один философ. В свободе скрыта тайна мира. Бог захотел свободы, и отсюда произошла трагедия мира. Свобода в начале и свобода в конце. В сущности, я всю жизнь пишу философию свободы, стараясь ее усовершенствовать и дополнить». САМОПОЗНАНИЕ (1940) М.: Международные отношения, 1990. - 336 с. ISBN 5-85207-006-8. σ. 51.

⁵ Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής. μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος. Εκδόσεις Π.Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2010, σ. 28.

πίστη μου, προκαλώντας έτσι την υποβίβαση της πραγματικής της έννοιας»⁶. Έλεγε ότι μόνο με την πίστη φτάνει ένας στοχαστής στην αλήθεια, γιατί η πίστη απλά πιστεύει σε αυτή και ότι η πίστη ποτέ δεν μπορεί να γίνει επιστημονική και «η απαίτηση της «επιστημονικής» πίστης, η αποκατάσταση της πίστης με γνώση είναι, άρνηση της ελευθερίας, άρνηση της ελεύθερης εκλογής και της άσκησης της ελευθερίας. Αυτή η απαίτηση μειώνει τον άνθρωπο και δεν τον ανυψώνει. Καμία φιλοσοφία δεν μπορεί να δώσει πίστη ή να τον αντικαταστήσει, μόνο που μπορεί είναι να πλησιάσει την πίστη και να περάσει μερικά εμπόδια»⁷. Έλεγε ακόμη ότι υπάρχουν κάποια πράγματα που η επιστήμη δεν μπορεί να το ερευνήσει, όπως το θαύμα, ενώ η πίστη δεν ζητά επιχειρήματα, η πίστη γνωρίζει το θαύμα από μόνο του⁸.

Μαζί με όλα αυτά ο Μπερδιάγιεφ ήταν άκρως εσχατολογικός φιλόσοφος. Όλα στην φιλοσοφία του οδηγούν στην εσχατολογία. Κάθε βιβλίο του τελειώνει με αναφορά στην εσχατολογία. Έλεγε ότι πρέπει να βιώνουμε τα έσχατα σε κάθε στιγμή της ζωής⁹. Η εσχατολογία του είναι η πιο πνευματική και η πιο δημιουργική που έχω συναντήσει. Θεωρούσε ότι αυτά που πρέπει να κάνει ο άνθρωπος για την συνάντηση με τα έσχατα είναι να γίνει δημιουργικός και δυναμικός. Η στατική αντιμετώπιση των εσχάτων ήταν για τον Μπερδιάγιεφ, ότι πιο χειρότερο¹⁰. Η φιλοσοφία που εκπροσώπησε ο Ν. Μπερδιάγιεφ ονομάστηκε «υπαρξιακή

⁶ «Для меня вера есть знание, самое высшее и самое истинное знание, и странно было бы требовать, чтобы я дискурсивно и доказательно обосновывал и оправдывал свою веру, т.е. подчинял ее низшему и менее достоверному знанию». *ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΣΒΟΒΟΔЬ*(1911) Москва. Путь, Январь 1911. 281 с. (Клепинина, №5) Переиздания: 1994; 1998; (σελ 17)

⁷ «Требование «научной» веры, замены веры знанием есть, как мы увидим, отказ от свободы, от свободного избрания и от вольного подвига, требование это унижает человека, а не возвышает его. Никакая философия не может дать веры и заменить веры, она может лишь подвести к вере, лишь устранить некоторые препятствия». *ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΣΒΟΒΟДЬ*(1911) Москва. Путь, Январь 1911. 281 с. (Клепинина, №5) Переиздания: 1994; 1998. Κεφ.1. σελ 20.

⁸ *ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΣΒΟΒΟДЬ*(1911) Москва. Путь, Январь 1911. 281 с. (Клепинина, №5) Переиздания: 1994; 1998, Κεφ.2. Σελ.10)

⁹ Βλέπε. *Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής*. Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος, Εκδόσεις Π.Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2010 (αποδεικτικά σ. 373).

¹⁰ Βλέπε. Ενδίκτικα, *Ο ΡΑΒΣΤΒΕ И ΣΒΟΒΟДЕ ЧЕЛОВЕКА* (1939) (Опыт персоналистической философии Париж: YMCA-Press, s.d. [1939], 224 стр. σ. 159-160.

φιλοσοφία»¹¹, δηλαδή μια υπαρξιακή μεταφυσική, αλλά ο ίδιος προτιμούσε μια άλλη διατύπωση, αυτή της εσχατολογικής μεταφυσικής. Μια τέτοια μεταφυσική ήταν για αυτόν μια ολοκληρωμένη μεταφυσική¹².

Ο Μπερδιάγιεφ δεν ήταν απλά ένας φιλόσοφος, ήταν ένας αληθινός στοχαστής και ο στοχασμός είναι πάνω από κάθε θεολογία και φιλοσοφία. Γιατί όπως λέει και ο Γιάκοβ Κράτοβ «χωρίς στοχασμό και η θεολογία και η φιλοσοφία γίνεται συστηματική και πληκτική»¹³.

Η φιλοσοφία του Μπερδιάγιεφ δεν ήταν ούτε συστηματική αλλά δημιουργική. Η πίστη και η πνευματική εμπειρία ήταν η οδηγός του στο στοχασμό. Και αυτά τα δυο δεν τα βρίσκει ούτε μαθαίνει κανείς, αλλά την έχει μέσα του, τη βιώνει εμπειρικά. Η πνευματική εμπειρία κάνει τον άνθρωπο προφητικό, και ο Μπερδιάγιεφ ήταν προφήτης της εποχής του.

Ο μεγάλος Ρώσος πνευματικός πατέρας και συγγραφέας Αλέξανδρος Μεν έγραφε για εκείνον ότι «αυτός είναι ο στοχαστής του 21-ου αιώνα που τυχαία βρέθηκε στον αιώνα μας, πραγματικά είναι απομονωμένος από όλους... Αυτού του είδους η τραγικά απομόνωση σχετίζεται με το ότι «προσπερνάει το χρόνο»¹⁴. Και πραγματικά ο στοχασμός του Μπερδιάγιεφ έφτανε πολύ μακριά, μιλούσε στα βιβλία του σαν να βρίσκονταν στον 21-ο αιώνα και από εκεί να μετρούσε με τα αποτελέσματα που ήχε στα χέρια του όλα τα γεγονότα της ιστορίας.

Ο Μπερδιάγιεφ είχε αυτό το θείο εμφύτευμα μέσα του ήταν ένας αληθινός στοχαστής. Ένας προφητικός ερμηνευτής. Ήταν απίστευτα αμερόληπτος, δεν

¹¹ «Этот тип философии в нашем веке получил название экзистенциальной; Бердяев отмечает, что русская философия вообще по большей части экзистенциальна, и это особенно справедливо по отношению к XX веку. К собственно экзистенциальным философам Бердяев относит себя и своего друга Л. Шестова Пиама Гайденко» *МИСТИЧЕСКИЙ РЕВОЛЮЦИОНАРИЗМ* Пиама Гайденко Н. А. БЕРДЯЕВА Воспроизводится по изданию: *О назначении человека*. М.: Республика, 1993. σ.7.

¹² *Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής*. Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος. Εκδόσεις Π.Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2010, σ. 25.

¹³ Δες στην ιστοσελίδα http://krotov.info/library/02_b/berdyaev/berd_ogl.html

¹⁴ «Это мыслитель 21 века, случайно забредший в наш. Правда, он очень изолирован от всех. Это портит дело. Но такая изоляция - беда, связанная с его "преждевременностью». Мен. *Письма Виньковецкой* "...Ваш о. Александр" публикация Дианы Виньковецкой БОСТОН 1998

παρασύρονταν ποτέ από τα συναισθήματα και πάθη. Η αγάπη του για τον κόσμο ήταν αληθινή, με την πραγματική έννοια της λέξης, για αυτό σε όλη τη ζωή του και στα έργα του αγωνίστηκε για την ελευθερία του ανθρώπου και για τον ανθρώπινο πρόσωπο. Ο Μπερδιάγιεφ ήταν προφήτης, ήταν ανώτατος φιλόσοφος της ζωής, ήταν αγγελιοφόρος της ελευθερίας και της δημιουργικής εσχατολογίας. Ήταν κάθε άλλο από ένα συνηθισμένο φιλόσοφο, ήταν η φωνή της συνείδησης όλης της ανθρωπότητας.

ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Όπως ανέφερα και στα εισαγωγικά ο Ν.Μπερδιάγιεφ είναι φιλόσοφος στοχαστής αλλά κατά τι γνώμη μου και μεγάλος Θεολόγος. Στα έργα του ασχολήθηκε πολύ με μεταφυσικούς υπαρξιακούς προβληματισμούς. Έγραψε πολλά για την προσωπικότητα του ανθρώπου, για την έννοια της πραγματικής ελευθερίας, για την σχέση Θεού και ανθρώπου, για την πνευματικότητα και την εσχατολογία. Ο στοχασμός του ήταν ύψιστης προσδοκίας και χάρη στην πνευματικότητα, την εμπειρία και την πίστη που διέθετε, μαζί με ευρεία επιστημονική γνώση, κατάφερε να φτάσει σε υψηλό επίπεδο γνώσης. Μπόρεσε να ανακαλύψει τον πιο απλό, το πιο διαυγή και ελεύθερο δρόμο προς την αλήθεια.

Όταν αποφάσισα να ασχοληθώ με το έργο του, ήθελα να βρω ένα θέμα όπου θα μπορούσα να συμπεριλάβω όλα όσα είχε γράψει ο Μπερδιάγιεφ για το Θεό και τον άνθρωπο. Δηλαδή ήθελα να συμπεριλάβω μέσα όλα τα σημαντικά που έγραψε για το θέμα της θεολογίας και της ανθρωπολογίας.

Για αυτό επέλεξα τίτλο «Φαινόμενο και νοούμενο». Το πρώτο μιλά για τον κόσμο των φαινομένων, δηλαδή για τον αντικειμενικό κόσμο και το δεύτερο για τον κόσμο που δεν φαίνεται αλλά νοείται. Όμως αυτοί οι δυο κόσμοι, παρόλο που είναι διαφορετικοί, δεν είναι αντίθετες πλευρές αλλά συναντιούνται και αλληλοπεριχωρούνται¹⁵.

Το φαινόμενο είναι ο αντικειμενικός κόσμος, ο κόσμος που ζούμε και βλέπουμε. Ενώ το νοούμενο είναι αυτό που βρίσκεται πέρα από τον κόσμο και ξεπερνά τον κόσμο και την αναγκαιότητα. Όπως ορίζει ο Μπερδιάγιεφ: «ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ, αντικειμενικός, φυσικός και κοινωνικός κόσμος. Κόσμος της αναγκαιότητας και της δουλείας, της έχθρας και της κυριαρχίας». «ΝΟΟΥΜΕΝΟΣ ΚΟΣΜΟΣ, πνεύμα, ελευθερία, δημιουργία. Κόσμος της αγάπης και του ελέους. Ολόκληρος ο κόσμος»¹⁶.

¹⁵ Βλ. *Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής*. Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος. Εκδόσεις Π. Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2010, σ. 20.

¹⁶ *Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής*. Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος. Εκδόσεις Π. Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2010, σ. 110.

Όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ ο πραγματικός κόσμος είναι ο κόσμος των νοουμένων: *«Ο φυσικός, φαινομενικός κόσμος έχει συμβολικό χαρακτήρα, είναι γεμάτος από σημεία ενός άλλου κόσμου και είναι σύμπτωμα των εκδιπλώσεων και απομονώσεων στο επίπεδο του πνεύματος. Δεν υπάρχει αντικειμενικός φυσικός κόσμος ως πραγματικότητα καθεαυτή: υπάρχει μόνο ένας ελεύθερος, θείος κόσμος και ένας ελεύθερος ανθρώπινος κόσμος. Ο ελεύθερος αληθινός κόσμος αντικαθιστά ολόκληρο τον κόσμο, ο οποίος δεν βρίσκεται καθόλου στον κόσμο των φαινομένων, στον κόσμο των αντικειμένων»*¹⁷.

Όμως αυτός ο κόσμος των νοουμένων δεν είναι ένας ξένος κόσμος, είναι ο πραγματικά δικός μας κόσμος¹⁸ και πρέπει να τον βρούμε. Η αιτία που το βρίσκουμε ξένο είναι ότι έχουμε ρίχτει σε ένα αντικειμενικό κόσμο που μας αλλοιώνει¹⁹. Ο προορισμός μας είναι να βρούμε, να ανακαλύψουμε το νοούμενο πίσω από το φαινόμενο. Γιατί όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ: *«Πίσω από τον άνθρωπο ως φαινόμενο υπάρχει ο άνθρωπος ως νοούμενο»*²⁰.

Για τον Μπερδιάγιεφ, όμως, αυτοί οι δυο κόσμοι δεν είναι εντελώς ξεκομμένοι ο ένας από τον άλλο. Αδιαπέραστα σύνορα δεν υπάρχουν. Ο άνθρωπος που είναι υποκείμενο σε αυτό τον αντικειμενικό κόσμο, με την πράξη δημιουργικότητας που είναι εκδήλωση της ελευθερίας γίνεται υπερυποκειμενικός που σημαίνει κίνηση προς τα μέσα. Το δημιουργικό υποκείμενο εκφράζεται συμβολικά στο αντικείμενο²¹. Κατά τη γνώμη του, *«Οι προφήτες, οι δημιουργικές ιδιοφυΐες έρχονται σε αυτόν τον κόσμο από το νοούμενο κόσμο: είναι οι απεσταλμένοι του πνεύματος»*²².

¹⁷ *Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής*. Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος. Εκδόσεις Π. Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2010, σ. 110.

¹⁸ *Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής*. Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος. Εκδόσεις Π. Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2010, σ. 111.

¹⁹ *Δες Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής*. Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος. Εκδόσεις Π. Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2010, σ. 106.

²⁰ *Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής*. Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος. Εκδόσεις Π. Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2010, σ.104.

²¹ Για τον ορισμό υποκειμένου και αντικειμένου δες *Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής*. Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος. Εκδόσεις Π. Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2010. στο ίδιο κεφ.ΙΙ. σ. 101

²² *Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής*. Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος. Εκδόσεις Π. Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2010, σ.120.

Ένας άνθρωπος γίνεται δημιουργικός όταν είναι πραγματικά ελεύθερος, όταν είναι πνευματικός. Και τα δυο είναι δώρα του θεού στον άνθρωπο. Με τον ελεύθερο πνεύμα ο άνθρωπος ξεπερνά τον κόσμο και σώζει τον κόσμο ολόκληρο και όχι μόνο τον εαυτό του. Σχέση φαινομένου και του νοουμένου κατανοείται εσχατολογικά από τον Μπερδιάγιεφ²³ Γιατί «*Το τέλος δεν είναι μόνο καταστροφή του κόσμου και κρίση αλλά και φωτισμός και μεταμόρφωση του κόσμου, είναι σαν μία συνέχιση της δημιουργίας, είσοδος σε έναν νέο Αιώνα*»²⁴.

Πρέπει να επισημάνω ότι το νοούμενο δηλαδή (ο άλλος κόσμος) για τον Μπερδιάγιεφ δεν είναι ασώματος κόσμος και το φαινόμενο (αυτός ο κόσμος) σωματικός κόσμος. Αλλά ως φαινόμενο χαρακτηρίζει τον υλικό κόσμο. Ο Μπερδιάγιεφ διαχωρίζει την υλικότητα από τη σωματικότητα. Ο νοούμενος κόσμος για αυτόν είναι και σωματικός κόσμος, ένας κόσμος μεταμορφωμένος. Αυτό επιβεβαιώνεται και από τη θεωρία της ανάστασης. Όπου όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ γίνεται η ανάσταση ολόκληρου του όντος. Στην ανάσταση συντελείται η μεταμόρφωση όχι μόνο του επιμέρους ανθρώπου, αλλά ολόκληρου του κόσμου²⁵.

Ο στόχος της εργασίας μου είναι να αναδείξω το νοούμενο στοιχείο στον άνθρωπο και στον κόσμο. Διότι τα νοούμενα στοιχεία είναι αυτά που κάνουν δυνατή την ένωση του ανθρώπου και του κόσμου με τη νοούμενη πραγματικότητα. Αν δεν υπήρχε στον άνθρωπο το νοούμενο στοιχείο, ο άνθρωπος δεν θα μπορούσε ποτέ να γίνει θεάνθρωπος. Ακριβώς αυτά τα νοούμενα στοιχεία κάνουν τον άνθρωπο ελεύθερο, δημιουργικό και πνευματικό πρόσωπο. Στην εργασία μου αυτή θέλω να δείξω το δημιουργικό δρόμο, που από το κόσμο των φαινομένων μας πάει στον κόσμο των νοουμένων. Προσπάθησα να αναζητήσω μέσα από το έργο του Μπερδιάγιεφ την οδό που θα μας πάει στον κόσμο των νοούμενων. Και παν' απ' όλα να αναδείξω τον πραγματικό σκοπό της ζωής του ανθρώπου και τις ευθύνες που έχει απέναντι στον κόσμο.

²³ *Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής*. Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος. Εκδόσεις Π. Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2010, σ. 121.

²⁴ *Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής*. Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος. Εκδόσεις Π. Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2010, σ. 170.

²⁵ *Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής*. Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος. Εκδόσεις Π. Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2010, σ. 357.

Θα ξεκινήσω από την ανάλυση του τι είναι ο άνθρωπος και ποιος είναι ο Θεός δημιουργός και θα καταλήξω στην εσχατολογία και στο όραμα του Μπερδιάγιεφ, που είναι όραμα της πνευματικοποίησης και της ενηλικίωσης του ανθρώπου. Τούτος είναι ο οφειλόμενος σκοπός του ανθρώπου, δηλαδή η ανακάλυψη της αληθείας που είναι το νόημα της ανθρώπινης ύπαρξης. Γιατί η αλήθεια είναι ο Θεός. Και η οδός προς τη θέωση που είναι τελικός, έσχατος στόχος μας, γίνεται με τη βοήθεια του πνεύματος, με αγάπη, με ηρωισμό, με ελευθερία και με δημιουργικότητα. Όλα αυτά μας τα έδειξε ο Θεάνθρωπος Χριστός και βιώνονται στον χριστιανισμό εδώ κι αιώνες. Ο Μπερδιάγιεφ απλά μας διηγείται με τη γλώσσα της εμπειρίας του σύγχρονου ανθρώπου, με τη γλώσσα που είναι πιο προσιτή και κατανοητή για τον σύγχρονο άνθρωπο. Και μαζί με αυτό η θεολογία του είναι απαλλαγμένη από κάθε ηθικισμό και δικανισμό, μιλά και στοχάζει ελεύθερα εμπνεόμενος από αγάπη και το ελεύθερο πνεύμα. Η θεολογία του είναι πλήρως πνευματική. Με προφητικό πνεύμα διακηρύττει την αλήθεια για να μην τη λησμονούμε και να μην ξεχάσουμε το σκοπό της ύπαρξης μας.

Θέλω να επισημάνω ότι ο σκοπός μου στην εργασία αυτή δεν είναι τόσο να κάνω κριτική αλλά, πιο πολύ να αναδείξω το υπέροχο θεολογικό στοχασμό του Μπερδιάγιεφ στα θέματα που είναι πολύ σημαντικά για την πνευματική οδό του ανθρώπου από τον κόσμο των Φαινομένων προς τον κόσμο των νοουμένων, που είναι ο θείος κόσμος. Επίσης ήθελα να κάνω μια συμβολή παραθέτοντάς κείμενα από τα ρωσικά που δεν έχουν μεταφραστεί στην ελληνική γλώσσα. Και ένα κύριο μέλημα της εργασίας μου ήταν να μεταφράσω και να μεταφέρω τα κείμενα του Μπερδιάγιεφ που τα θεωρούσα σημαντικά.

I
ΘΕΟΣ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΟΣ

Τα ερωτήματα που θέτει συχνά ο άνθρωπος σε σχέση με τα υπαρξιακά του ζητήματα είναι τα ίδια για όλους τους ανθρώπους. Αντιμέτωπος με τη ζωή και τον κόσμο ο άνθρωπος αναρωτιέται: ποιος είμαι, από πού προέρχομαι και πού πάω, ποιος είναι ο ρόλος μου σε αυτό τον κόσμο, ποιος είναι ο Θεός. Και τι αξίζω εγώ για το Θεό δημιουργώ όλο του κόσμου. Που είναι η θέση μου στον κόσμο αυτό που βλέπω και ζω και ποια είναι η θέση μου σε έναν ανώτερο κόσμο; Ο άνθρωπος νιώθει μέσα του έναν δυισμό, νιώθει ότι βρίσκεται ανάμεσα σε δυο κόσμους των φαινομένων και των νοουμένων. Που ανήκει τελικά ο άνθρωπος;

Την απάντηση για αυτό πρέπει να αναζητήσουμε μέσα στην ιστορία του κόσμου. Η παρουσία του Θεού στην ιστορία κορυφώνεται με την έλευση του Υιού του Θεού στον κόσμο και με τη σταύρωση του για τον κόσμο. Η ορθόδοξη χριστολογία περικλείει μέσα της όλη την θεολογία και την ανθρωπολογία. Με την χριστολογία ο άνθρωπος ανυψώνεται και ενώνεται με τον Θεό με αγάπη και την ελευθερία. Εκεί φαίνεται όλο το μεγαλείο του ανθρώπου που καταπνιγμένος από τον κόσμο των φαινομένων και αμαυρωμένος από τα πάθη της αμαρτίας, ξανακτίζει την αληθινή του υπόσταση, βρίσκει το δρόμο του γυρισμού εκεί που πραγματικά ανήκει, στο Θεό.

Όμως, πολλές φορές η αλήθεια για το Θεό και τον άνθρωπο εξευτελίστηκε φριχτά, μέσα στο πέρας της ιστορίας, γιατί ερμηνεύτηκε ο Θεός κάτω από το πρίσμα της βασιλείας του καίσαρα με φαινομενικές, αντικειμενικές προσεγγίσεις²⁶. Αυτή κακή κοσμολογική αντίληψη για τον Θεό, όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ αποδίδει σε αυτόν έννοια της ισχύος υπό την φυσιοκρατική σημασία της λέξεως²⁷. Και εξηγώντας την αντίληψη του ανθρώπου για το Θεό, μέσα στο πέρας της ιστορίας ο Μπερδιάγιεφ λέει ότι: *«Οι πρόγονοι μας πίστευαν, ότι οι θεοί απαιτούν εξιλεωτικές αιματηρές θυσίες, χρειαζόταν δηλαδή δια ανθρώπινου αίματος ικανοποίηση. Η πίστη*

²⁶ *Βασίλειο του Πνεύματος και Βασίλειο του καίσαρα*. Μετάφραση Βασιλείου Τ. Γιούλτση. Εκδόσεις Π.Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2002, σ. 43.

²⁷ *Θείον και ανθρώπινον*. Μετάφραση Προδρόμου Π. Αντωνιάδου. Εκδόσεις Π.Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 34.

αυτή εξακολουθεί να υφίσταται με διαφορετική μορφή, προ παντός εκεί όπου ο βασανισμός ανθρώπων θεωρείται απαραίτητος για τον εξευμενισμό το Θεού»²⁸.

Ακόμα και σήμερα, λέει ο Μπερδιάγιεφ, οι άνθρωποι που βρίσκονται σε χαμηλό πνευματικό επίπεδο κατανοούν τον Χριστιανισμό ως φρικαλέα θρησκεία, αποδίδοντας σε αυτή δικανικές έννοιες. Αλλά ποίο επίπονο είναι ότι αυτό το κάνουν οι ίδιοι εκπρόσωποι του χριστιανισμού. Και τέτοιους αντιπρόσωπους αναφέρει ο Μπερδιάγιεφ το μοναχισμό που ιδρύθηκε πάνω στη «φιλοκαλία», επίσης και τον Αυγουστίνο, την επίσημη Καθολική διδασκαλία, και τον καλβινισμό, μέσα από τη διδασκαλία της περί προορισμό και κολάσεως²⁹. Γιατί όπως λέει μια τέτοια αντίληψη προκαλεί την διαίρεση και αυτή *«Η διαίρεση των ανθρώπων σε δυο κατηγορίες, των εκλεκτών και των κατηγορημένων αντιτίθεται στο πνεύμα του Ευαγγελίου, το οποίο άλλωστε υπέστη παραμορφώσεις από τον ανθρώπινο περιβάλλον το οποίο υιοθέτησε»*.

Αλλά όπως λέει *«Όταν ο άνθρωπος είναι ένα άγριο θηρίο, τότε δεν δύναται να εννοήσει τον Θεό παρά ως ένα άγριο θηρίο»³⁰*. Που θα πει ότι η αντίληψη του ανθρώπου για τον Θεό είναι ανάλογο με το πνευματικό του επίπεδο.

Με άλλα λόγια ο ίδιος ο άνθρωπος ρίχνει τον εαυτό του στην δυστυχία και από ελεύθερος γίνεται δούλος. Έως και σήμερα ο άνθρωπος δυσκολεύεται να κατανοήσει το Θεό γιατί δεν μπορεί να βγει έξω από τα όρια της αντικειμενικής σκέψης, έξω από το βασίλειο του καίσαρα. Για να νιώσεις τον Θεό και να τον καταλάβεις χρειάζεται να υψωθείς πνευματικά. Διότι όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ *«Όσο περισσότερα ανυψώνεται ο άνθρωπος στο βαθμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, απορρίπτει περισσότερα τη θρησκεία της φρίκης και του τρόμου, της εκδίκησης και της κόλασης και υποστηρίζει λιγότερα τις θρησκευτικές δικαιολογίες για τα φρικτά*

²⁸ *Θείον και ανθρώπινον*. Μετάφραση Προδρόμου Π. Αντωνιάδου. Εκδόσεις Π.Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 36.

²⁹ *Θείον και ανθρώπινον*. Μετάφραση Προδρόμου Π. Αντωνιάδου. Εκδόσεις Π.Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 36.

³⁰ *Θείον και ανθρώπινον*. Μετάφραση Προδρόμου Π. Αντωνιάδου. Εκδόσεις Π.Πουρναρά, Θεσσαλονίκη. 2000, σ. 36-37.

βασανιστήρια, τα οποία λαμβάνουν χώρο στη γη»³¹. Και όταν ο άνθρωπος ανυψώνεται πνευματικά αποκτά πιο σαφή γνώμη για το Θεό.

Ο αληθινός Θεός για τον Μπερδιάγιεφ δεν αναγνωρίζεται με τα μέτρα της οντολογίας γιατί *«ο Θεός δεν είναι ον, είναι Πνεύμα»³². Έτσι, όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ για τον Θεό μόνο με τη γλώσσα της εμπειρίας μπορούμε να μιλήσουμε³³. Όμως για να μην είναι η αντίληψη για το Θεό αφηρημένη και περιορισμένη, λέει ο Μπερδιάγιεφ, δεν πρέπει να συζητάμε για αυτόν ανεξάρτητα από τον άνθρωπο. Γιατί η ύπαρξη του ανθρώπου είναι μοναδική μαρτυρία της ύπαρξης του Θεού³⁴. Επειδή *«Ο άνθρωπος δεν είναι μόνον ένα τέλειο όν, όπως θέλει να βεβαιώσει η σύγχρονη σκέψη, αλλά επίσης ένα ον άπειρο. Είναι το άπειρο σε τέλεια μορφή, η σύνθεση του απείρου και του τέλειου. Το ανικανοποίητο του ανθρώπου μπροστά στο τέλειο, η στροφή του στο άπειρο είναι η εκδήλωση του Θείου μέσα στον άνθρωπο, η μαρτυρία του ανθρώπου για την ύπαρξη του Θεού και όχι μόνο του κόσμου»³⁵. Η απειρότητα και η τελειότητα του αυτή αποδεικνύει τη συγγένεια του με το θείο.**

Η πιο τέλεια έκφραση της σχέσης Θεού και ανθρώπου βρίσκεται στο μυστήριο του χριστιανισμού. Για τον Μπερδιάγιεφ *«δεν υπάρχει άλλη ανθρωπότητα πιο γνήσια από τη θεανθρώπινη»³⁶. Ο πραγματικός άνθρωπος είναι θεάνθρωπος. Αυτός είναι ο πραγματικός προορισμός του ανθρώπου, αυτός είναι πραγματικός άνθρωπος σε όλο του το μεγαλείο. Ο Θεός είναι νόημα και Αλήθεια του κόσμου. Ο Θεός είναι πνεύμα και ελευθερία. Η συνάντηση με τον Θεό δεν είναι συνάντηση με κάτι*

³¹ *Θείον και ανθρώπινον*. Μετάφραση Προδρόμου Π. Αντωνιάδου. Εκδόσεις Π.Πουρναρά, Θεσσαλονίκη. 2000, σ. 37.

³² *Βασίλειο του Πνεύματος και Βασίλειο του καίσαρα*. Μετάφραση Βασιλείου Τ. Γιούλτση. Εκδόσεις Π.Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2002, σ. 44.

³³ *Βασίλειο του Πνεύματος και Βασίλειο του καίσαρα*. Μετάφραση Βασιλείου Τ. Γιούλτση. Εκδόσεις Π.Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2002, σ. 44.

³⁴ *Βασίλειο του Πνεύματος και Βασίλειο του καίσαρα*. Μετάφραση Βασιλείου Τ. Γιούλτση. Εκδόσεις Π.Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2002, σ. 45.

³⁵ *Βασίλειο του Πνεύματος και Βασίλειο του καίσαρα*. Μετάφραση Βασιλείου Τ. Γιούλτση. Εκδόσεις Π.Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2002, σ. 45.

³⁶ *Βασίλειο του Πνεύματος και Βασίλειο του καίσαρα*. Μετάφραση Βασιλείου Τ. Γιούλτση. Εκδόσεις Π.Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2002, σ. 47.

απόλυτο και αφηρημένο αλλά είναι συνάντηση με τον προσωπικό Θεό³⁷. Ο Θεός δεν είναι απόλυτος αλλά προσωπικός. Ο άνθρωπος επικοινωνεί με το Θεό μέσω ελεύθερου πνεύματος. Αυτή η σχέση είναι η πιο υπέροχη σχέση γιατί γίνεται με ελευθερία. Όπως λέει Ο Μπερδιάγιεφ «Ο Θεός είναι ελευθερία, δεν είναι αναγκαιότητα ούτε κυριαρχική εξουσία του κόσμου ούτε υπέρτατη αιτιότητα που ενεργεί μέσα στον κόσμο»³⁸.

Όσον αφορά τον άνθρωπο, αυτός φέρει μέσα του το θείο στοιχείο. Όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ «Ο άνθρωπος δεν είναι μόνο ένα από τα φαινόμενα του αντικειμενικού κόσμου: η νοούμενη ουσία του παραμένει σε αυτόν, και, με τις ενέργειες που πηγάζουν από αυτή την ουσία, μπορεί να μεταμορφώνει τον κόσμο»³⁹. Αλώςτε σε αυτό κρύβεται το ανθρώπινο μεγαλείο.

Ο άνθρωπος περικλείει μέσα του ολόκληρο τον κόσμο, είναι ένας μικρός κόσμος. Και όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ «Και ο Θεός είναι μικρόκοσμος. Η ενανθρώπιση του θεού είναι ιδική αποκάλυψη του Χριστιανισμού, το οποίο τον κάνει να ξεχωρίζει από άλλες θρησκείες. Ο χριστιανισμός είναι η θρησκεία του Θεανθρώπου»⁴⁰. Και το ότι ο άνθρωπος προορίζεται να γίνει θεάνθρωπος αυτό προϋποθέτει στον άνθρωπο θείο στοιχείο. Αυτό αντιλαμβάνεται και ο άνθρωπος. Όταν κάνει διάλογο με τον εαυτό του, τότε ο άνθρωπος αναγνωρίζει στον εαυτό του όχι μόνο φυσική ύπαρξη αλλά και πνευματική⁴¹.

Ο άνθρωπος πλάστηκε ως εικόνα του Θεού και αυτό είναι η βάση της ελευθερίας του, αυτό επιβεβαιώνει ότι ο άνθρωπος είναι όν πνευματικό και ελεύθερο. Όμως ο άνθρωπος είναι ελεύθερος μόνο στο βασίλειο του πνεύματος, έξω

³⁷ Βασίλειο του Πνεύματος και Βασίλειο του καίσαρα. Μετάφραση Βασιλείου Τ. Γιούλτση. Εκδόσεις Π.Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2002, σ. 49-50.

³⁸ Βασίλειο του Πνεύματος και Βασίλειο του καίσαρα. Μετάφραση Βασιλείου Τ. Γιούλτση. Εκδόσεις Π.Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2002, σ. 51.

³⁹ Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής. Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος. Εκδόσεις Π.Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2010, σ. 346.

⁴⁰ ПРОБЛЕМА ЧЕЛОВЕКА (1936) (К построению христианской антропологии) Опубликовано в журнале "Путь", 1936, №50, с. 3-26. σ. 8.

⁴¹ ПРОБЛЕМА ЧЕЛОВЕКА (1936) (К построению христианской антропологии) Опубликовано в журнале "Путь", 1936, №50, с. 3-26, σ. 6-7.

από το βασίλειο του καίσαρα⁴². Χωρίς το Θεό ο άνθρωπος είναι καταδικασμένος. Όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ «*Αν δεν υπάρχει ο Θεός δεν υπάρχει μυστήριο. Και αν λείπει το μυστήριο, τότε ο κόσμος είναι μάταιος και ο άνθρωπος ένα ον σε δυο διαστάσεις, ανίκανος να ανυψωθεί. Αν δεν υπάρχει Θεός, ακόμη περισσότερο δεν υπάρχει νίκη κατά του θανάτου ούτε και αιώνια ζωή. Τότε τα πάντα είναι παράλογα και χωρίς σημασία. Ο Θεός είναι πληρότητα προς την οποία δεν γίνεται να μην είναι στραμμένος ο άνθρωπος*»⁴³.

Μπορεί να ακούγεται παράλογο αλλά ο άνθρωπος, όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ, είναι τόσο σημαντικός για το Θεό που είναι αναγκαίος για αυτόν. Όπως εξηγεί «*Εάν ο άνθρωπος και ο κόσμος δεν ήταν αναγκαία για το Θεό, τότε η ύπαρξη αυτών θα ήταν τυχαία, ήτοι άνευ ουδενός νοήματος. Πρέπει να βρούμε το θάρρος να ομολογήσουμε, ότι ο Θεός χρειάζεται τον άνθρωπο, τον έχει ανάγκη, χωρίς όμως η «ανάγκη» αυτή του Θεού να σημαίνει ένα περιορισμό του Θεού, δίχως δηλ. να γίνεται λόγος για τραυματισμό της ούτω καλουμένης «απολιθωμένης» ακινησίας και της δήθεν αυταρκείας του Θεού*»⁴⁴. Ο Θεός, όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ, αισθάνεται νοσταλγία προς αυτόν που αγαπά. Και αυτό προσδίδει στη ζωή του ανθρώπου ένα υψηλό νόημα.

Ο Θεός είναι αλήθεια και ο άνθρωπος πρέπει να αναζητά πάντα αυτή την αλήθεια. Όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ «*Η πίστη στο Θεό είναι η πίστη σε μία ανώτερη αλήθεια, σε μία αλήθεια, η οποία υψώνεται υπεράνω του αναληθούς κόσμου. Η αλήθεια απαιτεί μια δημιουργική συμμετοχή του ανθρώπου και του κόσμου, η συμμετοχή αυτή είναι συγχρόνως θεία και ανθρώπινη και προϋποθέτει μία ιδεώδη ανθρωπότητα*»⁴⁵. Αυτό σημαίνει ότι αναζητώντας την αλήθεια ο άνθρωπος γίνεται δημιουργικός και η δημιουργικότητα τον τελειοποιεί και τον φέρνει κοντά στο θεό.

⁴². *ПРОБЛЕМА ЧЕЛОВЕКА* (1936) (К построению христианской антропологии) Опубликовано в журнале "Путь", 1936, №50, с. 3-26, σ. 52.

⁴³. *ПРОБЛЕМА ЧЕЛОВЕКА* (1936) (К построению христианской антропологии) Опубликовано в журнале "Путь", 1936, №50, с. 3-26, σ. 52.

⁴⁴ *Θείον και ανθρώπινον*. Μετάφραση Προδρόμου Π. Αντωνιάδου. Εκδόσεις Π.Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 87.

⁴⁵ *Θείον και ανθρώπινον*. Μετάφραση Προδρόμου Π. Αντωνιάδου. Εκδόσεις Π.Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 87-88.

Απ' όλα όσα είπα σε αυτό το κεφάλαιο, βλέπουμε ότι ο Θεός αγάπησε πολύ τον άνθρωπο. Γιατί ο Θεός είναι Αγάπη. Ο Θεός έφτιαξε καθ' ομοίωση του, ελεύθερο και δημιουργικό τον άνθρωπο. Γιατί ο Θεός είναι ελευθερία. Ο Θεός δεν θέλει τον άνθρωπο δούλο. Αλλά τον θέλει να είναι ελεύθερος για να τον αγαπά ελεύθερα, να τον πιστεύει ελεύθερα και να είναι δημιουργικός. Αυτό μας απέδειξε ο Θεός στέλνοντας μας τον υιο του. Ο άνθρωπος είναι μικρός κόσμος και μικρός θεός. Είναι φαινόμενο αλλά και το νοούμενο, που με τη χάρη του Θεού έχει τη δυνατότητα να γίνει και αυτός Θεός. Η πραγματική του θέση είναι στον κόσμο των νοουμένων.

Τελειώνοντας θέλω να αναφέρω τα ποιητικά λόγια του Τζοβάννι Πίκο ντέλλα Μιράντα⁴⁶ που εκφράζουν εκπληκτικά όλα τα ανωτέρω. Τα λόγια αυτά τα παραθέτει ο Μπερδιάγιεφ στο κείμενο του (*το πρόβλημα του ανθρώπου*)⁴⁷. Και τα παραθέτω και εγώ χωρίς σχόλια:

«Εγώ σε έβαλα στο κέντρο του κόσμου, για να μπορέσεις ελεύθερα να παρατηρείς όλες τις κατευθύνσεις. Και να κοιτάς στο σημείο που σε βολεύει. Δεν σε έφτιαξα ούτε γήινο ούτε ουράνιο, ούτε θνητό, ούτε αθάνατο. Ώστε εσύ σύμφωνα με τη βούληση της συνείδησης σου να μπορείς να είσαι δικός σου προσωπικός δημιουργός και με τα υλικά που σου ταιριάζει να πλάσεις τον εαυτό σου. Έτσι, είσαι ελεύθερος να κατεβείς στο πιο χαμηλό σκαλί του ζωικού κόσμου, αλλά εσύ επίσης μπορείς να ανεβάσεις τον εαυτό σου σε ποιο υψηλή σφαίρα της θεότητας».

Ο άνθρωπος, λοιπόν, είναι φαινόμενο αλλά έχει μέσα του το νοούμενο στοιχείο, η πραγματική του θέση είναι στον κόσμο που τώρα γι αυτόν είναι νοούμενος κόσμος, κοντά στο Θεό. Ο άνθρωπος μπορεί και πρέπει να γίνει θεάνθρωπος.

⁴⁶Ιταλός μυστικός φιλόσοφος (1463-94)

⁴⁷ *ПРОБЛЕМА ЧЕЛОВЕКА*. (1936) (К построению христианской антропологии) Опубликовано в журнале "Путь", 1936, №50, с. 3-26, σ. 27.

II

Η ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΣΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΟ ΚΑΚΟ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ Η ΚΟΛΑΣΗ Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΚΑΙ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ

Σε αυτό τον αντικειμενικό κόσμο ο άνθρωπος έρχεται αντιμέτωπος με το κακό, βιώνει θλίψη, πόνο και απογοήτευση. Το κακό και ο θάνατος κυριαρχούν στον κόσμο. Ο άνθρωπος που γνωρίζει την ύπαρξη του Θεού αναρωτιέται γιατί δεν επεμβαίνει ο Θεός σε αυτό τον κόσμο και γιατί μια και καλή δεν εξουδετερώνει το κακό που τόσο ανελέητα μαστιγώνει τη δημιουργία του. Ο άνθρωπος ξέρει ότι ο Θεός είναι παντοδύναμος, όμως ανέχεται το κακό. Αγανακτισμένος ο άνθρωπος μη βρίσκοντας τρόπο να ξεφύγει από το κακό και το θάνατο που τον κυνηγά σαν κατάρρα, κατηγορεί τον Θεό για την απουσία του. Και από την άλλη κατηγορεί τον διάβολο γιατί τον θεωρεί ένοχο για όλες της δυστυχίες και το πόνο που βιώνει. Με αυτόν τον τρόπο προσπαθεί να δικαιώσει την απάθεια και την ανενέργειά του, ψάχνοντας εξιλαστήριο θύμα από τη μία στους δαίμονες που πιστεύει ότι τον κυνηγούν παντού και από την άλλη κατηγορώντας το Θεό για την αδιαφορία και απονιά για τον άνθρωπο.

Βέβαια μια τέτοια κατανόηση του κακού και του Θεού για τον Μπερδιάγιεφ είναι παθητική και αντιτίθεται στην πραγματική φύση του ανθρώπου, διότι ο άνθρωπος είναι ελεύθερος και δημιουργικός. Και έχει τη δύναμη να αντιμετωπίσει το κακό γιατί ενεργώντας κατά του κακού ελεύθερα και δημιουργικά θα νιώσει και την παρουσία του Θεού στον κόσμο και θα καταλάβει πόσο ανούσιο είναι το κακό.

Ο Νικόλας Μπερδιάγιεφ αναφέρεται πολλές φορές στα βιβλία του στο θέμα αυτό και εξηγεί πολύ ορθόδοξα την έννοια του κακού. Εξηγεί με πιο τρόπο βρίσκεται ο Θεός στον κόσμο και πώς ο άνθρωπος ασκώντας την ελευθερία του μπορεί να απαλλαγεί από το κακό γιατί ο Θεός είναι πάντα παρών και δίνει πνευματική δύναμη σε αυτόν που δεν υποδουλώνεται στο διάβολο και στον κόσμο των φαινομένων.

Για να μπορέσουμε όμως να αντιμετωπίσουμε το κακό πρέπει να ξέρουμε τι είναι το κακό και τη δύναμη έχει. Όπως λέει Μπερδιάγιεφ σύμφωνα με την ορθόδοξη διδασκαλία το κακό μέσα στην οποία είναι βυθισμένος ο κόσμος δεν έχει οντολογικό χαρακτήρα. Επειδή δεν είναι ον ούτε μπορεί να είναι ον γιατί το ον αναγνωρίζεται ως υψηλότερη και υπέρτατη ιδέα. Όπως λέει, η ύπαρξη του κακού ως όντος δεν αναγνωρίζεται και ότι αυτό που αντιτίθεται στο υπέρτατο καλό δεν είναι ένα άλλο

όν, αλλά το μη όν ή το μηδέν⁴⁸. Το κακό, λέει ο Μπερδιάγιεφ χαρακτηριστικά: *«Είναι μη ύπαρξη που πρέπει να διακρίνουμε από το αρχικό τίποτα. Αλλά ανυπαρξία είναι και μπορεί να έχει μεγάλη δύναμη, τη δύναμη του ψεύδους. Το κακό είναι καρικατούρα της ύπαρξης, είναι αρρώστια της ύπαρξης. Το κακό είναι παραβίαση της θείας ιεραρχίας, ερχόμενο από την ανυπαρξία, ανάμιξη του ιεραρχικού κέντρου, ανατροπή του υψηλότερου και ανύψωση του κατωτέρου, πτώση από το αρχικό κέντρο ύπαρξης, από το οποίο καθορίζεται σε όλους θέση τους στον κόσμο. Αυτό είναι παν απ όλα ψέμα. Αυτό βλέπει τον εαυτό του όχι για αυτό που είναι στην πραγματικότητα, αυτό πάντα εξαπατά με ψέματα. Ο διάβολος είναι ψεύτης, δεν έχει ίδια πηγή ζωής, δεν έχει δική του ύπαρξη. Αλλά τα κλέβει τούτα από το Θεό και παραπλανεί, είναι καρικατούρα. Η δύναμη του διαβόλου είναι ψεύτικη, φανταστική, δύναμη απάτης. Δεν υπάρχει βασίλειο του κακού, ως θετικής ύπαρξης, που υπάρχει δίπλα στο βασίλειο του Θεού, στην ύπαρξη του Θεού»⁴⁹.*

Έτσι καταλαβαίνουμε ότι το κακό υπάρχει επειδή υπάρχει το καλό. Και αυτό αποδεικνύει την ύπαρξη του Θεού. Διότι όπως λέει Μπερδιάγιεφ: *« Η ύπαρξη του κακού είναι απόδειξη της ύπαρξης του Θεού, είναι απόδειξη ότι αυτός ο κόσμος δεν είναι μοναδικός και τελικός. Η εμπειρία του κακού στρέφει το άνθρωπο στον έξω κόσμο, προκαλεί αίσθηση ανεπάρκειας από αυτό τον κόσμο»⁵⁰* και ο άνθρωπος αντιλαμβάνεται ότι το κακό είναι κάτι που δεν του ταιριάζει, κάτι που τον μειώνει και τον απομακρύνει από τη πραγματική του φύση.

Αν αντιμετωπίσουμε το κακό με αυτόν το τρόπο θα καταλάβουμε γιατί επέτρεψε ο Θεός την ύπαρξη του. Ο άνθρωπος πρέπει να ασκήσει την ελευθερία του. Αν δεν υπάρχει το κακό δεν έχει νόημα η ελευθερία. Το μυστήριο της ύπαρξης του κακού για τον Μπερδιάγιεφ είναι συνδεδεμένο με το μυστήριο της ελευθερίας. Όπως λέει : *«Χωρίς κατανόηση της ελευθερίας δεν είναι δυνατό να καταλάβουμε το παράλογο γεγονός της ύπαρξης του κακού»⁵¹.*

⁴⁸ Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής. Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος. Εκδόσεις Π.Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2010, σ. 222.

⁴⁹ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΣΒΟΒΟΔΗΝΟΓΟ ΔΥΧΑ (1928) Республика, 1994, σ. 116.

⁵⁰ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΣΒΟΒΟΔΗΝΟΓΟ ΔΥΧΑ (1928) Республика, 1994, σ. 112.

⁵¹ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΣΒΟΒΟΔΗΝΟΓΟ ΔΥΧΑ (1928) Республика, 1994, σ. 113.

Παραδειγματικά θα αναφερθώ σε ένα απόσπασμα από το βιβλίο του Μπερδιάγιεφ (*Φιλοσοφία του ελεύθερου πνεύματος*) όπου ο Μπερδιάγιεφ αναφέρεται στον ήρωα του Ντοστογιέφσκι από το βιβλίο *αδελφοί Καραμοζόφ*, στον Ευκλίδοφ. Στο μυθιστόρημα αυτό ο Ευκλίδοφ αρνείται να ανεχτεί έναν κόσμο όπου βασιλεύει το κακό, και επιθυμεί να φτιάξει έναν κόσμο καλύτερο όπου δεν θα υπάρχει πια ο πόνος. Ο Μπερδιάγιεφ αναφερόμενος στην επιθυμία του ήρωα αυτό ανταποκρίνεται ότι αν στον κόσμο δεν θα υπάρχει το κακό δεν θα υπάρχει ελευθερία και έτσι ο άνθρωπος θα είναι «*ένα καλοκάγαθο μηχανήμα*», σε ένα τέτοιο κόσμο δεν θα υπάρχει ελεύθερη άσκηση της ελεύθερης αναζήτησης⁵².

Αυτό σημαίνει ότι ο Θεός επέτρεψε την ύπαρξη του κακού στον κόσμο για να μπορεί ο άνθρωπος να ασκεί την ελευθερία του δημιουργικά. Γιατί από τότε που ο άνθρωπος έπεσε από την αμαρτία δεν αποσχίστηκε από το Θεό αποκλειστικά. Ο θεός συνεχίζει να υποστηρίζει τον άνθρωπο και ενεργεί πάνω του πνευματικά. Ο άνθρωπος δεν ανήκει στο βασίλειο της ανυπαρξίας. Για αυτό στην καρδιά του ανθρώπου παλεύουν ο Θεός και ο διάβολος. Ο άνθρωπος παραμένει θεϊκή ύπαρξη⁵³.

Με την άσκηση της ελευθερίας δημιουργικά ο άνθρωπος επιστρέφει στο Θεό με πράξη ελεύθερη. Αυτό είναι απόδειξη αγάπης προς τον άνθρωπο, γιατί αυτός που αγαπά δεν πιέζει και δεν απαιτεί ανταπόδοση με βία. Εξάλλου, το γεγονός που ο Θεός έστειλε στον κόσμο τον Υιό του για την σωτηρία του είναι υπεράνω κάθε αγάπης που γνωρίζει η ανθρωπότητα.

Όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ, ο χριστιανισμός είναι η θρησκεία της λύτρωσης, και ως εκ τούτου προϋποθέτει την ύπαρξη κακού στη ζωή. Ο Χριστός ήρθε στον κόσμο ακριβώς επειδή ο κόσμος υπέφερε από το κακό. Ο χριστιανισμός μαθαίνει ότι ο άνθρωπος και ο κόσμος πρέπει να σηκώσουν το σταυρό τους. Ο χριστιανισμός ποτέ δεν υποσχέθηκε βίαια απελευθέρωση του κόσμου. Η βασιλεία του Θεού δεν είναι στη γη. Ο χριστιανισμός αναγνωρίζει την ελευθερία του ανθρώπου και χωρίς ελεύθερη συγκατάθεση του ανθρώπου δεν μπορεί να εφαρμόσει τη βασιλεία του Θεού. Ο χριστιανισμός είναι η θρησκεία της ελευθερίας και για αυτό δεν επιτρέπει τη

⁵² *ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΣΒΟΒΟΔΗΝΟΓΟ ΔΥΧΑ* (1928) Республика, 1994, σ. 112.

⁵³ *ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΣΒΟΒΟΔΗΝΟΓΟ ΔΥΧΑ* (1928) Республика, 1994, σ. 119.

βίαια εξάλειψη του κακού. Ο χριστιανισμός κατανοεί τον πόνο και απελευθερώνει από το κακό. Αλλά η απελευθέρωση προϋποθέτει τη συμμετοχή της ανθρώπινης ελευθερίας⁵⁴.

Μιλώντας για το κακό, την αμαρτία και το θάνατο, πρέπει να αναφερθώ στη διδασκαλία για την κόλαση. Σε αυτή τη διδασκαλία η κόλαση θεωρείται ένας τόπος όπου ο διάβολος τιμωρεί τους αμαρτωλούς καίγοντας τους στη κόλαση. Αν προσπαθήσουμε να βγάλουμε συμπεράσματα από αυτή τη διδασκαλία η κόλαση μας παρουσιάζεται ως ένας τόπος όπου βασιλεύει αιώνια ο σατανάς δηλαδή ένα βασίλειο του σατανά δίπλα στο βασίλειο του Θεού. Μια τέτοια διδασκαλία θα ανέτρεπε όλα όσα είπαμε πιο πάνω. Τότε τι είναι κόλαση στην πραγματικότητα;

Ο Μερδιάγεφ στα συγγράμματά του αντιτίθεται σε μια τέτοια κατανόηση της κόλασης. Θεώρει ότι αυτή διδασκαλία δεν είναι ορθόδοξη και η ύπαρξη της κόλασης θα σημαίνει ότι το κακό είναι ον. Και η ύπαρξη της οντολογίας του κακού όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ θα ήταν δικαίωση του κακού. Ακριβώς μια τέτοια οντολογία του κακού οδήγησε σε μια οντολογία της κόλασης, η οποία θεωρούνταν θρίαμβος του καλού⁵⁵, αλλά στην πραγματικότητα ήταν θρίαμβος του κακού. Για τον Μπερδιάγιεφ το κακό και η κόλαση είναι μόνο μια εμπειρία του ανθρώπου στον κόσμο, και έχει πνευματική έννοια, είναι μια εμπειρία πνευματική. Και όπως λέει ο ίδιος, ένας τέτοιος *«λανθασμένος οντολογικός μονισμός παρήγαγε έναν λανθασμένο οντολογικό-εσχατολογικό δυισμό, αυτόν του παραδείσου-βασιλείας του Θεού και της κόλασης-βασιλεία του διαβόλου. Αντίστροφα, ο δυισμός, κυρίως ο ηθικός σε σχέση με τον κόσμο, μπορεί να οδηγήσει σε έναν εσχατολογικό μονισμό, σε μια καθολική μεταμόρφωση και σωτηρία»*. Γιατί ο Μπερδιάγιεφ πιστεύει ότι το κακό μπορεί να νικηθεί και αυτή η νίκη του κακού για αυτόν δεν γίνεται με την τιμωρία των ενόχων στο αιώνιο πυρ της κόλασης αλλά είναι μεταμόρφωση και φωτισμός, είναι η εξανέμιση του παραισθητικού κόσμου του κακού, η εξανέμιση του φρικτού

⁵⁴ *ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΣΒΟΒΟΔΗΟΓΟ ΔΥΧΑ* (1928) Республика, 1994, σ. 120.

⁵⁵ *Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής*. Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος. Εκδόσεις Π.Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2010, σ. 224.

εφιάλτη⁵⁶. Γιατί το κακό δεν είναι τίποτα άλλο παρά ένας παραισθητικός φριχτός εφιάλτης, μια ανουσιότητα που βασανίζει το όν.

Το ότι υπάρχει το κακό αυτό δεν σημαίνει ότι ο Θεός έχει εγκαταλείψει τον κόσμο. Ο άνθρωπος υποφέρει και βιώνει εμπειρικά την κατάσταση, όταν απομακρύνεται από το Θεό. Τότε ο Θεός, σεβόμενος την ελευθερία του, εγκαταλείπει τον άνθρωπο και ο άνθρωπος αφήνεται στην τύχη του. Όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ όταν ο άνθρωπος απομακρύνεται από το Θεό και δίνει μια εσφαλμένη κατεύθυνση στην ελευθερία του, τότε ο άνθρωπος, και μαζί με αυτόν ο κόσμος, εξαρτάται από μια αναπόφευκτη αναγκαιότητα. Και η ζωή αποτελείται από συμπτώσεις. Έτσι ο άνθρωπος γίνεται αδύναμος, *«περιπλανώμενος στο ποικιλόμορφο κόσμο, όπου ενεργούν αναρίθμητες και ασύλληπτες δυνάμεις, οι οποίες ξεπερνάνε κάθε λογικό υπολογισμό. Μια άτυχη σύμπτωση, που μας φαίνεται ανεξήγητη, παράλογη και φρικώδης, σημαίνει ακριβώς ότι ζούμε σε ένα πεπρωκότα κόσμο, ο οποίος δεν κυβερνάται αποκλειστικώς μόνον υπό της θείας Προνοίας. Αλλά η ατυχής αυτή σύμπτωση είναι δυνατόν για το τραυματισμένο πεπρωμένο της ζωής μου να έχει ένα βαθύ νόημα στο φαινομενικό κόσμο»*⁵⁷.

Βεβαία όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ, αυτός ο κόσμος στον οποίο έχουμε ριχτεί δεν είναι θεϊός κόσμος και για αυτό σε αυτόν τον κόσμο δεν μπορούν να βασιλεύουν η θεία τάξη και η θεία αρμονία, αλλά το θείο πνεύμα, διεισδύει σ' αυτόν τον κόσμο, και ο Θεός γίνεται ορατός, στο συγκεκριμένο αληθινό ον και στην ύπαρξη του. Όμως, δεν επεμβαίνει, δεν βάζει τάξη και αρμονία στον κόσμο αυτό: αυτή την τάξη και αυτή την αρμονία όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ μπορούμε να τις σκεφτόμαστε μόνο εσχατολογικά⁵⁸.

Φαίνεται ότι όλα έχουν μια εξήγηση και αυτή είναι ότι ο Θεός δημιούργησε τον άνθρωπο ελεύθερο και επέτρεψε την ύπαρξη του κακού για να εξασκήσει ο άνθρωπος την ελευθερία του. Ο Θεός ποτέ δεν εγκατέλειψε τον κόσμο. Το νοούμενο

⁵⁶ Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής. Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος. Εκδόσεις Π.Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2010, σ. 224-225.

⁵⁷ *Θείον και ανθρώπινον*. Μετάφραση Προδρόμου Π. Αντωνιάδου. Εκδόσεις Π.Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2000, σ. 41.

⁵⁸ Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής. Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος. Εκδόσεις Π.Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2010, σ. 239.

πάντα δρα στο κόσμο των φαινομένων. Απλά η ελευθερία έχει το πρωτείο. Και η ελευθερία είναι ένα μεγαλειώδες μυστήριο, διότι ο άνθρωπος ελεύθερα μπορεί να διαλέξει να γίνει πραγματικά ελεύθερος ή να γίνει δούλος. Για τον Μπερδιάγιεφ αυτό είναι το μυστήριο της ελευθερίας και όπως εξηγεί, αυτό το μυστήριο της ελευθερίας συνιστάται στο ότι από τη μια μπορεί να δημιουργεί καινούρια και καλύτερη ζωή και από την άλλη μπορεί να γεννά το κακό, δηλαδή έχει τη δυνατότητα να αυτοκαταστρέφεται. Όπως λέει *«Η ελευθερία απαιτεί άπειρη ελευθερία, ένα δημιουργικό πέταγμα προς το άπειρο, αλλά μπορεί να θέλει ταυτόχρονα τη δουλειά την οποία και διαπιστώνουμε στην ιστορία των ανθρώπινων κοινωνιών»*⁵⁹. Η ελευθερία επιτρέπει τον άνθρωπο να ανακαλύψει την αλήθεια και να διαλέξει ο ίδιος το δρόμο του.

Όμως, ο Μπερδιάγιεφ θεωρεί ότι δεν θα υπήρχε ελευθερία αν το νοούμενο φανερωνόταν πλήρως στα φαινόμενα ή αντίθετα αν τα νοούμενα δεν δρούσαν καθόλου πάνω στα φαινόμενα. (Ο άνθρωπος γνωρίζει και ζει εμπειρικά και τα δύο, αλλιώς δεν θα μπορούσε να διαλέξει και να τα ξεχωρίζει). Για τον Μπερδιάγιεφ ο κόσμος των νοουμένων δρα στον κόσμο των φαινομένων και το αντίθετο. Γι αυτό ο άνθρωπος ως ελεύθερος και δημιουργικός ως πνευματικό όν έχει τη δυνατότητα να ξεπεράσει τον κόσμο αυτό γιατί δεν είναι καθαρό φαινόμενο⁶⁰, εμπεριέχει μέσα του και το νοούμενο στοιχείο.

Ο άνθρωπος μπορεί να νικήσει το κακό με την άσκηση της ελευθερίας του σε αυτό τον κόσμο αλλά δεν μπορεί να αποφύγει το θάνατο που είναι το αποτέλεσμα του κακού. Διότι όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ ο Χριστός νίκησε τον θάνατο. Και για αυτό πρέπει να αποδεχτούμε τον θάνατο ελεύθερα, ως οδό που οδηγεί στη ζωή. *«Πρέπει να πεθάνεις για να ζήσεις»*. Γιατί όπως αναφέρει ο Μπερδιάγιεφ για την χριστιανική αντίληψη ο θάνατος δεν είναι μόνο το κακό αλλά και θεία ευλογία, αν δεν υπήρχε θάνατος στον κόσμο η ζωή θα ήταν φρικτή και ατελείωτη σε αυτή την αμαρτία και το κακό, σε αυτό το φυσικό κόσμο με αυτή τη σάρκα. Μια τέτοια ζωή

⁵⁹ *Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής*. Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος. Εκδόσεις Π.Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2010, σ. 240.

⁶⁰ *Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής*. Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος. Εκδόσεις Π.Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2010, σ. 240.

θα ήταν πνευματικός θάνατος⁶¹, γι αυτό επιτρέπει ο Θεός να βασιλεύει στη ζωή ο θάνατος, αλλά μόνο σε αυτή τη ζωή.

Στην πραγματικότητα ο θάνατος έχει νικηθεί από τον Χριστό. Με την ανάσταση. Όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ *«Η εμπειρία του επί κόσμου επικρατούντος κακού είναι μια εμπειρία που οδηγεί στην αποτυχία και στο ναυάγιο, αλλά η δημιουργική δύναμη της Ανάστασης θριαμβεύει κατά του κακού και του θανάτου.... Εν τω Χριστώ, στο Θεάνθρωπο και εν τη ενέργεια της «θεανθρωπότητας» προετοιμάζεται η μεταμόρφωση ολόκληρου του κόσμου»*⁶². Αυτό σημαίνει ότι το κακό και ο θάνατος θα νικηθεί τελικά. Και η μεταμόρφωση του κόσμου που αναμένεται για το τέλος θα είναι το τελικό ξερίζωμα του κακού. Γιατί στο μεταμορφωμένο και ολοκληρωμένο πια τον κόσμο δεν θα υπάρχει ανάγκη της ύπαρξης του κακού. Το κακό θα έχει πια εξαντλήσει το ρόλο του στον κόσμο αυτό, το ρόλο της εξάσκησης της ανθρωπίνης ελευθερίας για την τελική ενηλικίωση του.

⁶¹ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΣΒΟΒΟΔΗΟΓΟ ΔΥΧΑ (1928) Республика έκδοση του 1994, σ. 129.

⁶² *Θείον και ανθρώπινον*. Μετάφραση Προδρόμου Π.Αντωνιάδου. Εκδόσεις Π.Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2000, σ. 151.

III
Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΩΣ ΜΙΚΡΟΚΟΣΜΟΣ
(Η ΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΗΝ ΥΠΟΛΟΙΠΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ)

Όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ «*Το να κατανοήσεις το μυστήριο για τον άνθρωπο σημαίνει να κατανοήσεις το μυστήριο της ύπαρξης. Γνώρισε τον εαυτό σου και μέσα από αυτό θα καταλάβεις τον κόσμο*»⁶³.

Πράγματι είναι πολύ μεγάλο το μυστήριο του ανθρώπου. Ο άνθρωπος είναι τόσο πολύπλοκος και έχει τόσο μεγάλο βάθος που χωράει μέσα του ολόκληρο τον κόσμο. Ο άνθρωπος έχει αποκλειστική αξία στον κόσμο. Ο κόσμος εξαρτάται από τον άνθρωπο, μοιράζεται τη μοίρα του. Ο άνθρωπος είναι ανώτερος από τον κόσμο αυτό.

Ο Μπερδιάγιεφ αναγνωρίζει την υπεροχή του ανθρώπου απέναντι στην υπόλοιπη δημιουργία. Και λέει ότι «*Ο άνθρωπος - ένα μικρό σύμπαν, ένας μικρόκοσμος – και αυτή είναι η βασική αλήθεια της ανθρώπινης γνώσης.... Ο κόσμος μπορεί να χωρέσει στον άνθρωπο, και να αφομοιωθεί από τον άνθρωπο, ο κόσμος γνωρίζεται και συλλαμβάνεται μέσω ανθρώπου, επειδή έχει όλο το σύμπαν μέσα του και όλη τη δύναμη και την ποιότητα του – επειδή ο άνθρωπος δεν είναι ένα μέρος του σύμπαντος, αλλά ολόκληρο μικρό σύμπαν.... Ο άνθρωπος μπαίνει στη γνωστική έννοια του σύμπαντος ως μεγάλος άνθρωπος, όπως και μικράνθρωπος. Το σύμπαν εισέρχεται στον άνθρωπο υπόκειται στην δημιουργική του προσπάθεια σαν ένα μικρό σύμπαν, ως μικρόκοσμος. Ο άνθρωπος και ο κόσμος υπολογίζονται με της δυνάμεις τους ως ισότιμα.... Αλλά επαναλαμβάνω: αυτό δεν είναι αποκλειστική συνείδηση του ανθρώπου.... Ο άνθρωπος δύναται να γνωρίσει τον κόσμο, επειδή δεν είναι μόνο μέρος του κόσμου, αλλά είναι και έξω από τον κόσμο και πάνω από τον κόσμο, ξεπερνώντας όλα τα πράγματα του κόσμου, ως ύπαρξη που έχει ίδια ποιότητα με τον κόσμο*»⁶⁴.

Για τον Μπερδιάγιεφ ο άνθρωπος βρίσκεται στο κέντρο των δύο κόσμων, «είναι σημείο τομής των δυο κόσμων. Από αυτό αποδεικνύεται ο δυϊσμός της ανθρώπινης αυτοσυνειδησίας, που διαπερνά όλη την ιστορία της ύπαρξης του.... Ο άνθρωπος συνειδητοποιεί το δικό του μεγαλείο και τη δύναμη αλλά και την

⁶³ *Смысл творчества. Опыт оправдания человека.* (1914) Воспроизводится со сверкой по изданию: Париж, ИМКА-ПРЕСС, 1985, σ. 87.

⁶⁴ *Смысл творчества. Опыт оправдания человека.* (1914) Воспроизводится со сверкой по изданию: Париж, ИМКА-ПРЕСС, 1985, σ. 89.

ασημαντότητα και την αδυναμία του. Συνειδητοποιεί την βασιλική του ελευθερία και την δουλική του εξάρτηση, αναγνωρίζει στον εαυτό του την εικόνα και την ομοίωση με το Θεό αλλά και τη μικρή φυσική αναγκαιότητα»⁶⁵. Αυτό σημαίνει ότι ο άνθρωπος δεν ανήκει αποκλειστικά στον κόσμο των φαινομένων, εξάλλου δεν μπορεί κάποιος να ανήκει σε κάτι που μπορεί να το χωρέσει μέσα του.

Ο κόσμος αυτός εξαρτάται από τον άνθρωπο, από τη δημιουργική του δύναμη, για αυτό φέρει την ευθύνη απέναντι στον κόσμο. Είναι στα χέρια του ανθρώπου η καταστροφή και η σωτηρία του. Όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ Ο άνθρωπος ως μικρόκοσμος είναι στο υψηλότερο, βασιλικό στάδιο της ιεραρχίας της φύσης. Είναι υπεύθυνος για ολόκληρη τη φυσική τάξη και όλα όσα γίνονται στον άνθρωπο αποτυπώνονται σε όλη τη φύση. Ο άνθρωπος δίνει τη ζωή στον κόσμο, δημιουργώντας πνευματικά πάνω στη φύση με τη δημιουργική του ελευθερία, ή τον καταστρέφει και τον δένει με την πτώση του σε υλική αναγκαιότητα. Αν πέσει το υψηλότερο ιεραρχικό κέντρο της φύσης, λέει ο Μπερδιάγιεφ, θα πέσει όλη η φύση, γιατί θα παρασύρει μαζί του όλα όσα είναι σε χαμηλότερο επίπεδο από αυτόν. Ολόκληρη η δημιουργία στενάζει και φωνάζει και περιμένει την απελευθέρωσή του. Η νέκρωση της φύσης για τον Μπερδιάγιεφ προέρχεται από τη «*κακή υλοποίηση του, εξαιτίας της οποίας όλα τα πλάσματα του κόσμου έχουν πέσει στη δύναμη της αναγκαιότητας και δεν βρίσκουν διέξοδο από την κατάσταση περιορισμού, όλα προήλθαν από την πτώση του ανθρώπου, από το κακό ανακάτωμα του ιεραρχικού κέντρου της φύσης*». Ο Μπερδιάγιεφ θεωρεί τον άνθρωπο υπεύθυνο απέναντι στον τελευταίο από αυτόν που έπεσε. Θεωρεί ότι με την πτώση του ο άνθρωπος έχασε τη βασιλική του θέση και βυθίστηκε στην κατώτερη σφαίρα της αναγκαιότητας, έπεσε στην κατώτερη σφαίρα της φυσικής ιεραρχίας⁶⁶.

Για αυτό η ευθύνη στη πτώση και την ανύψωση ολόκληρης της φύσης και του κόσμου εξαρτάται από τον άνθρωπο. Ο άνθρωπος δεν είναι υπεύθυνος μόνο απέναντι στον εαυτό του, αλλά η ευθύνη του έχει παγκόσμια σημασία. Για αυτό

⁶⁵ *Смысл творчества. Опыт оправдания человека.* (1914) Воспроизводится со сверкой по изданию: Париж, ИМКА-ПРЕСС, 1985, σ. 90.

⁶⁶ *Смысл творчества. Опыт оправдания человека.* (1914) Воспроизводится со сверкой по изданию: Париж, ИМКА-ПРЕСС, 1985, σ. 101.

οφείλει να ξαναβρεί την αρχική του θέση. Όπως εξηγεί ο Μπερδιάγιεφ, αφού «αυτός ο κόσμος», ο κόσμος της φυσικής αναγκαιότητας, έπεσε με την πτώση του ανθρώπου, και ο άνθρωπος πρέπει να παραιτηθεί από τους πειρασμούς "αυτού του κόσμου" πρέπει να ξεπεράσει "το εγκόσμιο" για να ανακτήσει τη βασιλική του θέση στον κόσμο. Ο άνθρωπος πρέπει να απελευθερωθεί από τα κατώτερα επίπεδα της ιεραρχίας της φύσης, θα πρέπει να ντρέπεται για τη δουλική εξάρτησή του από αυτό που είναι κατώτερο του, από αυτό που πρέπει αντίθετα να εξαρτάται από τον άνθρωπο. Η φύση πρέπει να εξανθρωπιστεί, πρέπει να απελευθερωθεί και να ζωντανέψει από τον άνθρωπο. Μόνο ο άνθρωπος μπορεί να απελευθερώσει από τα μάγια και να αναβιώσει τη φύση, έτσι όπως τη δέσμευσε και τη νέκρωσε»⁶⁷.

Ο Μπερδιάγιεφ θεωρεί ότι το πεπρωμένο του ανθρώπου εξαρτάται από τη μοίρα του κόσμου, και δεν μπορεί να αποχωριστεί από αυτόν. Για αυτό ο άνθρωπος πρέπει να απελευθερωθεί από αυτό το κόσμο που είναι σφηνωμένος σαν πέτρα μέσα του. Όπως λέει «*Βαριά άψυχη πέτρα βρίσκεται στον άνθρωπο, και δεν υπάρχει άλλος τρόπος να απαλλαγθεί από αυτόν, εκτός από την απελευθέρωση εκ της πέτρας. Όλη η υλική σύνθεση του ανθρώπου είναι δεμένη με την υλικότητα και μοιράζεται τη μοίρα της*»⁶⁸.

Για τον Μπερδιάγιεφ δεν έπεσε ένας συγκεκριμένος άνθρωπος, αλλά ο καθολικός, όλος ο άνθρωπος, ο πρώτος Αδάμ, και δεν μπορεί να γίνει ανάβαση ενός συγκεκριμένου ανθρώπου αλλά του καθολικού ανθρώπου. Αυτός ο καθολικός άνθρωπος δεν μπορεί να διαχωριστεί από τον κόσμο και τη μοίρα του. Απελευθέρωση και η δημιουργική ανύψωση του καθολικού ανθρώπου, είναι η απελευθέρωση και ανύψωση του κόσμου. Όπως λέει: «*Η μοίρα του μικρόκοσμου και του μακρόκοσμου είναι αδιαχώριστη, πέφτουν μαζί και ανυψώνονται μαζί. Ο άνθρωπος δεν μπορεί απλά να φύγει από τον Κόσμο, το μόνο που μπορεί είναι να την αλλάξει και να τη μετατρέψει. Ο κόσμος μετέχει τη μοίρα του ανθρώπου, και για αυτό ο άνθρωπος μοιράζεται τη μοίρα του κόσμου. Ο άνθρωπος παίρνοντας τη θέση*

⁶⁷ *Смысл творчества. Опыт оправдания человека.* (1914) Воспроизводится со сверкой по изданию: Париж, ИМКА-ПРЕСС, 1985, σ. 102.

⁶⁸ *Смысл творчества. Опыт оправдания человека.* (1914) Воспроизводится со сверкой по изданию: Париж, ИМКА-ПРЕСС, 1985, σ. 102.

του στον κόσμο, προετοιμάζοντας την δημιουργικά, έχει τη δύναμη να μετατρέψει τον κόσμο σε νέο ουρανό και νέα γη»⁶⁹.

Η θέση και η δύναμη που έχει ο άνθρωπος στον κόσμο τον κάνει μοναδικό. Ο άνθρωπος στέκεται πιο ψηλά από τους αγγέλους. Γιατί όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ «*Η φύση των αγγέλων – είναι στατική ενώ ο άνθρωπος –είναι δυναμικός. Υιός του Θεού δεν έγινε άγγελος αλλά άνθρωπος και ο άνθρωπος καλείται να αναλάβει το ρόλο του βασιλιά και του δημιουργού στον κόσμο, με το να συνεχίσει τη δημιουργία. Ο άνθρωπος έχει δημιουργηθεί κατ εικόνα και καθ ομοίωση του Θεού, ενώ τα ζώα κατ εικόνα και καθ ομοίωση του αγγέλου. Για αυτό στον κόσμο υπάρχει δυναμική-δημιουργική θε-ανθρώπινη ιεραρχία και όχι αντιδημιουργική-στατική άγγελο-ζωική ιεραρχία»⁷⁰.*

Ο άγγελος όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ «*δεν βρίσκεται στο υψηλότερο ιεραρχικό επίπεδο του Κόσμου – τέτοιο υψηλό επίπεδο κατέχει μόνο ο δημιουργικός άνθρωπος, όμοιος με το Δημιουργό-Θεό. Ο άγγελος είναι ιεραρχικό περίβλημα του θείκου οργανισμού και φύλακας του ανθρώπου ως φορέας της θείας ενέργειας. Ο άγγελος, που θέλησε να γίνει κυρίαρχος του κόσμου, έγινε διάβολος»⁷¹.*

Και ο άνθρωπος που κακομεταχειρίστηκε την ελευθερία του έπεσε στο επίπεδο του ζώου. Πεσμένος άνθρωπος, όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ, είναι χειρότερος από το πεσμένο άγγελο γιατί, όπως εξηγεί, «*Ο πεσμένος άγγελος ζει με ψέμα και απάτη για να κρύψει την ανικανότητα του. Αλλά ο πεσμένος άνθρωπος χάνει ασταμάτητα την δημιουργική του δύναμη. Η απομάκρυνση από το Θεό και η πτώση είναι υποκατάσταση της θε-ανθρώπινης ιεραρχίας με άγγελο-ζωική ιεραρχία.... Η θεανθρώπινη ιεραρχία αναδημιουργείται μέσα από την ενσάρκωση του Υιού του Θεού, μέσα από την εμφάνιση στον κόσμο του απόλυτου Θεανθρώπου»⁷².*

⁶⁹ *Смысл творчества. Опыт оправдания человека.* (1914) Воспроизводится со сверкой по изданию: Париж, ИМКА-ПРЕСС, 1985, σ. 102.

⁷⁰ *Смысл творчества. Опыт оправдания человека.* (1914) Воспроизводится со сверкой по изданию: Париж, ИМКА-ПРЕСС, 1985, σ. 103.

⁷¹ *Смысл творчества. Опыт оправдания человека.* (1914) Воспроизводится со сверкой по изданию: Париж, ИМКА-ПРЕСС, 1985, σ. 103.

⁷² *Смысл творчества. Опыт оправдания человека.* (1914) Воспроизводится со сверкой по изданию: Париж, ИМКА-ПРЕСС, 1985, σ. 103.

Αυτός είναι ο νέος Αδάμ. Και αυτός ο νέος Αδάμ φέρει μέσα του το υψηλότερο αξίωμα δημιουργικής εξέλιξης του κόσμου, παρά ο πρώτος Αδάμ στον παράδεισο. Μέσω του Χριστού, του νέου Αδάμ, ξαναγεννιέται νέος πνευματικός άνθρωπος, που δεν είναι πλέον παθητικός, θλιμμένος και τυφλός αλλά βλέπει με ανοιχτή όραση και γίνεται πιο δημιουργικός, γίνεται ο Υιός του Θεού, συνεχιστής του έργου του πατέρα του⁷³. Μετά από το Χριστό ο άνθρωπος ανακτά ξανά τη πνευματική του φύση και τη δύναμη για να ξαναγυρίσει στην πρωταρχική του θέση.

Ο Μπερδιάγιεφ παρομοιάζει τον άνθρωπο με τον ήλιο που φωτίζει τον κόσμο και αν σταματήσει να δίνει φως στο κόσμο ο κόσμος θα βυθιστεί στο σκοτάδι και θα νεκρωθεί. Ο άνθρωπος πρέπει να φωτίζει τον κόσμο και όχι ο ήλιος τον άνθρωπο. Λέει συγκεκριμένα: *«Μεγάλο σημάδι της υποβάθμισης του ανθρώπου φαίνεται από το γεγονός ότι άνθρωπος λαμβάνει φως από τον ήλιο και ότι η ζωή του περιστρέφεται γύρω από τον ήλιο. Το γεγονός ότι ο ήλιος φωτίζει τον άνθρωπο από πάνω, είναι συνεχής υπενθύμιση ότι οι άνθρωποι, όπως όλα τα πράγματα του κόσμου, βρίσκονται στο σκοτάδι, στερούνται εσωτερικής ακτινοβολίας του φωτός. Ο ήλιος πρέπει να βρίσκεται μέσα στον άνθρωπο - στο κέντρο του σύμπαντος, ο άνθρωπος θα έπρεπε να είναι ο ήλιος του κόσμου, γύρω από τον οποίο τα πάντα περιστρέφονται. Λόγος - Ο Ήλιος πρέπει να λάμψει μέσα στον άνθρωπο... Φως της ζωής στον φυσικό κόσμο εξαρτάται από την εξωτερική και την μακρινή πηγή. Ο ήλιος θα σκοτεινιάσει, και όλα τα όντα και όλα τα αντικείμενα του φυσικού κόσμου θα βυθιστούν σε αδιαπέραστο σκοτάδι, η ζωή θα σταματήσει, γιατί δεν υπάρχει ζωή χωρίς φως»*⁷⁴. Έτσι αν χάσει ο άνθρωπος τον Ήλιο μέσα του και σταματήσει να φωτίζει τον κόσμο με το πνευματικό Ήλιο, είναι αναμενόμενο ο κόσμος να καταστραφεί ολάκερος.

Αυτό που χρειάζεται είναι η επιστροφή του χαμένου ήλιου στον άνθρωπο για να φωτίζει ο ίδιος ο άνθρωπος τον κόσμο αυτό. Και αυτό είναι δυνατόν, όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ, μόνο *«Δια της ενσάρκωσης του απόλυτου ανθρώπου - του Λόγου*

⁷³ *Смысл творчества. Опыт оправдания человека.* (1914) Воспроизводится со сверкой по изданию: Париж, ИМКА-ПРЕСС, 1985, σ. 104.

⁷⁴ *Смысл творчества. Опыт оправдания человека.* (1914) Воспроизводится со сверкой по изданию: Париж, ИМКА-ПРЕСС, 1985, σ. 106.

στον κόσμο. Ο Λόγος - είναι απόλυτος άνθρωπος Ήλιος, επιστρέφει στον άνθρωπο στη γη την απόλυτη κεντρική θέση, που έχασε στο φυσικό κόσμο. Υψηλότερη συνείδηση του ανθρώπου ως μικρόκοσμου είναι η χριστιανική συνείδηση. Και η χριστιανική συνείδηση του νέου Αδάμ είναι ανώτερη από τη συνείδηση του πρώτου Αδάμ, σηματοδοτεί μια νέα φάση της δημιουργίας του κόσμου»⁷⁵. «Ο απόλυτος άνθρωπος είναι Θεάνθρωπος-Λόγος, ο Ήλιος της δημιουργίας. Δια του Υιού ο άνθρωπος γίνεται ο ήλιος της δημιουργίας και δημιουργός για το οποίο και προορίζεται»⁷⁶. Έτσι για τον Μπερδιάγιεφ η εμφάνιση του Χριστού του ανώτερου ανθρώπου στη γη και στην ανθρωπότητα, επιβεβαιώνει για πάντα και απόλυτα την απόλυτη και την κεντρική σημασία τον άνθρωπο στον κόσμο⁷⁷.

Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε ότι για τον Μπερδιάγιεφ ο άνθρωπος είναι μικρός κόσμος και μικρός Θεός. Το νοούμενο στοιχείο που υπάρχει μέσα του τον κάνει ξεχωριστό από όλα. Η θέση του στον κόσμο αυτό είναι κεντρική. Φτιάχνοντας ο άνθρωπος με την ελευθερία την μοίρα του φτιάχνει και τη μοίρα του κόσμου γιατί ο κόσμος εξαρτάται αποκλειστικά από τον άνθρωπο. Για αυτό ο άνθρωπος φέρει διπλή ευθύνη απέναντι στο Θεό. Ο άνθρωπος οφείλει να μεταμορφώσει τον κόσμο για αυτό παν' απ' όλα πρέπει να ανακτήσει την πραγματική του ύπαρξη.

⁷⁵ *Смысл творчества. Опыт оправдания человека.* (1914) Воспроизводится со сверкой по изданию: Париж, ИМКА-ПРЕСС, 1985, σ. 107.

⁷⁶ *Смысл творчества. Опыт оправдания человека.* (1914) Воспроизводится со сверкой по изданию: Париж, ИМКА-ПРЕСС, 1985, σ. 108.

⁷⁷ *Смысл творчества. Опыт оправдания человека.* (1914) Воспроизводится со сверкой по изданию: Париж, ИМКА-ПРЕСС, 1985, σ. 110.

IV Η ΑΠΟΚΑΛΥΨΗ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΛΥΨΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

*«Το τελευταίο ανθρώπινο μυστήριο είναι
η γέννηση του Θεού στον άνθρωπο.
Το τελευταίο Θείο μυστήριο είναι
Η γέννηση του ανθρώπου στο Θεό.
Και το μυστήριο αυτό είναι ενιαίο μυστήριο.
Όχι μόνο άνθρωπος χρειάζεται τον Θεό,
αλλά και Θεός χρειάζεται τον άνθρωπο.
Σε αυτό κρύβεται το μυστικό του Χριστού, το μυστικό του
Θεανθρώπου»⁷⁸.*

⁷⁸ *Смысл творчества. Опыт оправдания человека.* (1914) Воспроизводится со сверкой по изданию: Париж, ИМКА-ПРЕСС, 1985, σ. 49-50.

Το πιο σημαντικό γεγονός στη ζωή του ανθρώπου είναι η συνάντηση και η επικοινωνία του με τον Θεό. Αυτή η επικοινωνία γίνεται και από τις δύο πλευρές. Γιατί για να υπάρχει επικοινωνία χρειάζονται δύο. Η αποκάλυψη του Θεού στον άνθρωπο γίνεται με την προϋπόθεση ότι ο άνθρωπος είναι ανοιχτός να δεχτεί την φανέρωση του Θεού και να τον φιλοξενήσει μέσα του. Η αποκάλυψη είναι ένα γεγονός διαλογικό και χρειάζεται συμμετοχή και από τους δύο πλευρές. Όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ *«Πρέπει παν απ όλα να θυμόμαστε, ότι η αποκάλυψη είναι θεανθρώπινη, δεν μπορεί να είναι μονόπλευρη, μόνο Θεϊκή. Η αποκάλυψη δεν είναι κάτι που πέφτει πάνω στον άνθρωπο από πάνω μέσα στην παθητικότητα του»*⁷⁹.

Η αποκάλυψη είναι η φανέρωση του κόσμου των νοουμένων μέσα στον κόσμο των φαινομένων. Είναι η σχέση διαλεκτική ανάμεσα στο νοούμενο και το φαινόμενο είναι μια δυνατή και ανοιχτή σχέση που γίνεται με την θέληση του θεού και του ανθρώπου.

Η αποκάλυψη είναι βαθιά και πνευματική. Και δεν εξηγείται με ιστορικές αιτίες. Επειδή όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ *«Η ιστορία είναι ήδη αντικειμενοποίηση και κοινωνικοποίηση της αποκάλυψης και όχι πρωταρχική ζωή του πνεύματος. Η αποκάλυψη είναι η αποκάλυψη του ανθρώπου και πρέπει να είναι αποδεχτεί για την ανθρώπινη συνείδηση. Το πνεύμα της αποκάλυψης, δεν εξηγείται με ιστορικές αιτίες, είναι εσωτερικό πνευματικό θαύμα. Η αποκάλυψη γίνεται στον άνθρωπο και από τον άνθρωπο, δηλαδή εξαρτάται από την ανθρώπινη πρόθεση. Ο άνθρωπος ποτέ δεν μπορεί να είναι παθητικός σε αυτό. Το άνοιγμα η δεκτικότητα του ανθρώπου από τη συνείδηση του και τη θέληση του, από το πνευματικό του επίπεδο. Η αποκάλυψη προϋποθέτει την ελευθερία μου, τη δική μου πράξη εκλογής, την πίστη μου στο πράγμα, που είναι ακόμη αόρατος και απείρακτος από μένα. Ο Μεσσίας Χριστός ήταν αόρατος, ο Θεός εμφανίζεται όχι ως βασιλιάς αλλά ως δούλος. Αυτό είναι η*

⁷⁹ *Истина и откровение.* (1946) (αλήθεια και αποκάλυψη) На русском впервые в кн.: Николай Бердяев. Истина и откровение. СПб.: Изд-во Русского Христианского гуманитарного института, 1996, σ. 44.

κένωση του Θεού. Όπως αγαπούσε να λέει ο Κίρκεγαρδ, ο Θεός παραμένει incognito στο κόσμο. Η αποκάλυψη είναι πάντα και κάλυψη. Η αποκάλυψη όπως και η αλήθεια προϋποθέτει την δραστηριότητα του συνολικού ανθρώπου»⁸⁰.

Όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ, η θρησκεία είναι ψέμα αν είναι μόνο λυρική, αν ποτέ δεν υπήρχε και δεν θα υπάρχει αποκάλυψη της μυστικής πραγματικότητας. Γιατί «*Η αποκάλυψη είναι μυστική βαθιά εσωτερική πράξη γέννησης του Λόγου στο εσωτερικό μας μυστικό στοιχείο. Είναι δική μας μυστική εμπειρία*»⁸¹.

Η αποκάλυψη προϋποθέτει την πίστη στον άνθρωπο, πίστη στην ανώτερη φύση του γιατί αυτό προϋποθέτει την πιστή στον Θεό. Η αποκάλυψη έχει δυο πλευρές, είναι θεανθρώπινη διαδικασία. Είναι συνάντηση δυο *συγγενικών φύσεων*⁸². Γιατί η αποκάλυψη σημαίνει ανάκτηση της πραγματικής φύσης του ανθρώπου. Με την αποκάλυψη ο άνθρωπος βρίσκει την πραγματική του φύση, για αυτό η αποκάλυψη γίνεται μέσα στον άνθρωπο και όχι από έξω. Όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ «*η αποκάλυψη είναι γυρισμός ανθρώπου στο πνεύμα του, το οποίο ήταν κλειστό για την συνείδηση της διαταραγμένης υλικής φύσης*»⁸³. Και ότι το φαινόμενο αποκάλυψη έχει τη δεύτερη του όψη που είναι το φαινόμενο της πίστης. Γιατί δεν γίνεται η αποκάλυψη χωρίς την εξέλιξη της πνευματικής εμπειρίας του ανθρώπου, δηλαδή χωρίς την πίστη, όπως και η πίστη δεν γίνεται χωρίς την εμπειρία στον πνευματικό κόσμο, δηλαδή χωρίς την αποκάλυψη⁸⁴.

Η πίστη, όπως και η αποκάλυψη, δεν είναι μια εισβολή έξωθεν, αλλά βγαίνει μέσα από το βάθος της ανθρώπινης ψυχής. «*Η πίστη είναι πράξη ελεύθερου πνεύματος, είναι πράξη ελεύθερης εκλογής και ελεύθερης αγάπης*»⁸⁵. Και πίστη είναι να πιστεύεις στο νοούμενο και όχι στο φαινόμενο. Όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ «*Με*

⁸⁰ *Истина и откровение.* (1946) (αλήθεια και αποκάλυψη) На русском впервые в кн.: Николай Бердяев. Истина и откровение. СПб.: Изд-во Русского Христианского гуманитарного института, 1996, σ. 44, σ. 47.

⁸¹ *НОВОЕ РЕЛИГИОЗНОЕ СИЗНАНИЕ И ОБЩЕСТВЕННОСТЬ.* (1907) Издательство «Канон+» 1998, σ. 22.

⁸² *ФИЛОСОФИЯ СВОБОДНОГО ДУХА.* (1928) Республика, 1994, σ. 75.

⁸³ *ФИЛОСОФИЯ СВОБОДНОГО ДУХА.* (1928) Республика, 1994, σ. 74.

⁸⁴ *ФИЛОСОФИЯ СВОБОДНОГО ДУХА.* (1928) Республика, 1994, σ. 80.

⁸⁵ *ФИЛОСОФИЯ СВОБОДНОГО ДУХА.* (1928) Республика, 1994, σ. 68.

την ελεύθερη αποκάλυψη του πνεύματος πρέπει εμείς να ξεφύγουμε από τον ένα κόσμο για να απευθυνθούμε στον άλλο κόσμο»⁸⁶.

Ο Μπερδιάγιεφ πιστεύει ότι ο άνθρωπος είναι υπνωτισμένος σε αυτόν το εμπειρικό κόσμο και πρέπει να ξυπνήσει. Ο κόσμος των φαινομένων ασκεί βία επάνω μας και μας υποχρεώνει να τον αναγνωρίσουμε. Και όταν εμείς δυνάμαστε με τα φαινόμενα πέφτουμε από τον κόσμο των νοουμένων στον κόσμο αυτό, ο οποίος γίνεται ο μοναδικός που μπορούμε να το δούμε πια. Ο Μπερδιάγιεφ λέει ότι οι άνθρωποι πίστεψαν πολύ σε αυτόν τον κόσμο και για αυτό και ο κόσμος αυτός ανοίχτηκε στον άνθρωπο. Ενώ γύρισαν την πλάτη στο θείο κόσμο και για αυτό ο άλλος κόσμος, δηλαδή ο νοούμενος κόσμος, κλείστηκε για τον άνθρωπο, έγινε αόρατος κόσμος. Λέει ότι χάσαμε το πνεύμα μας και μείναμε σώμα και ψυχή. *«Χάσαμε το πνεύμα και δεν μπορούμε πια να αναγνωρίσουμε το πνεύμα, επειδή το όμοιο αναγνωρίζει το όμοιό του. Με την πίστη, με την νέα ελεύθερη εκλογή, εμείς ξανά επικοινωνούμε με το πνευματικό κόσμο, το θείο κόσμο»⁸⁷.* Για αυτό ο άνθρωπος πρέπει να ξαναβρεί το Πνεύμα για να αποκαλύψει το Θεό μέσα του.

Όσον αφορά την ιστορική αποκάλυψη για τον Μπερδιάγιεφ ο Θεός αποκαλύπτεται πάντα στην ιστορία του κόσμου, αλλά η αποκάλυψη του κατανοείται από τον άνθρωπο σύμφωνα με το πνευματικό επίπεδο που διαθέτει. Όπως λέει *«Ο Θεός αποκαλύφθηκε στον Μωυσή, από το βάθος της ψυχής του. Ο Μωυσής άκουσε φωνή προερχόμενη από ανεξήγητο απύθμενο βάθος, αλλά ο νατουραλισμός και η αντικειμενοποίηση της αποκάλυψης, φαίνεται στον παλιό Αδάμ που περιγράφει το γεγονός σαν η φωνή του Θεού να ακούστηκε από το όρος Σινά, σαν το φως της αποκάλυψεως να ήρθε από έξω. Στα πρώτα στάδια της θρησκευτικής συνείδησης της ανθρωπότητας η αποκάλυψη κατανοείται νατουραλιστικά, ως γεγονός, που παίχτηκε στον αντικειμενικό φυσικό κόσμο. Ο Πατέρας αποκαλύπτεται στην αντικειμενική φύση πριν από την αποκάλυψη του Υιού στο βάθος της ψυχής».* (Εδώ ο Μπερδιάγιεφ εννοεί ότι ο Θεός αποκαλύπτονταν στον κόσμο καθ' όλη την ιστορία του κόσμου, όμως μέχρι τον Χριστό η αποκάλυψη του δεν ήταν η

⁸⁶ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΣΒΟΒΟΔΗΝΟΓΟ ΔΥΧΑ. (1928) Республика, 1994, σ. 81

⁸⁷ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΣΒΟΒΟΔΗΝΟΓΟ ΔΥΧΑ. (1928) Республика, 1994, σ. 81.82.

αποκάλυψη στο βάθος της ψυχής του ανθρώπου όπως έγινε αυτό με την αποκάλυψη του Υιού). «Πριν αποκαλυπτόταν ως ισχύς και όχι ως αλήθεια. Η ισχύς είναι φυσική κατηγορία, ενώ η αλήθεια είναι κατηγορία πνευματική. Μόνο στον Υιό, μόνο στον Χριστό αποκαλύπτεται εσωτερική φύση του Ουράνιου Θεού Πατέρα»⁸⁸.

Και η αποκάλυψη του Χριστού είναι το ποιο υψηλό στάδιο της αποκάλυψης του Θεού στην ιστορία του κόσμου. Όπως εξηγεί ο Μπερδιάγιεφ και στην ειδωλολατρία γίνονταν η αποκάλυψη του πνευματικού κόσμου. Αλλά στην χριστιανική συνείδηση αποκαλύπτεται δυναμικά και δημιουργικά. Όμως το πιο σημαντικό είναι ότι η διαδικασία της αποκάλυψης δεν έχει τελειώσει στον κόσμο αλλά συνεχίζεται και προϋποθέτει συνεχή δυναμική εξέλιξη του ανθρώπινου πνεύματος και της συνείδησης. Γιατί η αποκάλυψη είναι μια δυναμική πράξη προϋποθέτει πάντα μια διαδικασία ανάπτυξης στον άνθρωπο και στον κόσμο κα δυναμική κίνηση του ανθρώπου⁸⁹.

Η αποκάλυψη δεν έχει τελείωση στο Χριστό, ο χριστιανισμός ήταν το κεντρικό γεγονός της αποκάλυψης του Θεού στον άνθρωπο. Αλλά η πράξη δεν ολοκληρώθηκε και όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ η αποκάλυψη του Θεού θα ολοκληρωθεί μόνο στη θρησκεία του Πνεύματος⁹⁰. Αυτή η εποχή για τον Μπερδιάγιεφ θα είναι η εποχή που ο χριστιανισμός θα γίνει πιο πνευματικός⁹¹.

Η αποκάλυψη του Θεού γίνεται παν' απ' όλα από τον άνθρωπο και στον άνθρωπο, ενώ ο Θεός αποκαλύπτεται σε αυτόν σταδιακά. Όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ «Η αποκάλυψη του Θεού και του θεϊκού έχει καθολικό χαρακτήρα. Αλλά η μελέτη του φωτός που προέρχεται από το μοναδικό Ήλιο γίνεται σταδιακά, η ακτίνες του ήλιου σκορπίζονται, αν και παραμένουν στην κεντρική δοκό». Ο Μπερδιάγιεφ εδώ εννοεί ότι η θεία ενέργεια σαν τις ακτίνες του ήλιου εισχωρεί στον κόσμο, δηλαδή αποκαλύπτεται σε αυτό αόρατα αλλά όχι όμως ολοκληρωτικά, στέλνει στον κόσμο τις ακτίνες του. Αλλά «Τα στάδια της αποκάλυψης αντιστοιχούν

⁸⁸ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΣΒΟΒΟДНОГО ДУХА. (1928) Республика, 1994, σ. 73.

⁸⁹ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΣΒΟΒΟДНОГО ДУХА. (1928) Республика, 1994, σ. 85.

⁹⁰ Истина и откровение. (1946) (αλήθεια και αποκάλυψη) На русском впервые в кн.: Николаи Бердяев. Истина и откровение. СПб.: Изд-во Русского Христианского гуманитарного института, 1996, σ. 52.

⁹¹ Θα αναφερθώ σε αυτό το θέμα λεπτομερέστερα στο κεφ. XII

στα στάδια της συνείδησης, στο εύρος και στο βάθος της. Η αποκάλυψη δεν έρχεται μόνο από πάνω, αλλά προετοιμάζεται και από κάτω. Η προετοιμασία της αποκάλυψης από κάτω, από τον άνθρωπο, από τη δημιουργική του δραστηριότητα σημαίνει ότι οι θείες ακτίνες θα διαπερνούν για πάντα από τον άνθρωπο, αλλάζοντας την ανθρώπινη συνείδηση, η αποκάλυψη του ανθρώπου είναι και αποκάλυψη του θεού, και αντίθετα. Σε αυτό βρίσκεται η βασική θρησκευτική παραδοξότητα»⁹². Έτσι γίνεται κατανοητό ότι ο Θεός πάντα αποκαλύπτεται στον κόσμο αλλά η πραγματική αποκάλυψη γίνεται όταν γίνεται η αποκάλυψη του Θεού από τον άνθρωπο. Αυτό προϋποθέτει την διάθεση του ανθρώπου να δεχτεί μέσα του τη θεία ανεργία ή τη θεία αποκάλυψη μέσα του.

Η αποκάλυψη του ανθρώπου είναι η πράξη της ελευθερίας του ανθρώπου. Όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ «Εγώ πρέπει ο ίδιος να ανακαλύψω αυτό που ο θεός έκρυψε από μένα. Ο θεός περιμένει από μένα πράξη ελευθερίας, της ελεύθερης δημιουργίας. Η ελευθερία μου και η δημιουργία μου είναι η υπακοή μου στη κρυφή βούληση του Θεού. Ο Θεός περιμένει πάντα περισσότερο από τον άνθρωπο, παρά ως συνήθως νομίζουν, όταν μιλάνε για το θέλημα του Θεού»⁹³. Περιμένει από τον άνθρωπο πράξη ελευθερίας.

Έτσι, όπως είδαμε, σύμφωνα με τον Μπερδιάγιεφ, η αποκάλυψη του Θεού προϋποθέτει άνοιγμα του ανθρώπου προς τον Θεό. Ο Θεός αποκαλύπτεται από το βάθος της ψυχής του ανθρώπου και αυτό είναι η αποκάλυψη του Θεού από τον άνθρωπο, που γίνεται μόνο με πίστη στον Θεό και στον άνθρωπο. Η αποκάλυψη του Θεού γίνεται με την ελευθερία του ανθρώπου, με ειλικρινή αγάπη προς τον Θεό και δημιουργικότητα και με κανένα τρόπο με παθητικότητα. Η πραγματική αποκάλυψη όπως είδαμε στον Μπερδιάγιεφ είναι μόνο όταν γίνεται και από τις δύο πλευρές. Για αυτό ονόμασε ο Μπερδιάγιεφ την αποκάλυψη του Θεού και αποκάλυψη του ανθρώπου, γιατί για τον μεγάλο ρώσο στοχαστή χωρίς τη θέληση του ανθρώπου ο Θεός δεν μπαίνει στην καρδιά του με βία. Ο Θεός για να μπει μέσα μας χρειάζεται

⁹² *Истина и откровение*. (1946) (αλήθεια και αποκάλυψη) На русском впервые в кн.: Николай Бердяев. Истина и откровение. СПб.: Изд-во Русского Христианского гуманитарного института, 1996, σ. 52.

⁹³ *ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΣΒΟΒΟΔΗΝΟΓΟ ΔΥΧΑ*. (1928) Республика, 1994, σ. 21.

να έχουμε πίστη, πρέπει να έχουμε ανοιχτές τις καρδιές μας για τον Θεό και πρέπει να είμαστε έτοιμοι να τον αποκαλύψουμε μέσα μας. Για τον Μπερδιάγιεφ η αποκάλυψη του Θεού συνεχίζεται και τώρα και θα ολοκληρωθεί, μόνο στην εποχή του Πνεύματος. Όταν δηλαδή ο άνθρωπος θα γίνει πραγματικά πνευματικός άνθρωπος τότε τα νοούμενα για αυτόν θα γίνουνε φαινόμενα. Και αυτή θα είναι η ολοκλήρωση της θείας αποκάλυψης.

V

Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΌΤΗΤΑ

Ο Μπερδιάγιεφ συχνά αναφέρεται στα συγγράμματα του στο θέμα της πνευματικότητας. Η πνευματικότητα για τον Μπερδιάγιεφ είναι αυτό που κάνει τον άνθρωπο να ξεχωρίζει από την υπόλοιπη δημιουργία και τον καθιστά ανώτερο. Ο πνευματικός άνθρωπος είναι αυτός που έχει μέσα του το πνεύμα και ο άνθρωπος που έχει μέσα του το πνεύμα είναι ο πραγματικά ελεύθερος και δημιουργικός. Ένας τέτοιος άνθρωπος έχει την ευτυχία να βιώνει μέσα του όλο το μεγαλείο της υπεροχής. Ο άνθρωπος με πνεύμα απελευθερώνεται από το αντικείμενο και βρίσκει την πραγματική του βασιλική θέση στον κόσμο. Ο πνευματικός άνθρωπος έχει τη δύναμη να δημιουργεί πάνω στον κόσμο και να σώσει τον κόσμο. Ο πνευματικός άνθρωπος είναι *νοούμενος άνθρωπος*.

Το πνεύμα όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ δεν είναι συστατικό μέρος της ανθρώπινης φύσης αλλά είναι ύψιστη ποιοτική αξία που αναπτύσσεται με την ένωση της ελευθερίας και της χάριτος. Το Πνεύμα είναι ελευθερία και όχι μόνο, είναι το νόημα του κόσμου⁹⁴. Κάποιος που γίνεται πνευματικός επιτυγχάνει την απελευθέρωση από τη δύναμη της φύσης και της κοινωνίας⁹⁵. Αλλά η απελευθέρωση αυτή δεν σημαίνει απομάκρυνση από τον κόσμο, αλλά σημαίνει να λάβεις ενεργό μέρος στη ζωή του κόσμου και της μεταμόρφωσης του⁹⁶. Το πνεύμα δίνει στον άνθρωπο δύναμη να κάνει μεγάλες θυσίες και ηρωικές πράξεις⁹⁷.

Η πνευματικότητα όπως εξηγεί ο Μπερδιάγιεφ είναι η ένωση του ανθρώπου με το Θείο⁹⁸. Χωρίς το πνεύμα ο άνθρωπος είναι μηδαμινός, και αυτή η μηδαμινότητα δεν αφήνει να φανερωθεί ο άνθρωπος στο ύψος του προορισμού

⁹⁴ *Θείον και ανθρώπινον*. Μετάφραση Προδρόμου Π. Αντωνιάδου. Εκδόσεις Π.Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2000, σ. 192.

⁹⁵ *Θείον και ανθρώπινον*. Μετάφραση Προδρόμου Π. Αντωνιάδου. Εκδόσεις Π.Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2000, σ. 193.

⁹⁶ *Θείον και ανθρώπινον*. Μετάφραση Προδρόμου Π. Αντωνιάδου. Εκδόσεις Π.Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2000, σ. 194-195.

⁹⁷ *Θείον και ανθρώπινον*. Μετάφραση Προδρόμου Π. Αντωνιάδου. Εκδόσεις Π.Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2000, σ. 191.

⁹⁸ *Θείον και ανθρώπινον*. Μετάφραση Προδρόμου Π. Αντωνιάδου. Εκδόσεις Π.Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2000, σ. 194.

του⁹⁹. Το πνεύμα για τον Μπερδιάγιεφ διατηρεί την ενότητα της προσωπικότητας στον άνθρωπο¹⁰⁰. Η πνευματικότητα είναι δύναμη στην οποία ο άνθρωπος οφείλει την ύπαρξή του. Γιατί ο άνθρωπος ως βιολογικό άτομο είναι φαινομενικός ενώ το πνεύμα είναι η ελευθερία και το πρόσωπο, και ανήκει στο κόσμο των νοουμένων, έχει πνευματική αξία¹⁰¹. Που θα πει, ότι το πνεύμα κάνει τον άνθρωπο πραγματικό και ολοκληρωμένο πρόσωπο.

Για τον Μπερδιάγιεφ ο άνθρωπος είναι τριαδικός, αποτελείται όχι μόνο από ψυχή και σώμα αλλά και από το πνεύμα, και αυτό τον κάνει ανώτερο και ξεχωριστό. Όπως λέει «Ο άνθρωπος που αποτελείται μόνο από ψυχή και σώμα, είναι φυσική ύπαρξη. Το πνευματικό στοιχείο είναι αυτό που κάνει τον άνθρωπο, να μην είναι μόνο φυσική ύπαρξη, αλλά δίνει σε αυτόν υπερφυσικό στοιχείο. Ο άνθρωπος συνδέεται με τον Θεό με πνευματικό στοιχείο, με πνευματική ζωή»¹⁰². Η πνευματική αρχή πνευματικοποιεί την ψυχή, και το σώμα του ανθρώπου. Όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ «Το πνεύμα δεν είναι φύση στον άνθρωπο, ξεχωριστή από τη ψυχή και το σώμα, αλλά έμφυτα υφιστάμενη σε αυτό ως Θείο δώρο, είναι δύναμη που κάνει τον άνθρωπο ανώτερο»¹⁰³. Δηλαδή, συμπεραίνοντας από τα λεγόμενα αυτά του Νικολάι Μπερδιάγιεφ, το πνεύμα δεν είναι η φύση του ανθρώπου, αλλά είναι το κομμάτι του Θείου στον άνθρωπο που κάνει τον άνθρωπο όμοιο του Θεού. Όμως δεν είναι κάτι ξεχωριστό, αλλά είναι έμφυτο στον άνθρωπο ως θείο δώρο και αποτελεί το μέρος του, που κάνει τον άνθρωπο ολοκληρωμένο και πραγματικό άνθρωπο.

Ο Μπερδιάγιεφ λέει ότι ο άνθρωπος είναι κοινωνικό ον και ολοκληρώνεται πλήρως μόνο εν κοινωνία. Αλλά μια δικαιότερη και ανθρωπινότερη κοινωνία, όπως

⁹⁹ *Θείον και ανθρώπινον*. Μετάφραση Προδρόμου Π. Αντωνιάδου. Εκδόσεις Π.Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2000, σ. 197.

¹⁰⁰ *Θείον και ανθρώπινον*. Μετάφραση Προδρόμου Π. Αντωνιάδου. Εκδόσεις Π.Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2000, σ. 198.

¹⁰¹ *Θείον και ανθρώπινον*. Μετάφραση Προδρόμου Π. Αντωνιάδου. Εκδόσεις Π.Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2000, σ. 199.

¹⁰² *Θείον και ανθρώπινον*. Μετάφραση Προδρόμου Π. Αντωνιάδου. Εκδόσεις Π.Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2000, σ. 19.

¹⁰³ *Θείον και ανθρώπινον*. Μετάφραση Προδρόμου Π. Αντωνιάδου. Εκδόσεις Π.Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2000, σ. 20.

λέει, είναι δυνατόν να ιδρυθεί μόνο με την κοινωνική θεμελίωση του ανθρώπου με πνευματική έννοια¹⁰⁴. Που σημαίνει ότι η πραγματική κοινωνία είναι η πνευματική κοινωνία, η πνευματική σχέση, η πνευματική αγάπη.

Μια άλλη ανώτερη μορφή πνευματικότητας για τον Μπερδιάγιεφ είναι ο προφητικότητα. Όπως λέει *«η προφητικότητα είναι μια έμπνευση προερχόμενη από το Θεό. Δια μέσου αυτής υπάρχει μια εσωτερική φωνή, η φωνή του Θεού, η οποία ομιλεί για το πεπρωμένο του κόσμου, της ανθρωπότητας, του λαού και των μελλόντων πραγμάτων. Ο άνθρωπος με προφητικότητα είναι μοναχικός, για αυτό και όχι σπάνια λιθοβολείται από το λαό, τον οποίο υπηρετεί, ενώ ο ίδιος υπό μία πνευματική έννοια είναι κοινωνικός, αφιερωμένος πνευματικά στην κοινωνία»¹⁰⁵. Ο προφήτης είναι πνευματικός έρχεται από τον κόσμο των νοουμένων και για αυτό γίνεται δύσκολα πιστευτός και αντιληπτός από τον φαινομενικό κόσμο.*

Το πνεύμα για τον Μπερδιάγιεφ είναι αυτό που κάνει τον άνθρωπο αθάνατο, ακριβώς διότι αποτελεί το θείο στοιχείο . Καθώς λέει ο Μπερδιάγιεφ *«η φύση του ανθρώπου δεν είναι καθ αυτή αθάνατη, αλλά γίνεται ο άνθρωπος αθάνατος, όταν το πνεύμα ως αρχή ενεργεί την ένωση του θείου με τον ανθρώπινο.... Η αγάπη είναι η ουσιώδης πνευματική δύναμη, η οποία ελευθερώνει από το θάνατο και απονέμει την αθανασία· αυτή είναι ισχυρότερη του θανάτου»¹⁰⁶.*

Στην χριστιανική ορολογία, όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ, η πνευματικότητα σημαίνει η έκχυση του Αγίου Πνεύματος στον κόσμο και στον άνθρωπο. Αλλά το Άγιο Πνεύμα δεν εγχέεται πλήρως στη ζωή του κόσμου. Όμως στην εποχή της νέας πνευματικότητας, που για τον Μπερδιάγιεφ ήδη έχει αρχίσει και θα συνεχιστεί ως το τέλος, θα είναι η εποχή που το Πνεύμα θα εμφανιστεί πιο δυνατά. Αυτή η νέα

¹⁰⁴ *Θείον και ανθρώπινον*. Μετάφραση Προδρόμου Π. Αντωνιάδου. Εκδόσεις Π.Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2000, σ. 200.

¹⁰⁵ *Θείον και ανθρώπινον*. Μετάφραση Προδρόμου Π. Αντωνιάδου. Εκδόσεις Π.Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2000, σ. 201.

¹⁰⁶ *Θείον και ανθρώπινον*. Μετάφραση Προδρόμου Π. Αντωνιάδου. Εκδόσεις Π.Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2000, σ. 202.

πνευματικότητα θα χαρακτηρίζεται από δημιουργική ενέργεια, από ελευθερία και αγάπη. Θα είναι η νέα αποκάλυψη του Πνεύματος¹⁰⁷.

Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε ότι πνευματικότητα για τον Μπερδιάγιεφ σημαίνει ελευθερία, δημιουργικότητα, κοινωνία αγάπης. Πνευματικός άνθρωπος είναι ο νοούμενος άνθρωπος και όχι μόνο το φαινόμενο, είναι το πρόσωπο. Είναι ανώτερος από τον αντικειμενοποιημένο άνθρωπο και στέκετε στο ύψος που του αρμόζει.

¹⁰⁷ *Θείον και ανθρώπινον*. Μετάφραση Προδρόμου Π. Αντωνιάδου. Εκδόσεις Π.Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2000, σ. 202-203.

VI

Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΟΤΗΤΑ

Ο Μπερδιάγιεφ θεωρεί ότι ο άνθρωπος είναι σκλαβωμένος στον κόσμο αυτό και η αιτία αυτής της υποδούλωσης είναι η αμαρτία. Και ως μοναδική διέξοδος από αυτή την υποδούλωση για τον Μπερδιάγιεφ βρίσκεται στην δημιουργική πράξη του ανθρώπου. Έτσι πραγματοποιείται η ηρωική απελευθέρωση του πνεύματος με θάρρος και δημιουργικότητα. Και αυτό απαιτεί την αποφασιστικότητα του ανθρώπου. Ο άνθρωπος δεν πρέπει να χαλαρώσει και δεν πρέπει να είναι αδιάφορος μπροστά στο κακό. Πρέπει να επαναστατεί εναντίον του και αυτή επανάσταση θα είναι η δημιουργική πράξη του, και η δημιουργική πράξη είναι απελευθέρωση, είναι η έξοδος από τον κόσμο¹⁰⁸.

Ο Μπερδιάγιεφ αντιτίθεται στην εγωιστική αποχώρηση του ανθρώπου από τον κόσμο, για να σώσει μόνο την ψυχή του, διότι θεωρεί ότι ο άνθρωπος φτιάχτηκε ως δημιουργός και μεγαλοφυής. Για αυτό πρέπει να είναι δραστήριος και δημιουργικός. Ο άνθρωπος πρέπει να νικήσει μέσα του κάθε τι προσωπικό. Ο άνθρωπος πρέπει να νικήσει τον εγωισμό του και *πρέπει να βιώσει μέσα του τον πόνο όλου του κόσμου*. Πρέπει να απελευθερωθεί από την ιδέα της αυτοσωτηρίας. Γιατί μόνο η απελευθέρωση από τον εαυτό του κάνει τον άνθρωπο δημιουργό και πρόσωπο. *«Μόνο η απελευθέρωση από το εαυτό του φέρνει τον άνθρωπο στον εαυτό του»*¹⁰⁹. Και αυτή απελευθέρωση γίνεται με δημιουργικότητα. Η δημιουργικότητα είναι και η έξοδος από τον αντικειμενικό κόσμο και αγαπητή σχέση με το Θεό. Όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ *«Η δημιουργία του κόσμου είναι η δημιουργική εξέλιξη του θεού, έξοδος του από τη μοναξιά, το κάλεσμα αγάπης του Θεού. Η δημιουργικότητα προϋποθέτει τη δυναμική κίνηση στο βάθος της θείας ζωής»*¹¹⁰.

Η δημιουργικότητα για τον Μπερδιάγιεφ συνδέεται οπωσδήποτε με την προσωπικότητα, διότι κάθε δημιουργία είναι μόνο προσωπική. Όπως λέει: *«Ο Θεός είναι συγκεκριμένη προσωπικότητα για αυτό είναι δημιουργός, ο άνθρωπος και αυτός είναι συγκεκριμένο πρόσωπο και είναι δημιουργός. Ολόκληρη η ύπαρξη είναι*

¹⁰⁸ *Смысл творчества. Опыт оправдания человека.* (1914) Воспроизводится со сверкой по изданию: Париж, ИМКА-ПРЕСС, 1985 εισαγωγή.

¹⁰⁹ *Смысл творчества. Опыт оправдания человека.* (1914) Воспроизводится со сверкой по изданию: Париж, ИМКА-ПРЕСС, 1985 σ. 44.

¹¹⁰ *Смысл творчества. Опыт оправдания человека.* (1914) Воспроизводится со сверкой по изданию: Париж, ИМКА-ПРЕСС, 1985 σ.51.

συγκεκριμένη, προσωπική και για αυτό έχει δημιουργική δύναμη»¹¹¹. Έτσι για τον μεγάλο στοχαστή δεν νοείται πρόσωπο χωρίς τη δημιουργική τάση. Ένα πρόσωπο αξιολογείται ως πρόσωπο ανάλογα με το έργο του, που είναι η πνευματική του δημιουργία. Το πρόσωπο είναι δημιουργικό και κάθε δημιουργία είναι προσωπική.

Μετά την πτώση ο άνθρωπος έχασε τη δημιουργική του δύναμη και αφέθηκε στην αναγκαιότητα. Και όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ *«Η νίκη κατά της αμαρτίας πρέπει να αποκατασταθεί με δημιουργική δύναμη του ανθρώπου* »¹¹².

Η δημιουργική δύναμη, σύμφωνα με τον Μπερδιάγιεφ, είναι δυναμική και δεν έχει τέλος. Ο Θεός δίνει στον άνθρωπο την ελεύθερη δημιουργική δύναμη. Η δημιουργικότητα του ανθρώπου δείχνει την ομοιότητα του με τον Θεό¹¹³.

Αλλά όπως λέει επίσης, η εμφάνιση του Θεανθρώπου Χριστού στον κόσμο έφερε τη νέα δημιουργική αναφορά στον κόσμο. Με τον Χριστό αποκαλύπτεται το μυστήριο της δημιουργικότητας για τον άνθρωπο. Ο Χριστιανισμός είναι η συνέχιση της δημιουργίας και αυτή η δημιουργία πραγματοποιείται στην ψυχή του ανθρώπου. Η δημιουργικότητα συνεχίζεται μαζί με τον άνθρωπο με την ελεύθερη του δημιουργική δύναμη¹¹⁴.

Για τον Μπερδιάγιεφ η δημιουργική αυτή δύναμη προϋποθέτει την ελευθερία και την προσωπικότητα του ανθρώπου. Όπως λέει, *«η δημιουργικότητα γεννιέται από την ελευθερία»*¹¹⁵. *«Στην δημιουργική ελευθερία υπάρχει ανεξάρτητη και μυστική δύναμη να δημιουργήσεις από το τίποτα, να δώσεις ενέργεια στο παγκόσμιο κύκλο της ενέργειας. Η πράξη της δημιουργικής ενέργειας είναι υπερβατική σε σχέση με τα παγκόσμια δεδομένα, σε ένα κλειστό κύκλο της ενέργειας του*

¹¹¹ *Смысл творчества. Опыт оправдания человека.* (1914) Воспроизводится со сверкой по изданию: Париж, ИМКА-ПРЕСС, 1985, σ. 55.

¹¹² *Смысл творчества. Опыт оправдания человека.* (1914) Воспроизводится со сверкой по изданию: Париж, ИМКА-ПРЕСС, 1985, σ. 56.

¹¹³ *Смысл творчества. Опыт оправдания человека.* (1914) Воспроизводится со сверкой по изданию: Париж, ИМКА-ПРЕСС, 1985, σ. 56.

¹¹⁴ *Смысл творчества. Опыт оправдания человека.* (1914) Воспроизводится со сверкой по изданию: Париж, ИМКА-ПРЕСС, 1985, σ. 57.

¹¹⁵ *Смысл творчества. Опыт оправдания человека.* (1914) Воспроизводится со сверкой по изданию: Париж, ИМКА-ПРЕСС, 1985, σ. 60.

κόσμου»¹¹⁶. Έτσι καταλαβαίνουμε ότι για τον Μπερδιάγιεφ η δημιουργικότητα έχει μεταφυσική ενέργεια. Είναι η επέμβαση της μεταφυσικής ενέργειας πάνω στο φυσικό, το οποίο μετά από αυτή την επέμβαση δέχεται μέσα του το νοούμενο στοιχείο. Με αυτόν τον τρόπο, με αυτή τη δημιουργική δύναμη ή ενέργεια ο φυσικός κόσμος μεταμορφώνεται μέσα από τον άνθρωπο.

Όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ, η δημιουργική δύναμη έρχεται από το ανεξήγητο βάθος και όχι απ' έξω ή από τον κόσμο της αναγκαιότητας. Η ελευθερία δίνει τη δυνατότητα στον άνθρωπο να δημιουργήσει από το τίποτα, να δημιουργεί όχι από το φυσικό κόσμο αλλά από τον εαυτό του. Η ελευθερία ήδη είναι δημιουργία¹¹⁷. Ο Θεός περιμένει από τον άνθρωπο την υψίστη ελευθερία, την όγδοη μέρα της δημιουργίας. Με αυτό ο άνθρωπος παίρνει από το Θεό τη μεγάλη ευθύνη.

Η δημιουργικότητα προϋποθέτει για τον Μπερδιάγιεφ τη δημιουργική άσκηση του ανθρώπου μέσα στον κόσμο, για να βγει έξω από τον κόσμο. Ο άνθρωπος όπως λέει «*πρέπει να αγαπά τον «κόσμο» και όχι αυτά που είναι μέσα στον «κόσμο».* Η δημιουργικός άνθρωπος νιώθει ότι δεν ανήκει σε «αυτό τον κόσμο». Η δημιουργικότητα είναι υπέρβαση «του κόσμου» με ευαγγελική έννοια, υπέρβαση διαφορετική απ' ότι ο ασκητισμός, αλλά ισάξιο του ασκητισμού. Με δημιουργική πράξη ο άνθρωπος βγαίνει από «αυτό τον κόσμο» και μεταφέρεται σε «άλλο κόσμο»¹¹⁸. Με άλλα λόγια για τον Μπερδιάγιεφ η υπέρβαση του κόσμο γίνεται και χωρίς σωματική αποχώρηση από τον κόσμο. Αυτό πετυχαίνεται με το ότι ο άνθρωπος μένοντας σε αυτόν τον κόσμο, περικυκλωμένος από το ψέμα και την αμαρτία, μπορεί να ενεργεί με την δημιουργική του δύναμη πάνω του και να απελευθερώνεται με αυτό τον τρόπο από την επιρροή του, επηρεάζοντας το ο ίδιος.

Ο Μπερδιάγιεφ θεωρεί ότι ο άνθρωπος που ζει δημιουργικά μέσα στον κόσμο αρνείται τον εαυτό του και δημιουργεί για τον κόσμο. Ένας τέτοιος άνθρωπος θυσιάζει τη ζωή του για τον κόσμο, δίνοντας του τη δύναμη και την ενέργεια του.

¹¹⁶ *Смысл творчества. Опыт оправдания человека.* (1914) Воспроизводится со сверкой по изданию: Париж, ИМКА-ПРЕСС, 1985, σ. 61.

¹¹⁷ *Смысл творчества. Опыт оправдания человека.* (1914) Воспроизводится со сверкой по изданию: Париж, ИМКА-ПРЕСС, 1985, σ. 62.

¹¹⁸ *Смысл творчества. Опыт оправдания человека.* (1914) Воспроизводится со сверкой по изданию: Париж, ИМКА-ПРЕСС, 1985, σ. 3, κεφ.7.

Ένας τέτοιος άνθρωπος γίνεται προφήτης για αυτόν τον κόσμο και είναι ισάξιος του αγίου. Στο βιβλίο του «*Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΟΤΗΤΑΣ*» αναφέρει δυο παραδείγματα, ένα του Αλεξάνδρου Πούσκιν και του αγίου Σεραφεΐμ Σάρωφ. Όπως λέει, αυτοί οι δυο άνθρωποι έζησαν την ίδια εποχή (στο ΧΙΧ αιώνα) στη Ρωσία, ο Σεραφεΐμ ήταν ασκητής μεγάλος πνευματικός και άγιος, ο Πούσκιν ήταν ποιητής και ιδιοφυΐας. Όπως γράφει ο Μπερδιάγιεφ για την θρησκευτική συνείδηση οι άνθρωποι σαν το Πούσκιν είναι αποδεκτοί αλλά δεν αναγνωρίζουν σε αυτόν τη θρησκευτική πράξη. Γιατί, όπως εξηγεί, οι πατέρες και δάσκαλοι της θρησκείας πίστευαν ότι για την σωτηρία δεν χρειάζεται δημιουργία, δεν χρειάζεται ιδιοφυΐα, χρειάζεται μόνο αγιότητα. Αλλά ο Μπερδιάγιεφ θεωρεί ότι ο άγιος δημιουργεί για τον εαυτό του, για την σωτηρία του, ενώ ο ιδιοφυής φτιάχνει για τον κόσμο μεγάλα πράγματα¹¹⁹.

Η δημιουργία μεγάλων αξιών μπορεί να μην σώζει, λέει ο Μπερδιάγιεφ, όμως πιστεύει ότι η δημιουργικότητα σώζει από μόνο του¹²⁰. Δηλαδή με την δημιουργία ήδη ο άνθρωπος νικά τον κόσμο και αυτός που νίκησε τον κόσμο κερδίζει μια θέση κοντά στον Θεό. Ο Πούσκιν όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ δημιούργησε για τον κόσμο και για την Ρωσία αλλά όχι για τον εαυτό του. Ο Πούσκιν μοιάζει σαν να κατέστρεφε την ψυχή του με την δημιουργική έξοδο από το εαυτό του. Ο Σεραφεΐμ έσωσε την ψυχή του με πνευματική δημιουργία μέσα στον εαυτό του. Αλλά εδώ ο Μπερδιάγιεφ βάζει το ερώτημα: «*Στη θυσία της ιδιοφυΐας, στη δημιουργική τρέλα, δεν υπάρχει καμία αγιότητα για τον Θεό;*» Και απαντά: «*Για μένα η θρησκευτική πράξη είναι εξίσου αξία με την κοινωνική αγιότητα. Εγώ πιστεύω βαθιά ότι η ιδιοφυΐα του Πούσκιν απέναντι στον κόσμο που έμοιαζε να καταστρέφει την ψυχή του, για τον Θεό είναι ισάξια με την αγιότητα του Σεραφεΐμ, που έσωσε την ψυχή του. Το να είσαι ιδιοφυής είναι άλλος θρησκευτικός δρόμος, ισάξιος με το δρόμο της αγιότητας. Η δημιουργία του ιδιοφυούς δεν είναι «κοσμική», αλλά «πνευματική» πράξη. Είναι ευλογία το ότι έζησαν σε μας ο Άγιος Σεραφεΐμ και ο ιδιοφυής Πούσκιν και ότι δεν υπήρξαν και οι δυο άγιοι. Για το θεϊκό σκοπό του κόσμου η ιδιοφυΐα του Πούσκιν*

¹¹⁹ *Смысл творчества. Опыт оправдания человека.* (1914) Воспроизводится со сверкой по изданию: Париж, ИМКА-ПРЕСС, 1985, σ. 9.

¹²⁰ *Смысл творчества. Опыт оправдания человека.* (1914) Воспроизводится со сверкой по изданию: Париж, ИМКА-ПРЕСС, 1985, σ. 9.

είναι τόσο αναγκαία όσο και η αγιότητα του Αγίου Σεραφείμ. Αλίμονο αν δεν μας είχε δοθεί από τον θεό ιδιοφυΐα σαν το Πούσκιν»¹²¹.

Συμπεραίνοντας από αυτά καταλαβαίνουμε ότι για τον μεγάλο ρώσο στοχαστή κάθε δημιουργικό έργο είναι και πνευματικό έργο. Για αυτό για τον Μπερδιάγιεφ το έργο του Πούσκιν και όλων των ιδιοφυϊών σαν τον Πούσκιν, που έζησαν δημιουργικά σε αυτό τον κόσμο και για αυτόν τον κόσμο, που μπορεί και να παραμέρισαν την προσωπική τους σωτηρία, ήταν το έργο τους πνευματικό γιατί γίνονταν για την πνευματική ανύψωση του κόσμου.

Για αυτό ο Μπερδιάγιεφ πιστεύει ότι με αυτούς τους δυο ευλόγως ξεχωριστούς ανθρώπους επιτυγχάνεται στον κόσμο αυτό η δημιουργική ολοκλήρωση. Λέει, λοιπόν, ότι *«Όχι μόνο όλοι δεν μπορούν να γίνουν άγιοι, αλλά δεν πρέπει να είναι όλοι άγιοι, δεν προορίζει όλους ο Θεός για την αγιότητα. Η αγιότητα είναι εκλογή... Θα ήταν θρησκευτικό έγκλημα απέναντι του Θεού, αν ο Πούσκιν, μάταια προσπαθούσε να γίνει ένας άγιος και αν είχε σταματήσει να γράφει ποίηση»¹²².*

Ακριβώς στους ανθρώπους σαν το Πούσκιν αναφερόταν ο Μπερδιάγιεφ σε ένα άλλο του βιβλίο, όταν έλεγε ότι, *«στη δημιουργική δύναμη, στη δημιουργική ιδιοφυΐα υπάρχει κάτι το προφητικό. Αλλά τίποτε δεν είναι περισσότερο επίπονο και τραγικότερο από το πεπρωμένο των προφητών. Η φωνή του Θεού, ο οποίος μιλάει με το στόμα τους, προκαλεί το μίσος, όπως μια δυσάρεστη και ενοχλητική προειδοποίηση... Αλλά η ιδιοφυΐα φέρει μέσα της την κίνηση του πνεύματος, βλέπει τους αιώνες που έρχονται, και αποκαλύπτει το ψέμα της εποχής της. Σε αυτό το σημείο η ιδιοφυΐα προσεγγίζει τον προφήτη»¹²³.* Για αυτό και πολλές φορές οι ιδιοφυείς διώκονται ή γίνονται ακατανόητοι για τον κόσμο γιατί απλά δεν χωράνε στη φύση του κόσμου.

¹²¹ *Смысл творчества. Опыт оправдания человека.* (1914) Воспроизводится со сверкой по изданию: Париж, ИМКА-ПРЕСС, 1985, σ. 9, κεφ. 7.

¹²² *Смысл творчества. Опыт оправдания человека.* (1914) Воспроизводится со сверкой по изданию: Париж, ИМКА-ПРЕСС, 1985, σ. 9-10, κεφ. 7.

¹²³ *Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής.* Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος. Εκδόσεις Π.Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2010, σ. 283.

Από όλα αυτά καταλαβαίνουμε ότι η δημιουργική δύναμη δεν έχει όρια ούτε ορισμό. Εκφράζεται από κάθε άνθρωπο με διαφορετικούς τρόπους και κάθε έκφραση της δημιουργικής δύναμης είναι υπέρβαση του κόσμου. Έτσι ολοκληρώνεται, όπως έλεγε ο Μπερδιάγιεφ, η δημιουργική δύναμη στον κόσμο.

Μια από τις δημιουργικές εκφράσεις του ανθρώπου για τον Μπερδιάγιεφ είναι και η τέχνη. Η τέχνη είναι ένας άλλος τρόπος της έκφρασης της δημιουργικότητας του ανθρώπου. Είναι και αυτή μια δύναμη που μεταμορφώνει την ύλη. Με την τέχνη γίνεται η έξοδος από τον κόσμο. Όπως λέει *«Η δημιουργική δύναμη στην τέχνη, είναι νίκη επί της δεδομένης, επιδιορισμένης και συγκεκριμένης ζωής, νίκη επί του κόσμου»*¹²⁴. Αλλά αυτή η δημιουργική δύναμη που προέρχεται από το « μηδέν» παρόλο που χρησιμοποιεί τον υλικό κόσμο, προέρχεται από τον άλλο κόσμο. *«Το πιο σημαντικό, το ποιο μυστηριώδες, το πιο καινούριο σε μία δημιουργική κατεύθυνση δεν προέρχεται από τον «κόσμο» αλλά από το πνεύμα»*¹²⁵. Με άλλα λόγια και αυτή δημιουργική δύναμη που εκφράζεται μέσα από την τέχνη προέρχεται από ανώτερο κόσμο, από τον κόσμο των νοουμένων, φέρει μέσα της το νοούμενο στοιχείο.

Η δημιουργικότητα για τον Μπερδιάγιεφ είναι η αρχική δύναμη που οδηγεί προς την τελική μεταμόρφωση. Σε αυτή βλέπει το νόημα της κάθε τέχνης. Πιστεύει ότι δημιουργική δύναμη φέρει μέσα της ένα εσχατολογικό στοιχείο. Είναι η αρχή ενός νέου κόσμου. Γιατί ο κόσμος είναι όχι μόνο το θείο αλλά και το ανθρώπινο έργο. Και η δημιουργία θα ολοκληρωθεί στο τέλος του κόσμου¹²⁶. Όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ *«Η δημιουργική ενέργεια στρέφεται αναγκαστικά προς το μέλλον»*¹²⁷. Η δημιουργική δύναμη για τον Μπερδιάγιεφ *«είναι νοούμενη ως προς την πρωτογενή της πηγή, αλλά εκδηλώνεται στον φαινομενικό κόσμο. Το έργο της δημιουργικής δύναμης ανήκει στα φαινόμενα. Αλλά σε αυτά διαφαίνεται επίσης το νοούμενο, σε αυτά υπάρχει επίσης ένα αιώνιο στοιχείο. Η ενσάρκωση έχει νοούμενη σημασία,*

¹²⁴ *Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής*. Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος. Εκδόσεις Π.Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2010, σ. 266.

¹²⁵ *Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής*. Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος. Εκδόσεις Π.Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2010, σ. 266.

¹²⁶ *Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής*. Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος. Εκδόσεις Π.Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2010, σ. 267.

¹²⁷ *Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής*. Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος. Εκδόσεις Π.Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2010, σ. 273.

αποκαλύπτει την ιδεατή εικόνα, εκδηλώνεται στις σχέσεις της με τους άλλους, με τα υποκείμενα, αλλά διαστρέφεται από τη εξαντικειμενοποίηση, στην οποία εξαφανίζεται το πυρ της πρωτογενούς ζωής. Αυτός ο κόσμος δεν είναι ολοκληρωμένος, δεν έχει τελειωθεί, αλλά θα ολοκληρωθεί. Η δημιουργική ενέργεια του ανθρώπου, η απάντηση στην κλήση του θεού θα προετοιμάσουν το τέλος αυτού του κόσμου και την αρχή ενός άλλου κόσμου»¹²⁸.

Όμως ο Μπερδιάγιεφ πιστεύει ότι, παρ' όλη την προσπάθεια και τη δύναμη της ανθρώπινης δημιουργικότητας, υπάρχει «μια μοιραία μη επιτυχία σε όλες τις ενσαρκώσεις του δημιουργικού πυρός, επειδή πραγματώνονται μέσα στον αντικειμενικό κόσμο»¹²⁹. Αλλά παρόλα αυτά «η δημιουργική ενεργεία αποτυγχάνει στο μέτρο που δεν πετυχαίνει να τελειοποιήσει αυτόν τον κόσμο και να υπερβεί την εξαντικειμενοποίηση, αλλά επιτυγχάνει με την έννοια ότι η δημιουργική ενέργεια προετοιμάζει τη μεταμόρφωση του κόσμου, τη βασιλεία του Θεού. Η αμαρτία εξαφανίζεται μέσα στο δημιουργικό πυρ. Όλα τα μεγάλα ανθρώπινα δημιουργικά έργα εισέρχονται στη βασιλεία του Θεού. Να γιατί η δημιουργικές ανθρώπινες ενσαρκώσεις είναι διαφορούμενες, και δείχνουν να αντανakλούν την πάλη των δυο κόσμων»¹³⁰.

Αλλά, όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ, «ο άνθρωπος καλείται να επεξεργαστεί την ύλη αυτού του κόσμου, να την υποτάξει στο πνεύμα»¹³¹. Όπως βλέπουμε, όλα όσα κάνουν τον άνθρωπο να υπερβεί τον κόσμο και μαζί με αυτό και η δημιουργική του δύναμη, είναι τα νοούμενα στοιχεία που υπάρχουν στον άνθρωπο, αυτά τα νοούμενα στοιχεία τον διαφοροποιούν από τον φαινομενικό κόσμο και τον κάνουν ικανό να μεταμορφώσουν τον κόσμο. Έτσι ο άνθρωπος παίζει το πρωτοποριακό ρόλο στην προετοιμασία του κόσμου για το τέλος. Για τον Μπερδιάγιεφ η ύπαρξη της δημιουργικής δύναμης στον άνθρωπο υποδεικνύει την ανώτατη φύση του

¹²⁸ Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής. Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος. Εκδόσεις Π.Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2010, σ. 282.

¹²⁹ Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής. Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος. Εκδόσεις Π.Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2010, σ. 284.

¹³⁰ Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής. Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος. Εκδόσεις Π.Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2010, σ. 285.

¹³¹ Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής. Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος. Εκδόσεις Π.Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2010, σ. 293.

ανθρώπου. Η δημιουργικότητα δίνει στον άνθρωπο δυνατότητα να υψωθεί ως το Θεό και να ξεπεράσει τον υλικό κόσμο. Η δημιουργικότητα κάνει τον άνθρωπο πραγματικό πρόσωπο και αναδεικνύει μέσα του το πνεύμα. Μόνο με τη δημιουργική ελεύθερη δύναμη ο άνθρωπος σώζει τον κόσμο και τον φέρνει ως την τελική μεταμόρφωση μαζί με τον Θεό.

VII
Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

Στην φιλοσοφία του Μπερδιάγιεφ η ελευθερία κατέχει πρωταρχική θέση. Για αυτόν η ελευθερία κάνει τον άνθρωπο πρόσωπο δημιουργικό. Η ελευθερία είναι βασική προϋπόθεση στο δρόμο προς τη θέωση.

Ο Μπερδιάγιεφ ονομάστηκε φιλόσοφος της ελευθερίας¹³². Όπως λέει ο ίδιος - γεννήθηκε από την ελευθερία. Για αυτόν η ελευθερία είναι πρωταρχική ύπαρξη. «*Η πρωτοτυπία της φιλοσοφίας μου*», λέει, «*παν' απ' όλα, είναι ότι εγώ έβαλα ως θεμέλιο της φιλοσοφίας όχι την ύπαρξη αλλά την ελευθερία.... Στην ελευθερία κρύβεται το μυστικό του κόσμου. Η ελευθερία είναι αρχή και το τέλος*»¹³³.

Όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ, «*Η ελευθερία είναι αριστοκρατική και όχι δημοκρατική*»¹³⁴, ότι η ελευθερία απαιτεί ηρωισμό από τον άνθρωπο. Όλη η ζωή του ανθρώπου πρέπει να είναι άσκηση της ελευθερίας¹³⁵. Και επειδή δεν είναι εύκολο να ζει κάποιος με θυσίες ηρωικές, είναι λίγοι αυτοί που επιλέγουν το δρόμο της ελευθερίας. Οι περισσότεροι προτιμούν την ησυχία τους μέσα στην αναγκαιότητα.

Ο Μπερδιάγιεφ ανακαλύπτει τις πολλές και κρυφές πτυχές της ελευθερίας. Όπως λέει ο ίδιος για αυτόν η ελευθερία έχει υψηλή έννοια. Στο βιβλίο του «*Αυτογνωσία*» μιλά για το πώς βιώνει ο ίδιος την ελευθερία. Λέει συγκεκριμένα: «*Η ελευθερία είναι η δική μου ανεξαρτησία και προσδιορίζει τη δική μου προσωπικότητα από το βάθος, και η ελευθερία είναι η δική μου δημιουργική δύναμη και όχι εκλογή του καλού και του κακού που έχω μπροστά μου.... Η κατάσταση της επιλογής μπορεί να καταπιέσει τον άνθρωπο.... Και να τον κάνει να νιώσει ανελεύθερος Η απελευθέρωση έρχεται, όταν η επιλογή έχει γίνει και όταν εγώ προχωρώ δημιουργικά. Η ελευθερία είναι δεμένη με τον άνθρωπο και δημιουργία. Εγώ*

¹³² САМОПОЗНАНИЕ. (1940) М.: Международные отношения, 1990. - 336 с. ISBN 5-85207-006-8, σ. 51.

¹³³¹³³ САМОПОЗНАНИЕ. (1940) М.: Международные отношения, 1990. - 336 с. ISBN 5-85207-006-8, σ. 52.

¹³⁴ ¹³⁴ САМОПОЗНАНИЕ. (1940) М.: Международные отношения, 1990. - 336 с. ISBN 5-85207-006-8, σ. 53.

¹³⁵ ¹³⁵ САМОПОЗНАНИЕ. (1940) М.: Международные отношения, 1990. - 336 с. ISBN 5-85207-006-8, σ. 53.

πίστευα στη ζωή μου ότι η θεία ζωή, η ζωή στο Θεό είναι η ελευθερία, είναι η πτήση, χωρίς-αρχές, αν-αρχία»¹³⁶.

Για τον Μπερδιάγιεφ η ελευθερία είναι στενά συνδεδεμένη με το Πνεύμα. Για αυτόν το πνεύμα είναι ελευθερία και το θρησκευτικό πάθος της ελευθερίας είναι πάθος της πνευματικότητας¹³⁷. Η ελευθερία για τον Μπερδιάγιεφ είναι η ελευθερία του πνεύματος, η πνευματική ελευθερία¹³⁸. Γιατί ένας πραγματικά ελεύθερος άνθρωπος είναι πνευματικός άνθρωπος και το αντίθετο.

Όπως λέει, χωρίς την ιδέα της ελευθερίας δεν νοείται ο χριστιανισμός. Ο χριστιανισμός παν' απ' όλα είναι φορέας της ελευθερίας. Ο Χριστός δίνει στον κόσμο ελευθερία και αγάπη. *«Χωρίς ελευθερία δεν κατανοείται η δημιουργία του κόσμου, ούτε η πτώση, ούτε η σωτηρία. Χωρίς την ελευθερία δεν κατανοείται το φαινόμενο της πίστης. Χωρίς ελευθερία δεν γίνεται η θεοδικία. Χωρίς ελευθερία δεν υπάρχει νόημα στην παγκόσμια διαδικασία. Το Ευαγγέλιο και τα αποστολικά μηνύματα έχουν το πνεύμα της ατέλειωτης ελευθερίας»¹³⁹.*

Για τον Μπερδιάγιεφ, συνεπώς, *«Ο χριστιανισμός προϋποθέτει το πνεύμα της ελευθερίας και ελευθερία του πνεύματος. Δεν μπορεί να υπάρχει και δεν θα έχει κανένα νόημα ο χριστιανισμός χωρίς την πνευματική ατμόσφαιρα της ελευθερίας»¹⁴⁰*. Όπως επίσης χαρακτηριστικά σημειώνει, *«Η αληθινή απόλυτη ελευθερία είναι δυνατή μόνο εν Χριστώ και δια του Χριστού. Αλλά τον Χριστό πρέπει να τον αποδεχτούμε ελεύθερα. Στον Χριστό θα πρέπει να μας οδηγήσει η πράξη της ελευθερίας του πνεύματος. Ο Χριστός θέλει την ελεύθερη απόφασή μας. Ο Χριστός επιθυμεί την ελεύθερη αγάπη του ανθρώπου. Ο Χριστός δεν μπορεί ποτέ και σε τίποτα να ασκεί τη δύναμη του, και η όψη του είναι πάντα στραμμένη στην ελευθερία μας. Ο Θεός δέχεται μόνο τους ελεύθερους. Ο Θεός περιμένει από τον άνθρωπο την ελεύθερη αγάπη του»¹⁴¹.*

¹³⁶ САМОПОЗНАНИЕ. (1940) М.: Международные отношения, 1990. - 336 с. ISBN 5-85207-006-8, σ. 57.

¹³⁷ ФИЛОСОФИЯ СВОБОДНОГО ДУХА. (1928) Республика, 1994, σ. 88.

¹³⁸ ФИЛОСОФИЯ СВОБОДНОГО ДУХА. (1928) Республика, 1994, σ. 88.

¹³⁹ ФИЛОСОФИЯ СВОБОДНОГО ДУХА. (1928) Республика, 1994, σ. 90.

¹⁴⁰ ФИЛОСОФИЯ СВОБОДНОГО ДУХА. (1928) Республика, 1994, σ. 90.

¹⁴¹ ФИЛОСОФИЯ СВОБОДНОГО ДУХА. (1928) Республика, 1994, σ. 93-94.

Για τον Μπερδιάγιεφ στην ελευθερία γεννιέται ένας νέος πνευματικός άνθρωπος, αυτή η γέννηση είναι η μεταφυσική του γέννηση και ο άνθρωπος μπαίνει σε άλλη διάσταση. Λέει συγκεκριμένα ότι *«Η ελευθερία της ψυχής είναι η νέα πνευματική γέννηση, αποκάλυψη του πνευματικού ανθρώπου, η ελευθερία αποκαλύπτεται μόνο στην πνευματική εμπειρία, στην πνευματική ζωή. Η πηγή της ελευθερίας δεν είναι στην ψυχή και το λιγότερο στον ανθρώπινο σώμα, δεν είναι στην φυσική ύπαρξη. ... η ελευθερία είναι εμφάνιση μιας διαφορετικής τάξης του είναι, η τάξη του πνευματικού είναι, και όχι του φυσικού»*¹⁴². Όπως βλέπουμε, για τον Μπερδιάγιεφ και η ελευθερία είναι κομμάτι του νοούμενου στον άνθρωπο, διότι είναι χαρακτηριστικό του πνεύματος, για αυτό και με την ελευθερία ο άνθρωπος δραπετεύει από τον αντικειμενικό κόσμο, απελευθερώνεται από τον κόσμο των φαινομένων.

Πράγματι, για τον Μπερδιάγιεφ το πνεύμα είναι το ανώτερο, κάτι που ανήκει στον κόσμο των νοούμενων. Διαφορετικά από τη ψυχή του ανθρώπου που, όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ, είναι φυσικό στοιχείο του ανθρώπου. Όπως εξηγεί η ψυχή και το σώμα είναι η φύση του ανθρώπου. Όμως η ψυχή γίνεται δέκτης του πνεύματος με ελευθερία και γίνεται πνευματικός¹⁴³. Όπως αναφέρει η ελευθερία αποκαλύπτεται στον κόσμο. Στην ψυχική πραγματικότητα. Η ψυχή του ανθρώπου είναι ο τόπος, όπου γίνεται αγώνας μεταξύ της ελευθερίας και της αναγκαιότητας, μεταξύ του πνευματικού και του φυσικού κόσμου. Η ελευθερία αποκαλύπτεται με την επίδραση του πνεύματος στην ψυχή.

Όμως με το ίδιο τρόπο ενεργεί στην ψυχή και το φυσικό, και υποδουλώνει τον άνθρωπο στην αναγκαιότητα. Ο άνθρωπος καθορίζει και αποφασίζει μόνος του αν θα νικήσει μέσα του το πνεύμα ή τα φυσικά στοιχεία, αν θα εξέλθει το πνεύμα από τη ψυχή του ή θα εισέρθει πνεύμα στην ψυχή του. Η ελευθερία για τον Μπερδιάγιεφ γνωρίζει μόνο εκείνα τα πνευματικά φαινόμενα, που είναι τα

¹⁴² *ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΣΒΟΒΟДНОГО ДУХА*. (1928) Республика, 1994, σ. 91.

¹⁴³ *ПРОБЛЕМА ЧЕЛОВЕКА*. (1936) (К построению христианской антропологии) Опубликовано в журнале "Путь", 1936, №50, с. 3-26, σ. 18-29.

φαινόμενα της ψυχικής ζωής¹⁴⁴. Εδώ ακόμη μια φορά επιβεβαιώνεται ότι η ελευθερία είναι καθαρά πνευματικό στοιχείο, είναι πνευματική.

Η ελευθερία, λέει ο Μπερδιάγιεφ, έχει και τη τραγική της πλευρά. Γιατί για τον άνθρωπο που ζει στον κόσμο των φαινομένων δεν είναι καθόλου εύκολο να απεξαρτηθεί από τις αναγκαιότητες του σώματος βαδίζοντας στο δρόμο της ελευθερίας. Γιατί αυτός ο δρόμος είναι γεμάτος εμπόδια και χρειάζεται να είσαι οπλισμένος με δύναμη, θάρρος και αποφασιστικότητα, για να το συνεχίσεις. Για αυτό ο άνθρωπος πολλές φορές προτιμά την ησυχία του μέσα στον κόσμο της αναγκαιότητας. Όμως όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ *«στο πνευματικό κόσμο, στην πνευματική ζωή δεν μπορεί η ελευθερία να βγαίνει από την αναγκαιότητα, ας είναι και θεία αναγκαιότητα. ... η ελευθερία δεν είναι καθόλου απαίτηση του ανθρώπου. Ο άνθρωπος εύκολα αρνείται την ελευθερία στο όνομα της ηρεμίας και της ευημερίας, δύσκολα σηκώνει το δυσανάλογο βάρος της ελευθερίας και είναι έτοιμος να την πετάξει και να την ακουμπήσει σε ισχυρότερους ώμους. Συχνά, πολύ συχνά ο άνθρωπος στην προσωπική του και στην ιστορική του μοίρα απορρίπτει την ελευθερία, προτιμώντας την ηρεμία και την ευημερία στην αναγκαιότητα»*¹⁴⁵. Ακριβώς για αυτό το λόγο για τον Μπερδιάγιεφ η ελευθερία είναι τραγική. Όπως λέει *«Ειλικρινά τραγική είναι η μοίρα της ελευθερίας, και η τραγικότητα της είναι τραγωδία της ανθρώπινης ζωής»*¹⁴⁶.

Αλλά παρ' όλα αυτά για τον Μπερδιάγιεφ υπάρχει διέξοδος από αυτή τη τραγικότητα. Αυτή είναι η διέξοδος που μας δόθηκε από τον Χριστό το Νέο Αδάμ. Όπως λέει *«Μόνο με την εμφάνιση του Νέου Αδάμ, του πνευματικού Ανθρώπου βρίσκεται διέξοδος από τη τραγικότητα της ελευθερίας, ξεπερνά τη σύγκρουση της ελευθερίας και της αναγκαιότητας... Η χάρη που μας δόθηκε από τον Χριστό είναι η*

¹⁴⁴ *ПРОБЛЕМА ЧЕЛОВЕКА.* (1936) (К построению христианской антропологии) Опубликовано в журнале "Путь", 1936, №50, с. 3-26, σ. 91-92.

¹⁴⁵ *ПРОБЛЕМА ЧЕЛОВЕКА.* (1936) (К построению христианской антропологии) Опубликовано в журнале "Путь", 1936, №50, с. 3-26, σ. 94.

¹⁴⁶ *ПРОБЛЕМА ЧЕЛОВЕКА.* (1936) (К построению христианской антропологии) Опубликовано в журнале "Путь", 1936, №50, с. 3-26, σ. 101.

*διαφώτιση της ελευθερίας από το βάθος, χωρίς καμία εξωτερική καταπίεση*¹⁴⁷. Με τη δύναμη που μας δίνει ο Χριστός το φορτίο της ελευθερίας γίνεται για τον άνθρωπο ελαφρότερο.

Για τον Μπερδιάγιεφ, λοιπόν, η ελευθερία πάν' απ' όλα είναι η ελευθερία του προσώπου. Η ελευθερία κάνει τον άνθρωπο πρόσωπο. Η ελευθερία είναι προσωπική και η προσωπικότητα δρα στον κόσμο δημιουργικά και τον ανατρέπει. Αλλά, όπως λέει, *«το πρόσωπο υπάρχει μόνο, αν ο άνθρωπος είναι ελεύθερο δημιουργικό πνεύμα, έναντι του οποίου ο καίσαρας παύει να είναι παντοδύναμος»*¹⁴⁸. Πιστεύει ότι η πνευματική απελευθέρωση του ανθρώπου είναι *«πραγματοποίηση της προσωπικότητας στον άνθρωπο. Αυτό είναι η ολοκλήρωση του. Και προϋποθέτει ακούραστη μάχη»*¹⁴⁹. Και αυτή η μάχη είναι η δημιουργική πράξη του ανθρώπου. Και η δημιουργικότητα, όπως λέει, είναι η απελευθέρωση από τη δουλεία. Ο άνθρωπος είναι ελεύθερος, όταν βρίσκεται σε κατάσταση δημιουργικής ανάβασης. Η δημιουργικότητα οδηγεί στην έκσταση¹⁵⁰.

Όμως, όπως ο ίδιος σημειώνει, ο άνθρωπος δεν είναι ελεύθερος ολοκληρωτικά. Γιατί ο χριστιανισμός γι αυτόν είναι η εξάσκηση της ελευθερίας του ανήλικου. Η εποχή της ενηλικίωσης του δεν έχει έρθει μέχρι τώρα. Πιστεύει ότι η τελική ελευθερία ακόμα δεν βιώνεται από τον άνθρωπο και ότι η αποκλειστική ελευθερία βρίσκεται στη θρησκεία του Πνεύματος. Και αυτήν την τελευταία ελευθερία την ξέρουν μόνο οι τελευταίοι καιροί¹⁵¹. Πρόκειται δηλαδή για μια εσχατολογική κατανόηση της ουσίας της ελευθερίας.

Όπως λέει χαρακτηριστικά: *«Οι ανελεύθεροι δεν έχουν θέση στον θείο κόσμο, για αυτό η ελευθερία δεν είναι δικαίωμα αλλά υποχρέωση. ... Ο ανελεύθερος δεν*

¹⁴⁷ *ПРОБЛЕМА ЧЕЛОВЕКА*. (1936) (К построению христианской антропологии) Опубликовано в журнале "Путь", 1936, №50, σ. 99.

¹⁴⁸ *Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής*. Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος. Εκδόσεις Π.Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2010, σ. 283, σ. 136.

¹⁴⁹ *О РАБСТВЕ И СВОБОДЕ ЧЕЛОВЕКА*. (1939) (Опыт персоналистической) философии Париж: YMCA-Press, s.d. [1939], σ. 154, κεφ.4.

¹⁵⁰ *О РАБСТВЕ И СВОБОДЕ ЧЕЛОВЕКА*. (1939) (Опыт персоналистической) философии Париж: YMCA-Press, s.d. [1939], σ. 157.

¹⁵¹ *Смысл творчества. Опыт оправдания человека*. (1914) Воспроизводится со сверкой по изданию: Париж, ИМКА-ПРЕСС, 1985, σ. 72, κεφ. 6.

μπορεί να είναι ο γιός του Θεού, αυτός ανήκει στον κατώτερο κόσμο»¹⁵². «Η ελευθερία είναι πνευματική, είναι πνεύμα, πηγάζει από το νοούμενο κόσμο και ανατρέπει την συγκεκριμένη τάξη του φαινομενικού κόσμου»¹⁵³. Για αυτό με την άσκηση της ελευθερίας ο άνθρωπος αναδεικνύει τη νοούμενη φύση του.

Έτσι καταλαβαίνουμε ότι για τον μεγάλο μας στοχαστή, η ελευθερία αποτελεί την ύψιστη αξία του ανθρώπου. Είναι για τον άνθρωπο το πιο πολύτιμο δώρο που του δόθηκε από το Θεό με αγάπη. Είναι ο δρόμος που οδηγεί στην Αλήθεια. Αλλά είναι και ο δρόμος στρωμένος με αγκάθια, είναι μεγάλη ευθύνη, είναι σταυρός που σηκώνεται δύσκολα και απαιτεί από τον άνθρωπο θάρρος και πνευματική δύναμη. Η ελευθερία είναι νοούμενη αξία που κάνει τον άνθρωπο ικανό να υψωθεί και να δει στο φαινόμενο το νοούμενο. Μόνο με την ελευθερία πετυχαίνεται η θέωση.

¹⁵² *Смысл творчества. Опыт оправдания человека.* (1914) Воспроизводится со сверкой по изданию: Париж, ИМКА-ПРЕСС, 1985, σ. 72, κεφ. 6.

¹⁵³ *Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής.* Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος. Εκδόσεις Π.Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2010, σ. 323.

VIII

ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΑΓΑΠΗ

Η προσωπικότητα του ανθρώπου κατανοείται από τον Μπερδιάγιεφ μόνο στο πλαίσιο του χριστιανισμού. Για αυτόν η προσωπικότητα του ανθρώπου δεν είναι *ιντιβιντουαλισμός* που δεν έχει καμία σχέση με το πρόσωπο του ανθρώπου που τείνει να φτάσει ως τη θέωση. Όπως εξηγεί ο ίδιος, αν ο άνθρωπος ήταν μόνο άτομο τότε δεν θα μπορούσε να ξεπεράσει το φυσικό κόσμο. Το άτομο είναι νατουραλιστική, πάν' απ' όλα βιολογική, κατηγορία. Στην κοινωνιολογική αντίληψη, όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ, το ανθρώπινο πρόσωπο κατανοείται ως άτομο. Παρουσιάζεται ως μέρος του γενικού, και μάλιστα πολύ μικρό μέρος. Εντελώς διαφορετική σημασία έχει το πρόσωπο. Η προσωπικότητα για τον Μπερδιάγιεφ είναι κατηγορία του πνεύματος και όχι της φύσης και δεν είναι κάτι το γενικό. Το πρόσωπο δεν είναι καθόλου μέρος της φύσης ή του γενικού. Αντίθετα, το γενικό είναι το μέρος του προσώπου. Το πρόσωπο δεν είναι μέρος του κόσμου, ο κόσμος είναι μέρος του προσώπου. Ο άνθρωπος είναι μικρόκοσμος. Το πρόσωπο είναι ολόκληρο και δεν μπορεί να είναι μέρος¹⁵⁴. Το πρόσωπο για τον Μπερδιάγιεφ πρέπει να κατανοείται σε σχέση και σε επικοινωνία με άλλα πρόσωπα, με τον κόσμο και με τον Θεό. Το πρόσωπο δεν είναι καθόλου φύση¹⁵⁵. Εδώ και η προσωπικότητα μας παρουσιάζεται από τον Μπερδιάγιεφ ως χαρακτηριστικό που αποτελεί τη νοούμενη πλευρά στον άνθρωπο και που περικλείει μέσα του όλον τον άνθρωπο.

Πράγματι, κατά την άποψή του, το πρόσωπο μαρτυρεί για την ανωτερότητα του ανθρώπου πάνω στη φύση. Όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ, *«Το πρόσωπο δεν γεννιέται από τους γονείς ως άτομο αλλά γίνεται με το Θεό και αυτοδημιουργείται, και αυτό είναι θεία ιδανικότητα για κάθε άνθρωπο... Το πρόσωπο είναι αμεταβλητότητα στην μεταβλητότητα. Υποκείμενο μεταβλητό μένει ένα και το*

¹⁵⁴ *ΠΡΟΒΛΕΜΑ ЧЕЛОВЕКА*. (1936) (К построению христианской антропологии) Опубликовано в журнале "Путь", 1936, №50, с. 3-26, σ. 13.

¹⁵⁵ *ΠΡΟΒΛΕΜΑ ЧЕЛОВЕКА*. (1936) (К построению христианской антропологии) Опубликовано в журнале "Путь", 1936, №50, с. 3-26, σ. 13.

*ίδιο»*¹⁵⁶. Για τον Μπερδιάγιεφ το πρόσωπο δεν είναι ο άνθρωπος ως φαινόμενο, αλλά ο άνθρωπος ως νοούμενο¹⁵⁷.

Το να είσαι προσωπικότητα δεν είναι καθόλου εύκολο, κατά τη γνώμη του Μπερδιάγιεφ. Όπως λέει, *«Η προσωπικότητα είναι αντίσταση, αντίσταση αποφασιστική απέναντι στην κοινωνία και τον κόσμο. Είναι ηρωικός αγώνας για ανακαθορισμό από το βάθος. Η προσωπικότητα έχει πυρήνα υπομονής, στο οποίο όλες οι κινήσεις καθορίζονται από το βάθος, και όχι απ έξω. Η προσωπικότητα προϋποθέτει αποφασιστικότητα. Η προσωπικότητα είναι πόνος, είναι ηρωικός αγώνας για την εφαρμογή της προσωπικότητας. Η απαλλαγή από αυτό τον πόνο γίνεται με την άρνηση να γίνεις προσωπικότητα»*¹⁵⁸.

Το πρόσωπο για τον Μπερδιάγιεφ δεν νοείται ως εγωιστικό και αυτάρκες. Πάντα προϋποθέτει την ύπαρξη άλλου προσώπου, προϋποθέτει έξοδο από τον εαυτό στον άλλον. Ο εγωκεντρισμός παραβιάζει την λειτουργία της πραγματικότητας στον άνθρωπο. Η προσωπικότητα προϋποθέτει διάκριση, διαφοροποίηση προσώπων. Η προσωπικότητα πάντα προϋποθέτει την αναγνώριση αποκλειστικότητας και *ανεπαναληπτικότητας* στον καθένα¹⁵⁹. Η προσωπικότητα χαρακτηρίζεται από έκσταση. Όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ, *«Η προσωπικότητα είναι έξοδος από το εαυτό, από τα όρια, αλλά δεν επιτρέπει την ανάμιξη, είναι ανοιχτός, χωρά μέσα του όλο τον κόσμο, μπαίνει μέσα στον κόσμο και μένει ο εαυτός του. Η προσωπικότητα δεν είναι μονάδα με κλειστές πόρτες και τα παράθυρα. Το άνοιγμα δεν σημαίνει μίξη της προσωπικότητας με τον κόσμο»*¹⁶⁰.

Στο βιβλίο του *«Εγώ και ο κόσμος των αντικειμένων»*, ο Μπερδιάγιεφ μιλάει για το πρόσωπο σε κοινωνία και αγάπη με τους άλλους και με τον Θεό. Φαίνεται ότι

¹⁵⁶ *ПРОБЛЕМА ЧЕЛОВЕКА*. (1936) (К построению христианской антропологии) Опубликовано в журнале "Путь", 1936, №50, с. 3-26, σ. 14,

¹⁵⁷ *Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής*. Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος. Εκδόσεις Π.Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2010, σ. 215.

¹⁵⁸ *Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής*. Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος. Εκδόσεις Π.Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2010, σ. 15.

¹⁵⁹ *Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής*. Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος. Εκδόσεις Π.Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2010, σ. 16.

¹⁶⁰ *Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής*. Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος. Εκδόσεις Π.Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2010, σ. 18.

η αγάπη είναι αυτό που πάν' απ' όλα χαρακτηρίζει το πρόσωπο. Λέει συγκεκριμένα: *«Το μυστικό της προσωπικότητας, το μυστικό της ξεχωριστής και ανεπανάληπτης εικόνας αποκαλύπτεται στην αγάπη, και για τους μη αγαπόντες είναι κλειστό. ... Η αγάπη προϋποθέτει προσωπικότητα, είναι σχέση προσώπου με πρόσωπο, η έξοδος προσωπική από τον εαυτό σε άλλο πρόσωπο... Το μυστικό της αγάπης είναι συνδεδεμένο ακριβώς στο ότι το ένα πρόσωπο δεν μοιάζει με το άλλο, στο ότι άλλο πρόσωπο είναι «εσύ», και αυτό το μυστικό της αγάπης είναι συνδεδεμένο αδιάρρηκτα με τη προσωπικότητα. Ο περσοναλισμός υποστηρίζει όχι την αγάπη για το καλό, στην αφηρημένη ιδέα, αλλά αγάπη στο πρόσωπο, στη συγκεκριμένη ζωντανή ύπαρξη, στο «εσύ». Η αγάπη του καλού εύκολα γίνεται η αγάπη στο «αυτό». Ο περσοναλισμός είναι η αγάπη του κοντινού, του ξεχωριστού, ανεπανάληπτου προσώπου, αγάπη του ανθρώπου και του Θεού, και όχι μόνο αγάπη στις υψηλές αξίες στο Θεό κα στον άνθρωπο. ... Η αγάπη είναι αντίσταση στον αντικειμενοποιημένο κόσμο κα διείσδυση στη βαθύτερη ύπαρξη»¹⁶¹. Ο περσοναλισμός είναι η προσωπική αγάπη, η προσωπική κοινωνία.*

Ο άνθρωπος, όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ, πρέπει να αγαπά μαζί με τους άλλους και τον εαυτό του, γιατί και αυτός είναι εικόνα του θεού. Λέει συγκεκριμένα *«Όχι μόνο η σχέση με τους άλλους προϋποθέτει την αγάπη αλλά και η σχέση με τον εαυτό. Ο εγωιστής μπορεί να μην αγαπά καθόλου τον εαυτό του και ως εκ τούτου δεν συγχωρεί τους άλλους αυτή τη μη αγάπη του εαυτού του. Για αυτό έχει κακία με τους άλλους, επειδή δεν του αρέσει ο εαυτός του. Αυτό είναι αίσθημα κατωτερότητας που ζητά σκληρή αποζημίωση... Έχει ειπωθεί: αγάπα το διπλανό σου ως εαυτόν. Αυτό σημαίνει ότι πρέπει να αγαπάμε και τον εαυτό μας. Δηλαδή αγαπώντας τον εαυτό μας αναγνωρίζουμε το πρόσωπο, την ταυτότητα, την ξεχωριστότητα και το ανεπανάληπτότητά μας. Συχνά μην αγαπώντας τον εαυτό μας χάνουμε την αίσθηση της προσωπικότητάς μας, γιατί η προσωπικότητα αναγνωρίζεται μόνο με αγάπη. Έχει ειπωθεί: ότι πρέπει να θυσιάσουμε τον εαυτό μας αλλά όχι να μην αγαπάμε τον εαυτό μας. Η πραγματοποιήση της*

¹⁶¹ Я И МИР ОБЪЕКТОВ. (1934) (опит философии адиночесва и обшения) Париж: YMCA Press, 1934. 191 с. Опись А, №10515, σ. 314.

προσωπικότητας συνδέεται με θυσία και αυτοπεριορισμό, με νίκη στον εγωκεντρισμό, αλλά αυτό δεν σημαίνει μη αγάπη του εαυτού»¹⁶².

Αγαπώντας, λοιπόν, τον εαυτό μας ως ένα ανεπανάληπτο και ξεχωριστό πρόσωπο, ως εικόνα του Θεού που φέρει μέσα του τη θεία δημιουργική δύναμη και το θείο πνεύμα, αγαπάμε με τρόπο υγιή, και μια τέτοια αγάπη δεν μας εμποδίζει να αγαπάμε το ίδιο και τους άλλους, διότι βλέπουμε και στους άλλους τις αξίες που αναγνωρίζουμε στον εαυτό μας.

Όπως είδαμε, για τον Μπερδιάγιεφ ο άνθρωπος ως πρόσωπο είναι ο άνθρωπος ελεύθερος, δημιουργικός και πάν' απ' όλα είναι φορέας της αγάπης. Έτσι ένας τέτοιος άνθρωπος είναι δυνατός απέναντι στο κακό που κυβερνά τον κόσμο και έχει τη δύναμη να νικήσει και τον θάνατο. Το πρόσωπο δεν έχει να φοβάται τίποτα. Ούτε και ο θάνατος είναι ικανός να το καταστρέψει, γιατί η αγάπη νικά τα πάντα. Όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ τη νίκη πάνω στο θάνατο δεν γνωρίζει καμία κοινωνική τάξη και κανένα κοινωνικό μοντέλο. Μόνο η πραγματοποίηση της κοινωνικής σχέσης δεν ξέρει το θάνατο. Μόνο η αγάπη είναι πιο δυνατή από το θάνατο. Αυτοί που κοινωνούν με αγάπη χωρίζουν μόνο σε αυτόν το κόσμο, αλλά αυτός ο χωρισμός είναι τραγικότητα μόνο εξωτερική, ο θάνατος για τον Μπερδιάγιεφ είναι εμπειρία για το πρόσωπο και υπάρχει μόνο στον αντικειμενοποιημένο κόσμο¹⁶³.

Για τον Μπερδιάγιεφ ο θάνατος νικήθηκε πρώτα από το Χριστό. Διότι «*Ο Χριστός ήρθε πάν' απ' όλα για να νικήσει το θάνατο*»¹⁶⁴. Ο θάνατος μετά τον Χριστό δεν αποτελεί πια εμπόδιο για τον άνθρωπο. Όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ, «*Με τον θάνατο του Χριστού ο θάνατος καταπατήθηκε, για αυτό ο θάνατος έχει θετική*

¹⁶² *Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής*. Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος. Εκδόσεις Π.Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2010, σ. 314-315.

¹⁶³ *Я И МИР ОБЪЕКТОВ*. (1934) (опит философии одиночества и общения) Париж: YMCA Press, 1934. 191 с. Опись А, №10515, σ. 316.

¹⁶⁴ *ПРОБЛЕМА ЧЕЛОВЕКА*. (1936) (К построению христианской антропологии) Опубликовано в журнале "Путь", 1936, №50, с. 3-26, σ. 21.

έννοια. Ο θάνατος όχι μόνο δεν μπορεί να εξαφανίσει τον άνθρωπο, αλλά είναι η ανύψωση του και είναι η εξαγωγή του από την εξουσία της ρουτίνας»¹⁶⁵.

Συνεπώς, για τον Μπερδιάγιεφ, ο άνθρωπος με την ανάσταση σώζεται ολόκληρος, όχι μόνο η ψυχή του αλλά ολόκληρη ανθρώπινη ύπαρξη. Σώζεται ο άνθρωπος ως πρόσωπο γιατί το ανθρώπινο σώμα όπως και η ψυχή ανήκει στο πρόσωπο. Ο Χριστός πέθανε για την ανάσταση ολόκληρης ανθρώπινης ύπαρξης. Και όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ μόνο η χριστιανική διδασκαλία για την ανάσταση υποστηρίζει μια τέτοια αθανασία, μια τέτοια αιωνιότητα ολόκληρου του ανθρώπου, του προσώπου ¹⁶⁶.

Η προσωπικότητα για τον Μπερδιάγιεφ είναι συνδεδεμένη με πόνο και ταλαιπωρία. Η πραγματοποίηση της προσωπικότητας είναι επίπονη. Και ο άνθρωπος αρνείται την προσωπικότητα, για να μην δοκιμάσει τον πόνο¹⁶⁷. Για τον Μπερδιάγιεφ η πραγματοποίηση της προσωπικότητας είναι συνεχής αυτοδημιουργία, είναι δημιουργία του νέου ανθρώπου και νίκη στον παλιό Αδάμ¹⁶⁸. Και ένας άλλος τρόπος εκτός από την πνευματική δημιουργία για τον Μπερδιάγιεφ είναι και η δημιουργία του πολιτισμού. Στην δημιουργία του πολιτισμού ο άνθρωπος πραγματοποιείται ως πρόσωπο. Στον πολιτισμό, λέει ο Μπερδιάγιεφ, πραγματοποιείται η ανθρώπινη δημιουργία¹⁶⁹. Αυτός είναι ένας τρόπος της ωρίμανσης του.

Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε ότι το να είναι κάποιος πρόσωπο σημαίνει για τον Μπερδιάγιεφ να αγαπά τον εαυτό του πραγματικά, να αγαπά τον άλλον και τον Θεό δημιουργό. Σημαίνει να δημιουργεί πάνω στον εαυτό του και πάνω στον υλικό κόσμο. Κάθε πρόσωπο είναι ανεπανάληπτο και ξεχωριστό. Η

¹⁶⁵ *ПРОБЛЕМА ЧЕЛОВЕКА*. (1936) (К построению христианской антропологии) Опубликовано в журнале "Путь", 1936, №50, с. 3-26, σ. 21.

¹⁶⁶ *ПРОБЛЕМА ЧЕЛОВЕКА*. (1936) (К построению христианской антропологии) Опубликовано в журнале "Путь", 1936, №50, с. 3-26, σ. 21.

¹⁶⁷ *ПРОБЛЕМА ЧЕЛОВЕКА*. (1936) (К построению христианской антропологии) Опубликовано в журнале "Путь", 1936, №50, с. 3-26, σ. 315.

¹⁶⁸ *Я И МИР ОБЪЕКТОВ*. (1934) (опит философии адночесва и обшения) Париж: YMCA Press, 1934. 191 с. Опись А, №10515, σ. 316.

¹⁶⁹ *Я И МИР ОБЪЕКТОВ*. (1934) (опит философии адночесва и обшения) Париж: YMCA Press, 1934. 191 с. Опись А, №10515, σ. 316.

προσωπικότητα προϋποθέτει αντίθεση στον αντικειμενικό κόσμο, προϋποθέτει την πνευματική δύναμη, θάρρος και αποφασιστικότητα. Το πρόσωπο είναι εντατικό και υπέρβατο, χωρά μέσα του ολόκληρο τον κόσμο και μπαίνει μέσα στον κόσμο, αλλά δεν αναμιγνύεται με αυτόν. Το πρόσωπο είναι αμετάβλητο. Το πρόσωπο είναι το νοούμενο στοιχείο στον άνθρωπο, στο πρόσωπο συγκροτείται ο άνθρωπος ως ολότητα, στο πρόσωπο ανήκει το σώμα και η ψύχη του ανθρώπου. Ο άνθρωπος ως πρόσωπο μπορεί να υπερβεί τον φαινομενικό κόσμο.

IX

ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΡΩΤΟ ΑΔΑΜ ΜΕΧΡΙ ΤΗ ΘΕΩΣΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

*«Πριν το Χριστό ο κόσμος πήγαινε προς τον Θεάνθρωπο,
μετά το χριστό ο κόσμος πάει προς θεανθρώπιση»¹⁷⁰.*

¹⁷⁰ *Проблема Востока и Запада в религиозном сознании* Вл. Соловьева НИКОЛАЙ БЕРДЯЕВО π.: В сб.: О Владимире Соловьева. М.: Путь, 1911. С. 104-128. (Клепинина, №53) - Переиздано: 1989, СС, т. 3, с. 214-241. Воспроизводится по изданию 1989 г. с указанием страниц (линейка и номер страницы предшествуют тексту на соответствующей странице). - Прим. Я.Кротова, 17.10.2000, σ. 222.

Σε αυτό το κεφάλαιο θέλω να αναφερθώ στην πορεία της ανθρωπότητας, στη πνευματική του εξέλιξη και διαμόρφωση της συνείδησης του για τον Θεό, από την πτώση μέχρι τον Χριστό και μετά. Για να δούμε την διαφορά του Νέου Αδάμ από το Παλιό Αδάμ.

Πραγματικά, παρακολουθώντας την ανθρώπινη ιστορική εξέλιξη με τη ματιά του Μπερδιάγιεφ, σκέφτομαι ότι πρέπει να έχει δίκαιο ο Μπερδιάγιεφ, όταν πιστεύει ότι η ανθρώπινη ελευθερία θα γίνει πιο πραγματική και ο άνθρωπος θα εξελιχτεί περισσότερο, ώστε να μπορέσει τελικά να αγαπήσει τον Θεό όπως τον πραγματικό του Πατέρα και φίλο και να απελευθερωθεί από κάθε νομική αντίληψη, αφού θα γίνει ο ίδιος πιο ανθρώπινος. Θα καταφέρει να φτάσει στο επίπεδο του Χριστού, έτσι όπως οραματίζεται ο Μπερδιάγιεφ, γινόμενος πραγματικά πνευματικός άνθρωπος, ελεύθερος και συνειδητοποιημένος ενήλικας¹⁷¹.

Παρακολουθώντας τον παλιό Αδάμ καταλαβαίνουμε πόσο μεγάλη διαφορά υπάρχει από την προχριστιανική και μεταχριστιανική ελευθερία και στην αντίληψη του ανθρώπου για τον Θεό. Όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ *«Για τις θρησκείες πριν το Χριστό, ο Θεός ήταν απόμακρος και τρομακτικός. Η ανθρώπινη αντίληψη ήταν τόσο θολή που φαντάζονταν και το πολυθεισμό. Πριν τον κόσμο και πριν το χρόνο ο άνθρωπος έπεσε από το θεό στον κόσμο και στο χρόνο όπου πραγματοποιείται η επιστροφή του στον Θεό»*¹⁷². Έτσι μετά την πτώση ξεκινά η πορεία του ανθρώπου προς το γυρισμό στο Θεό και αυτή η πορεία θα συνεχιστεί μέχρι το τέλος, μέχρι να πραγματοποιηθεί ο σκοπός.

Όλη η διαδικασία της ιστορίας για τον Μπερδιάγιεφ έχει δικό της νόημα και το σκοπό. Όπως λέει *«ο άνθρωπος ρίχτηκε στο στοιχείο του ζωώδους χάους και στην επώδυνη ιστορία, και κοπιαστική ανάπτυξη, με μακρά δημιουργική διαδικασία ο άνθρωπος πρέπει να βγει από ζωώδη-χαοτική κατάσταση, πρέπει να εξανθρωπιστεί να σταθεί στο ύψος του, πρέπει να απελευθερωθεί από τη σκλαβιά για νέα και τελική*

¹⁷¹ Βλ- Θεϊόν και ανθρώπινον. Μετάφραση Προδρόμου Π. Αντωνιάδου. Εκδόσεις Π.Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2000 κεφ. XIII.

¹⁷² *ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΣΒΟБОДЫ*. (1911) Москва. Путь, Январь 1911. 281 с. (Клепинина, №5) Переиздания: 1994; 1998, σ. 97.

επιλογή της ύπαρξής του στο θεό ή στην μη ύπαρξη του χωρείς θεό»¹⁷³. Από τότε (από την πτώση δηλαδή) όλη η ζωή της ανθρώπινης ύπαρξης μέχρι το Χριστό είναι, για τον Μπερδιάγιεφ, εξελικτική πορεία προς το Χριστό και μετά το Χριστό είναι πορεία για το τέλος.

Όπως λέει χαρακτηριστικά «Η διαδικασία της ιστορίας είναι διπλή: είναι η προετοιμασία για το τέλος στο οποίο πρέπει να αποκατασταθεί η δημιουργία στην ιδέα τους, στη έννοιά τους, απελευθερωμένη και εξαγνισμένη ανθρωπότητα και ο κόσμος για την τελευταία εκλογή μεταξύ καλού και κακού.... Στην ιστορία υπάρχει σφαίρα που συνδέει τον άνθρωπο με τον Θεό, υπάρχει μυστική εκκλησία στην οποία αποκαθίσταται η ανθρωπότητα στην ελευθερία του και στην αξιοπρέπεια του.... Η έννοια της ιστορίας πριν το Χριστό είναι να φέρει την ανθρωπότητα και τον κόσμο στον Χριστό και να προετοιμάσει το έδαφος για να δεχτεί η ανθρωπότητα τον Χριστό. Η Παλιά Διαθήκη και προφήτες, η ειδωλολατρία και ελληνική φιλοσοφία, οι ανατολικές θρησκείες και αρχαίος πολιτισμός όλα ήταν δρόμος προς τον Χριστό. Ήταν παγκόσμια προετοιμασία του εδάφους για την εμφάνιση του Λόγου στη σάρκα.

Ο άνθρωπος έπρεπε να περάσει όλα τα αρχικά στάδια της αισθητικής αποκάλυψης, έπρεπε να βιώσει την ειδωλολατρική πολυθεΐα, την ινδική άρνηση του κόσμου και ειδωλολατρική μονοθεΐα, έπρεπε να φτάσει στο υψηλό στάδιο της φιλοσοφικής αυτοσυνείδησης στην Ελλάδα και να καταστήσει την πλήρη προαίσθημα του ελληνικού μυστικισμού, έπρεπε να κτιστεί ρωμαϊκή παγκόσμια βασιλεία, ενοποιώντας την ανθρωπότητα στον παγκόσμιο πολιτισμό, για να ωριμάσει ο κόσμος για την εμφάνιση του χριστού, ώστε η απογοητευμένη και ταλαιπωρημένη ανθρωπότητα να δει τον Λόγο στην σάρκα»¹⁷⁴.

Όπως ανέφερα και πιο πάνω, ο Μπερδιάγιεφ λέει ότι η αντίληψη που είχε ο παλιός άνθρωπος για τον Θεό ήταν πολύ περιορισμένη. Πριν την έλευση του

¹⁷³ *ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΣΒΟΒΟДЫ*. (1911) Москва. Путь, Январь 1911. 281 с. (Клепинина, №5) Переиздания: 1994; 1998, σ. 97.

¹⁷⁴ *ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΣΒΟΒΟДЫ*. (1911) Москва. Путь, Январь 1911. 281 с. (Клепинина, №5) Переиздания: 1994; 1998, σ. 97.

Χριστού στην θρησκευτική αντίληψη του ανθρώπου ο Θεός ήταν τρομερός και μακρινός, ζητούσε αίμα για έλεος και επιείκεια. Τότε όχι μόνο οι θεοί της ειδωλολατρίας, αλλά και ο Θεός της Παλιάς Διαθήκης φαινόταν φοβερός και τρομακτικός, ο Θεός που έκρινε και τιμωρούσε τους ανθρώπους, ο Θεός που δεν ήξερε έλεος, που ζητούσε αίμα όχι μόνο ζώων αλλά και των ανθρώπων. Αλλά για τον Μπερδιάγιεφ η φρίκη αυτή δεν ήταν στη φύση του Θεού αλλά στην παραμορφωμένη φύση και στην κτιστή συνείδηση του πρώτου ανθρώπου, που ακόμα δεν είχε λυτρωθεί από την αμαρτία. Μετά την πτώση, απομακρυσμένος από τον Θεό ο άνθρωπος, δεν μπορεί πια να δει το Θεό, είναι τυφλωμένος. Όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ, στην παλιά Διαθήκη και στην ειδωλολατρία ο Θεός αποκαλύπτεται ως δύναμη, δεν είναι ακόμα Πατέρας. Ο άνθρωπος αναγνωρίζει τον εαυτό του όχι ως παιδί του Θεού αλλά ως δούλος. Η σχέση με τον Θεό είναι βασισμένη όχι στην αγάπη και ελευθερία αλλά στη βία και στο φόβο. Καμία από τις παλιές θρησκείες δεν ήταν ακόμη θρησκεία της σωτηρίας. Σε τέτοια βάση όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ αυτές η θρησκείες όχι μόνο δεν ήταν ελπίδα για την σωτηρία του προσώπου αλλά δεν ήταν καν συνείδηση του προσώπου¹⁷⁵.

Πριν τον Χριστό ο άνθρωπος δεν ήταν ακόμα ώριμος, για αυτόν η προσωπική συνείδηση ήταν άγνωστη. Όπως σημειώνει ο Μπερδιάγιεφ *«η ειδωλολατρία ήταν η θρησκεία του γένους. Σε αυτό ακόμη δεν υπήρχε καν οντολογία και αυτογνωσία της προσωπικότητας. ... Τα μυστήρια της ειδωλολατρίας δεν έσωζαν από το θάνατο και αυτή ήταν η ανεπάρκεια τους»*¹⁷⁶. Αλλά ο Μπερδιάγιεφ σε αυτό έβρισκε το νόημα της ιστορίας, που ήταν για αυτόν η πραγματοποίηση του θείου σχεδίου, η προετοιμασία του κόσμου για την εμφάνιση του Μεσσία-Χριστού¹⁷⁷.

Μετά την εμφάνιση του Χριστού, όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ, ο άνθρωπος ξύπνησε από την ύπνωση και από τη χαοτική δύναμη και άρχισε την αυτογνωσία

¹⁷⁵ *ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΣΒΟΒΟДЫ*. (1911) Москва. Путь, Январь 1911. 281 с. (Клепинина, №5) Переиздания: 1994; 1998, σ. 98.

¹⁷⁶ *ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΣΒΟΒΟДЫ*. (1911) Москва. Путь, Январь 1911. 281 с. (Клепинина, №5) Переиздания: 1994; 1998, σ. 99.

¹⁷⁷ *ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΣΒΟΒΟДЫ*. (1911) Москва. Путь, Январь 1911. 281 с. (Клепинина, №5) Переиздания: 1994; 1998, σ. 99.

του¹⁷⁸. Με τον Χριστό ο άνθρωπος έγινε υιός του Θεού. Αποδείχτηκε ότι ο Θεός δεν ήθελε από τον άνθρωπο θυσία αλλά ελευθερία και αγάπη. Για αυτό *«Η Καινή Διαθήκη είναι η Διαθήκη της ελευθερίας και της αγάπης του ανθρώπου και του Θεού»*¹⁷⁹. Ο Χριστός ήρθε στον κόσμο με ταπεινότητα και όχι με ισχύ, για αυτό, τονίζει ο Μπερδιάγιεφ, *«ο εβραϊκός λαός, δεν τον αναγνώρισε σαν Μεσσία, επειδή περίμενε τον γήινο Βασιλιά δυνατό και ένδοξο που θα έκτιζε το γήινο βασίλειο»*¹⁸⁰.

Μέχρι και σήμερα, όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ, ο κόσμος δεν μπορεί να καταλάβει γιατί δεν ήρθε ο Χριστός με δύναμη και δόξα, γιατί δεν έδωσε την θεική του δύναμη. Αλλά όπως εξηγεί: ο Χριστός ήθελε ελεύθερη αγάπη του ανθρώπου, για αυτό δεν ήθελε να τρομάζει με τη δύναμη. Αν ο Θεός ερχόταν με δύναμη και δόξα, ως Βασιλιάς, τότε δεν θα ήταν σωτήρας, η θυσία της σωτηρίας δεν θα γίνονταν στον κόσμο. Μεγάλο μυστήριο της ανθρώπινης ελευθερίας είναι στο ότι ο Υιός του θεού πέθανε στο σταυρό και ταπεινώθηκε. Αν ο Χριστός έρχονταν σαν Βασιλιάς στον κόσμο τότε με αυτό θα είχε τελειώσει η ιστορία του κόσμου, καμία συνέχιση της ιστορίας δεν θα μπορούσε να υπάρξει πια¹⁸¹. Αλλά αυτοί που είχαν την πίστη μέσα τους είδαν το φως του μεγαλείου στην ταπεινότητα του χριστού. Όπως όμορφα διατυπώνει ο Μπερδιάγιεφ, *«Ο Χριστός πέθανε στο σταυρό και αυτή τη ταπείνωση είδε όλος ο κόσμος, ο Χριστός αναστήθηκες και αυτή τη δύναμη είδαν μόνο οι αγαπόντες και πιστεύονται σε αυτόν»*¹⁸². Σε αυτό κρύβεται όλο το μυστήριο της ελευθερίας του Θεού.

Μετά το Χριστό ο άνθρωπος γίνεται πραγματικά ελεύθερος και πιο δημιουργικός. Και αυτές είναι η προτεραιότητες που έχει ο Νέος Αδάμ γιατί, όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ, μετά την πτώση οι δημιουργικές δυνάμεις του ανθρώπου

¹⁷⁸ *ФИЛОСОФИЯ СВОБОДЫ*. (1911) Москва. Путь, Январь 1911. 281 с. (Клепинина, №5) Переиздания: 1994; 1998, σ. 100.

¹⁷⁹ *ФИЛОСОФИЯ СВОБОДЫ*. (1911) Москва. Путь, Январь 1911. 281 с. (Клепинина, №5) Переиздания: 1994; 1998, σ. 100.

¹⁸⁰ *ФИЛОСОФИЯ СВОБОДЫ*. (1911) Москва. Путь, Январь 1911. 281 с. (Клепинина, №5) Переиздания: 1994; 1998, σ. 102.

¹⁸¹ *ФИЛОСОФИЯ СВОБОДЫ*. (1911) Москва. Путь, Январь 1911. 281 с. (Клепинина, №5) Переиздания: 1994; 1998, σ. 102.

¹⁸² *ФИЛОСОФИЯ СВОБОДЫ*. (1911) Москва. Путь, Январь 1911. 281 с. (Клепинина, №5) Переиздания: 1994; 1998, σ. 103.

αποδυναμώνονται. Αλλά ο Χριστός εξαγοράζει και αποκαθιστά την ανθρώπινη φύση, ο άνθρωπος σώζεται από την κατάρρα της αμαρτίας. Ο παλιός άνθρωπος ξαναγεννιέται στο νέο Αδάμ. Και αυτό το μυστήριο της εξαγοράς για τον Μπερδιάγιεφ κρύβει το μυστικό της δημιουργίας. Ο άνθρωπος ως θεοειδής ύπαρξη που ανήκει στο βασίλειο της ελευθερίας, καλείται να αποκαλύψει τη δημιουργική του δύναμη. Από αυτή τη σκοπιά η διττή φύση του ανθρώπου, είναι στραμμένη όχι στη λύτρωση, αλλά στη δημιουργικότητα. Αλλά η πραγματική δημιουργία για τον Μπερδιάγιεφ είναι δυνατή μόνο μέσω της εξιλέωσης. Και αυτή η εξιλέωση ίσταται στον εκχριστιανισμό της ανθρώπινης φύσης που κάνει τον άνθρωπο Δημιουργό, σαν το Θεό Δημιουργό¹⁸³.

Όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ, η θέση την οποία είχε ο πρώτος Αδάμ στον Παράδεισο δεν ήταν ακόμη υψηλότερη θέση του ανθρώπου, γιατί στο Παράδεισο ο άνθρωπος δεν είχε ακόμη ενεργό-δημιουργικό ρόλο. Η ελευθερία του παλιού Αδάμ ήταν τυπική, επειδή έκρυβε μέσα του πτώση και αμαρτία. Γιατί όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ *«η πραγματική ελευθερία είναι επίτευγμα της εποχής της δημιουργίας, αποκάλυψη της δημιουργικής εποχής του Απόλυτου ανθρώπου. Αυτή είναι- η ελευθερία που γεννήθηκε από την ένωση της ανθρώπινης φύσης του Ιησού με την θεία φύση του Χριστού. Κοσμικό μυστήριο της εξαγοράς υπερβαίνει την επίσημη και χωρίς νόημα ελευθερία της αναγκαιότητας, που παράγει. Η ανθρώπινη φύση, μετά την υιοθέτηση του από το Θεό, υψώνεται ως τη συνείδηση της πραγματικής ελευθερίας που ολοκληρώνεται με δημιουργικό σκοπό. Η ελευθερία του κόσμου είναι διαποτισμένη με αγάπη. Η ελευθερία του νέου Αδάμ, συνδεδεμένη με τον απόλυτο άνθρωπο, είναι δημιουργική ελευθερία, της ελευθερίας, που συνεχίζει το έργο της θείας δημιουργίας, και όχι εξέγερση εναντίον του»¹⁸⁴.*

Όπως φαίνεται από όλα όσα είπαμε σε όλη αυτή τη πορεία του ανθρώπου από την πτώση ως το Χριστό και στην πορεία που συνεχίζεται μετά το Χριστό ως το

¹⁸³ *Смысл творчества. Опыт оправдания человека.* (1914) Воспроизводится со сверкой по изданию: Париж, ИМКА-ПРЕСС, 1985, σ. 6, κεφ. 3.

¹⁸⁴ *Смысл творчества. Опыт оправдания человека.* (1914) Воспроизводится со сверкой по изданию: Париж, ИМКА-ПРЕСС, 1985, σ. 6, κεφ. 3.

τέλος, για τον Μπερδιάγιεφ κρύβεται το μεγάλο μυστήριο του Θεού. Γιατί όπως είδαμε όλα οδηγούν προς το ότι ο άνθρωπος να γίνει πραγματικά ελεύθερος, πραγματικά δημιουργικός και να φτάσει στο επίπεδο της τελικής ενηλικίωσης του. Που θα οδηγήσει στο τέλος στην μεταμόρφωση και τη θεανθρώπιση του. Όλη ιστορία από την πτώση ως το τέλος είναι η οδός που οδηγεί τον άνθρωπο από τη νηπιακή ηλικία μέχρι την ενηλικίωση. Στο δρόμο αυτό ο άνθρωπος εμπλουτίζει τα νοούμενα χαρίσματα που του δόθηκαν από τον Θεό, και με την άσκηση της ελευθερίας του φτάνει ως τη θέωση.

X

**Η ΟΝΤΟΛΟΓΙΚΗ ΕΝΟΙΑ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ
ΚΑΙ ΟΥΤΟΠΙΑ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ**

Δεν θα μπορούσα σε αυτή την εργασία να μην αναφερθώ στην Εκκλησία, γιατί η Εκκλησία είναι ένας ζωντανός οργανισμός που συνδέει τα φαινόμενα και τα νοούμενα και μαζί με τον άνθρωπο και το Θεό ετοιμάζει την οδό για την τελική μεταμόρφωση του κόσμου.

Για τον Μπερδιάγιεφ η Εκκλησία δεν ανήκει στον φαινομενικό κόσμο, είναι αόρατη, ανήκει στο κόσμο των νοουμένων, αλλά έχει και την ορατή της πλευρά, η οποία αποτελεί το σύμβολο της ουράνιας Εκκλησίας. Όπως λέει *«Η Εκκλησία είναι ορατή πραγματικότητα, αλλά αυτή ορατή πραγματικότητα έχει έναν συμβολικό χαρακτήρα: σε αυτήν παρουσιάζονται μόνο τα σημεία μίας διαφορετικής, πνευματικής πραγματικότητας. Η νοούμενη πλευρά της Εκκλησίας είναι πραγματικό πνεύμα, και όχι φύση και κοινωνία, είναι η Βασιλεία του Θεού η οποία προσεγγίζεται διακριτικά. Η φαινομενική πλευρά της εκκλησίας είναι εξαντικειμενοποίηση και συμβολισμός του πνεύματος. Η Εκκλησία ως πνεύμα είναι μια υπαρκτή πραγματικότητα στα συγκεκριμένα όντα, και όχι έξω από συγκεκριμένα όντα και υπεράνω αυτών. Όπως οι αντικειμενικές καθολικές έννοιες. Με αυτή την έννοια η Εκκλησία είναι ένας κόσμος φωτισμένος και μεταμορφωμένος, μια κοινωνία φωτισμένη και μεταμορφωμένη»*¹⁸⁵.

Όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ η εκκλησία είναι καθολική, η καθολικότητα είναι οντολογική ιδιότητα της Εκκλησίας. Η εκκλησία είναι εμπειρία που βιώνεται από όλους τους πνευματικούς αδελφούς, παντού και πάντα¹⁸⁶. Η Εκκλησία είναι δυσδιάστατη, σε αυτόν δεν υπάρχουν σύνορα ανάμεσα στο φαινόμενο και το νοούμενο. Η εκκλησία είναι ζώντων και πεθαμένων. Όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ *«στην Εκκλησία ανήκει όχι μόνο γενιά των ζωντανών αλλά και η γενιά των πεθαμένων. Όλοι αυτή ζουν στην εκκλησία, στην κοινωνία του πνεύματος όπου χτυπά η ενιαία καρδιά. Στην Εκκλησία γίνεται ενιαία αναγνώριση του Χριστού, γίνεται η συνάντηση όλων σε έναν Χριστό και ο Χριστός δίνει την ίδια ενοποιητική δύναμη. Εμείς είμαστε*

¹⁸⁵ Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής. Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος. Εκδόσεις Π.Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2010, σ. 210.

¹⁸⁶ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΣΒΟΒΟΔΗΝΟΓΟ ΔΥΧΑ. (1928) Республика, 1994, σ. 210.

στον Χριστό και ο Χριστός σε μας. Εμείς είμαστε γενιά του Χριστού, η νέα πνευματική γενιά ανθρωπότητας, η γενιά του νέου Αδάμ»¹⁸⁷.

Στην Εκκλησία, όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ, γίνεται η μεταμόρφωση της ανθρώπινης φύσης, στην εκκλησία η ανθρώπινη η φύση γίνεται πνευματική. Η εκκλησία είναι τάξη αγάπης και ελευθερίας¹⁸⁸. Η Εκκλησία είναι το μυστικό σώμα του Χριστού και όσοι ανήκουν στην Εκκλησία ανήκουν στο μυστικό σώμα του Χριστού. Η ζωή της Εκκλησίας βασίζεται στην παράδοση της βάπτισης, στην διαδοχή. Με την βάπτιση γεννιόμαστε εκ νέου πνευματικά και μπαίνουμε, στη ζωή νέας πνευματικής γενιάς. Αυτή η παράδοση όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ είναι υπερπροσωπική κοινωνική εμπειρία, είναι μια δημιουργική πνευματική ζωή που παραδίδεται από γενιά σε γενιά και ενώνει ζωντανούς και πεθαμένους, κατακτώντας έτσι το θάνατο. Διότι η παράδοση είναι η ανάμνηση της ανάστασης, νίκη πάνω στο θάνατο και φθορά, είναι επιβεβαίωση αιώνιας ζωής¹⁸⁹.

Για τον Μπερδιάγιεφ η Εκκλησία είναι δυναμική, είναι δημιουργική. Όπως λέει «*Η Εκκλησία δεν είναι μόνο η αρχή του Πέτρου, αλλά και η αρχή του Ιωάννη, και Παύλου. Στην Εκκλησία ποτέ δεν πεθαίνει η παράδοση του Ιωάννη. Σε αυτό ζει πάντα, όχι μόνο ιστορικό, αλλά και το αιώνιο Ευαγγέλιο. Ο Χριστός δίδαξε για τον ερχομό της Βασιλείας του Θεού και ζήτησε να αναζητήσουν πρώτα απ όλα αυτήν, ο Χριστός δεν δημιούργησε έτοιμη εξωτερική ιστορική Εκκλησίας, επίγεια οργάνωση»¹⁹⁰.*

Όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ η Εκκλησία δεν είναι βασιλεία του Θεού αλλά μέσο της εκκλησίας πρέπει να το βρούμε τη βασιλεία του Θεού. Η εκκλησία είναι μόνο η οδός στην επίγεια ζωή. Η εκκλησία για τον Μπερδιάγιεφ είναι εσχατολογική στη φύση και αυτή η εσχατολογική συνείδηση στους χριστιανούς δεν πρέπει να χαθεί. Όπως λέει «*Ο πρώτος χριστιανισμός ήταν εσχατολογικός στο πνεύμα του: οι πρώτοι χριστιανοί περίμεναν τη δεύτερη έλευση του Μεσσία Χριστού και το τέλος του κόσμου. Ο εσχατολογικός χαρακτήρας του Χριστιανισμού εξασθένησε, η μεσσιανική*

¹⁸⁷ *ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΣΒΟΒΟΔΗΝΟΓΟ ΔΥΧΑ. (1928) Республика, 1994, σ. 210-211.*

¹⁸⁸ *ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΣΒΟΒΟΔΗΝΟΓΟ ΔΥΧΑ. (1928) Республика, 1994, σ. 211.*

¹⁸⁹ *ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΣΒΟΒΟΔΗΝΟΓΟ ΔΥΧΑ. (1928) Республика, 1994, σ. 211.*

¹⁹⁰ *ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΣΒΟΒΟΔΗΝΟΓΟ ΔΥΧΑ. (1928) Республика, 1994, σ. 215-216.*

συνείδηση έσβησε σχεδόν όταν, ανάμεσα στην πρώτη και τη δεύτερη παρουσία του Μεσσία, ανοίχτηκε ιστορική οδός και όταν άρχισε η προσαρμογή στις ιστορικές συνθήκες. Συνέβη μια εξαντικειμενοποίηση του Χριστιανισμού και εμφανίστηκε ο ιστορικός Χριστιανισμός. Το φαινόμενο έσβηνε το νοούμενο. Οι εκτροπές και τα παραπτώματα άρχισαν»¹⁹¹. Με το χρόνο η εκκλησία όρχησε να χάνει την αρχική της φλόγα. Όμως για τον Μπερδιάγιεφ ο Χριστιανισμός είναι κατά βάση μεσσιανικός. Και μόνο μια εσχατολογική κατανόηση του Χριστιανισμού έχει βάθος και είναι αληθινή¹⁹².

Ως εκ τούτου, Όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ, με τον καιρό ο μεσσιανισμός αντικειμενοποιήθηκε. Οι πνευματικές δυνάμεις του ιστορικού Χριστιανισμού άρχισαν να εξαντλούνται, η μεσσιανική συνείδηση έσβησε και έπαψε να παίζει κυρίαρχο ρόλο στην ιστορία. Και πιστεύει ότι μόνο ένα πέρασμα στον εσχατολογικό Χριστιανισμό, στο φως που έρχεται από το μέλλον, θα μπορέσει να επαναφέρει στον Χριστιανισμό τη δημιουργική του δύναμη¹⁹³. Ο Μπερδιάγιεφ ελπίζει ότι η χριστιανική συνείδηση θα αφύπνιση ξανά, για αυτή την αφύπνιση χρειάζεται μια νέα πνευματική και εσωτερική γέννηση. Και αυτή η νέα, για τον Μπερδιάγιεφ, γέννηση προέρχεται από το χώρο της ελευθερίας και της χάρης¹⁹⁴.

Ο Μπερδιάγιεφ πιστεύει ότι ο Χριστιανισμός θα ενεργοποιήσει ξανά τη δημιουργική του χάρη. Διότι, αν ο Χριστιανισμός υπήρξε ιδιαίτερα δυναμικός στο παρελθόν, τότε μπορεί να είναι εξίσου δυναμικός και στο μέλλον. Θεωρεί ότι η χαλαρή του δυναμική ανάπτυξη είναι μόνο μια εικόνα της πνευματικής εξασθένησης. Όπως λέει « *Ο Χριστιανισμός δεν έχει ολοκληρωθεί και δεν θα ολοκληρωθεί. Μέχρι το τέλος του χρόνου. Η ολοκλήρωση του Χριστιανισμού είναι η έλευση του Βασιλείου του Θεού. Αλλά όταν επιδιώκουμε την βασιλεία του Θεού,*

¹⁹¹ *Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής*. Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος. Εκδόσεις Π.Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2010, σ. 305.

¹⁹² *Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής*. Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος. Εκδόσεις Π.Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2010, σ. 304.

¹⁹³ *Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής*. Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος. Εκδόσεις Π.Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2010, σ. 307.

¹⁹⁴ *Χριστιανισμός και κοινωνική πραγματικότητα*. Μετάφραση Βασίλη Τ. Γιούλτση. Εκδόσεις Π.Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1986, σ. 248.

προχωράμε προς αυτήν, είμαστε σε κατάσταση της ανάπτυξης, δεν μπορούμε να είμαστε στατικοί. Η ύπαρξη της στατικής ορθοδοξίας και του καθολικισμού είναι η φαντασία και αυταπάτη, είναι η εξαντικειμενοποίηση και απολυτοποίηση προσωρινών πνευματικών ρευμάτων και περιόδων στην Εκκλησία, και τίποτα περισσότερο»¹⁹⁵. Για αυτό εμείς οι Χριστιανοί οφείλουμε να αφυπνίσουμε και να γίνουμε ξανά δημιουργικοί.

Για τον Μπερδιάγιεφ οι χριστιανοί πρέπει να είναι πάντα νεωτεριστές όπως ο Χριστός, και μας θυμίζει ότι όλες οι μεγάλες μορφές του χριστιανικού κόσμου ήταν στην εποχή τους «νεωτεριστές». Όμως αυτό δεν σημαίνει ότι προωθούσαν το πνεύμα της εποχής, την άποψη αυτού του κόσμου, αλλά αυτό σημαίνει ότι μπορούσαν να ορίζουν και να επιλύουν δημιουργικά τα προβλήματα του Χριστιανισμού της εποχής τους. Όπως ο άγιος Θωμάς ο Ακινάτης και ο Άγιος Αθανάσιος που ήταν κάποτε και αυτοί «νεωτεριστές»¹⁹⁶.

Ο χριστιανισμός πρέπει να πάψει να είναι στατικός γιατί όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ «*Στατική κατανόηση του κόσμου, κάνει ακατανόητο και αδύνατο γεγονός την εμφάνιση του Χριστού, το οποίο είναι κοσμογονικό γεγονός. Στατική κατανόηση της ζωής του κόσμου γεννιέται από μια στατική κατανόηση της δομής της συνείδησης. Οντολογική και μεταφυσική στατικότητα, δικαιολογείται και από τη θεολογία, παράγεται από την πεποίθηση ότι η στατική συνείδηση της γνωστής περιόδου της γνωστής πνευματικής ανάπτυξης είναι αιώνια και αμετάβλητη συνείδηση. ... Η πνευματική ζωή είναι κίνηση, δυναμική, και ανάπτυξη, ανάπτυξη όχι εξωτερική αλλά από το βάθος, πνευματική και δημιουργική. Δεν υπάρχει πάντα σταθερή και αμετάβλητη τάξη πραγμάτων, όπως νομίζει η στατική, κλειστή συνείδηση. Η ύπαρξη είναι η ζωή και το πνεύμα. Πνεύμα είναι φωτιά, που πάντα καίει και κινεί τη φλόγα της ζωής. Η στατική αντίληψη του κόσμου θέλει να απεικονίζουν τον κόσμο ως ηφαίστειο που έσβησε. Αλλά η κοσμοδημιουργία δεν*

¹⁹⁵ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΣΒΟΒΟΔΗΝΟΓΟ ΔΥΧΑ. (1928) Республика, 1994, σ. 196-197.

¹⁹⁶ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΣΒΟΒΟΔΗΝΟΓΟ ΔΥΧΑ. (1928) Республика, 1994, σ. 197.

τελείωσε. Ο άνθρωπος συμμετέχει δημιουργικά στην δημιουργία του Θεού στον κόσμο, και το αποτέλεσμα είναι η ανάπτυξη»¹⁹⁷.

Ο Μπερδιάγιεφ θεωρεί ότι ο χριστιανισμός πρέπει να μπει σε μια νέα δημιουργική περίοδο και να πάψει να είναι συντηρητικός. Γιατί όπως λέει «Η συντηρητική πορεία στο χριστιανισμό δεν μπορεί να αντέξει την ιδέα της ύπαρξης της δημιουργικής δυναμικής ενέργειας, για αυτόν όλα είναι κατανοητά όλα είναι ενεργοποιημένα για πάντα. Αυτό απεμπλουτίζει το Χριστιανισμό... Το καθήκον μας δεν είναι συγχρονισμός του χριστιανισμού, όπως κάνουν μερικοί από τους «μοντερνιστές» αλλά η αποκάλυψη του βάθους του χριστιανισμού η ανάπτυξης είναι αρκετά διαφορετική από το νατουραλιστικό εξελικτισμό. Αν η χριστιανική Εκκλησία είναι θεανθρώπινη, η νέα εμπειρία της ανθρωπότητας αποκαλύπτεται στον αγώνα του πνεύματος, στις αντιφάσεις, στις δοκιμασίες της ανθρώπινης ελευθερίας». Με αυτό τον τρόπο, όπως πιστεύει ο Μπερδιάγιεφ, η ανθρωπότητα αποκαλύπτει τον εαυτό του ελεύθερα¹⁹⁸.

Η εκκλησία πρέπει να ξαναάψει τη φλόγα της, πρέπει να ενεργεί δημιουργικά και ελεύθερα, πρέπει να απαλλαχτεί από την αντικειμενοποίηση και από τα πλαίσια της περιορισμένης και νομικής αντίληψης, πρέπει να ενεργοποιήσει τη πραγματική της οντολογία, δεν πρέπει να λησμονεί ότι η εκκλησία είναι δισδιάστατη, είναι ουράνια εκκλησία πάνω στη γη, είναι καθολική, δημιουργική, εσχατολογική και παν απ' όλα **είναι το σώμα του Χριστού είναι τόπος πνευματικής αναγέννησης**. Εκκλησία είναι ένας ζωντανός οργανισμός που συνδέει τα φαινόμενα και τα νοούμενα και μαζί με τον άνθρωπο και το Θεό ετοιμάζει την οδό για την τελική μεταμόρφωση του κόσμου.

¹⁹⁷ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΣΒΟΒΟΔΗΝΟΓΟ ΔΥΧΑ. (1928) Республика, 1994, σ. 197.

¹⁹⁸ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΣΒΟΒΟΔΗΝΟΓΟ ΔΥΧΑ. (1928) Республика, 1994, σ. 201-202.

XI
ΕΣΧΑΤΟΛΟΓΙΑ

Όπως ανέφερα και στην εισαγωγή. Ο Μπερδιάγιεφ ασχολήθηκε πολύ με την εσχατολογία. Για αυτόν όλα, τα πάντα οδηγούν στα έσχατα. Και ότι διαδραματίζεται σε αυτόν τον κόσμο γίνονται για την προετοιμασία για τα έσχατα. Για αυτόν η τελική μεταμόρφωση του κόσμου είναι το μοναδικό νόημα της ύπαρξης του ανθρώπου και του κόσμου. Στα έσχατα μόνο, ο φαινομενικός κόσμος γίνεται νοούμενος και ο νοούμενος γίνεται φαινόμενο. Εξάλλου ποτέ δεν υπήρχαν αδιαπέραστα σύνορα ανάμεσά τους. Όμως στα έσχατα με την τελική μεταμόρφωση του κόσμου το νοούμενο περικλείει αποκλειστικά τα φαινόμενα. Αυτός είναι ένας νέος τρόπος κατανόησης του νοουμένου και του φαινομένου, ο εσχατολογικός τρόπος κατανόησης. Αυτό σημαίνει υπέρβασή του κόσμου¹⁹⁹.

Η μεταμόρφωση του κόσμου είναι δυνατή επειδή σε αυτόν τον αντικειμενικό κόσμο υπάρχει και ένας νοούμενος πυρήνας. Όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ «*Η εσχατολογική προοπτική, η μεταμόρφωση του κόσμου είναι δυνατή ακριβώς γιατί μία νοούμενη βάση βρίσκεται μέσα στη συγκεκριμένη ζωή του κόσμου*»²⁰⁰. Διαφορετικά ο κόσμος δεν θα προορίζονταν για κάτι που είναι εντελώς ξένο για τη φύση του.

Για τον Μπερδιάγιεφ η προοπτική της εσχατολογίας δεν είναι μόνο προσωπική αλλά παν' απ' όλα καθολική. Δεν μπορεί να υπάρχει προσωπική σωτηρία και προσωπική μεταμόρφωση ανεξάρτητη από το υπόλοιπο κόσμο. Το πεπρωμένο του κάθε προσώπου συνδέεται με το πεπρωμένο του κόσμου και το πεπρωμένο του κόσμου συνδέεται με το πεπρωμένο κάθε προσώπου. Όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ, «*το πεπρωμένο του κόσμου και ολόκληρης της ανθρωπότητας είναι και δικό μου και, αντιστρόφως, το πεπρωμένο του κόσμου και ολόκληρης της ανθρωπότητας δε μπορεί να έχει τη λύση χωρίς εμένα*»²⁰¹. Αυτό επιβεβαιώνει ότι ο άνθρωπος είναι μικρόκοσμος και κάθε πρόσωπο περικλείει μέσα του ολόκληρο τον κόσμο. Για αυτό το λόγο κάθε πρόσωπο φέρει ευθύνη απέναντι στο υπόλοιπο κόσμο.

¹⁹⁹ *Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής*. Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος. Εκδόσεις Π.Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2010, σ. 121.

²⁰⁰ *Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής*. Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος. Εκδόσεις Π.Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2010, σ. 346.

²⁰¹ *Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής*. Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος. Εκδόσεις Π.Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2010, σ. 347.

Για τον μεγάλο στοχαστή η μεταμόρφωση, που είναι το κεντρικό γεγονός των εσχάτων μαζί με την ανάσταση, δεν είναι η κατάργηση της σάρκας, αλλά η πνευματικοποίηση της σάρκας. Όπως λέει «*Είναι λάθος να νομίζουμε ότι «αυτός ο κόσμος» σημαίνει σωματικό κόσμο και ότι «ο άλλος κόσμος» σημαίνει ασώματο κόσμο. Υλότητα και σωματότητα δεν είναι ένα και το αυτό. ... Το πνεύμα-ψυχή δημιουργεί το σώμα του. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο η πιο αληθινή και βαθύτερη θεωρία είναι αυτή της ανάστασης, της ανάστασης ολόκληρου του όντος, όχι η διατήρηση των θριμματισμένων μερών του όντος*»²⁰². Ο άνθρωπος μπαίνει στη βασιλεία του Θεού με ψυχή και σώμα, ως ψυχοσωματική ενότητα.

Αυτό που αλλάζει για τον Μπερδιάγιεφ είναι η σεξουαλικότητα του. Δεν χάνεται το φύλο αλλά μετατρέπεται σε δημιουργική ενέργεια. Όπως λέει «*κατά τη στιγμή του τέλους θα λάβει χώρα μια αλλαγή, με μεταμόρφωση της σεξουαλικής ζωής, διότι η ζωή αυτή πρέπει να καθοριστεί μετά την πτώση της στον κόσμο και στη διαφθορά. Η αγάπη θα είναι σε θέση να πραγματοποιήσει τον εξαγνισμό της παλιάς σεξουαλικής ζωής και να μετατρέψει τη δύναμη του φύλου, στην οποία τώρα ο άνθρωπος είναι δούλος, σε δημιουργικά έργα*»²⁰³. Η ιστορία γνωρίζει τέτοια μεταμόρφωση στο πρόσωπο της Παναγίας. Όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ «*Η λατρεία της μητέρας του θεού, της Αγίας Παρθένου, είναι στην ουσία της διαφορετική από την ειδωλολατρική λατρεία της θηλυκής αρχής: είναι λατρεία της πλήρως δοξασμένης θηλυκότητας η οποία και θριαμβέβει επί της κακής θηλυκότητας*»²⁰⁴. Η αγάπη και ο έρωτας απαλλαγμένοι από τη σεξουαλικότητα θα είναι θρίαμβος της προσωπικότητας²⁰⁵.

Η προετοιμασία για το τέλος του κόσμου προϋποθέτει για τον Μπερδιάγιεφ δημιουργικότητα και όχι παθητική αναμονή. Ο κόσμος πρέπει να προετοιμαστεί για

²⁰² *Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής*. Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος. Εκδόσεις Π.Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2010, σ. 357.

²⁰³ *Θείον και ανθρώπινον*. Μετάφραση Προδρόμου Π. Αντωνιάδου. Εκδόσεις Π.Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 278.

²⁰⁴ *Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής*. Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος, Εκδόσεις Π.Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2010, σ. 363.

²⁰⁵ *Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής*. Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος. Εκδόσεις Π.Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2010, σ. 363.

το τέλος του κόσμου, πρέπει να είναι δραστικός. Όπως λέει ο στοχαστής *«Αυτή τη Βασιλεία δεν αρκεί να την περιμένουμε, πρέπει να τη συγκροτήσουμε και η συγκρότησή της πρέπει να αρχίσει αμέσως, από αυτή τη γη. Αυτό απαιτεί μια ενεργητική, δημιουργική κατανόηση της εσχατολογίας»*²⁰⁶. Επειδή όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ *«Η συντέλεια του κόσμου είναι θεανθρώπινο έργο: συμμετέχουν σε αυτήν η δραστηριότητα και η δημιουργική δύναμη του ανθρώπου, ο άνθρωπος όχι μόνο υφίσταται το τέλος αλλά και το προετοιμάζει. Το τέλος δεν είναι μόνο καταστροφή του κόσμου και η κρίση, αλλά και φωτισμός και μεταμόρφωση του κόσμου, είναι σαν μία συνέχιση της δημιουργίας, είσοδος σε έναν νέο Αιώνα»*²⁰⁷.

Για τον Μπερδιάγιεφ η αναμονή του τέλους με σταυρωμένα χέρια είναι αντίθετη με αυτό που προσδοκά από μας ο θεός, και σημαίνει παραίτηση από τα καθήκοντα μας. Όπως εξηγεί *«Στάση προς το τέλος του κόσμου δεν μπορεί να είναι μόνο η αναμονή του ανθρώπου, θα πρέπει να είναι και η δραστηριότητα του ανθρώπου, με το δημιουργικό του έργο. Λιγότερο από όλους μπορεί να δικαιολογηθεί η παθητικότητα του ανθρώπου, σταύρωμα των χεριών, η άρνηση της κάθε δημιουργικότητας με την δικαιολογία ότι η καταστροφή και το τέλος του κόσμου πλησιάζει. Αυτή είναι – η πεσμένη διάθεση, προδοσία του καθήκοντος που έχει ο άνθρωπος. Κάθε πρόσωπο προετοιμάζεται για το θάνατο, για την αρρώστια και τα γηρατειά, αυτό μπορεί να μην έχει προοπτική μακράς ζωής. Αλλά από την προσωπική εσχατολογική συνείδηση δεν σημαίνει ότι ο άνθρωπος πρέπει να σταματήσει οποιαδήποτε δραστηριότητα. Η δημιουργική του δραστηριότητα αντίθετα μπορεί να αυξηθεί και άλλο. Οι πράξεις που διαπράττονται από τον άνθρωπο, δεν έχουν καμία σχέση με το χώρο και το ιστορικό χρόνο, είναι συνδεδεμένα με τον υπαρξιακό χρόνο»*²⁰⁸.

²⁰⁶ Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής. Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος. Εκδόσεις Π.Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2010, σ. 330.

²⁰⁷ Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής. Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος. εκδόσεις Π.Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2010, σ. 370.

²⁰⁸ ΒΟΪΝΑ И ЭΣΧΑΤΟΛΟΓΙΑ. (1939) Из журнала "Путь", издававшегося в Париже Николаем Бердяевым в 1925-1940 гг. №61, Октябрь 1939 г. - март 1940 г, σ. 8.

Επίσης είναι λάθος να αντιλαμβανόμαστε τα έσχατα μόνο σαν ένα τρομακτικό, καταστροφικό και εκδικητικό Τέλος του κόσμου και όχι σαν απελευθέρωση. Μια τέτοια κατανόηση αναστρέφει την εικόνα του Θεού. Διότι όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ *«Ο Θεός αποκαλύπτεται εν Χριστώ, είναι παν' απ' όλα απελευθερωτής, και για αυτό το τέλος του κόσμου θα πρέπει να κατανοείται με μια νέα έννοια, όχι μόνο ως μια δίκη και τιμωρία, αλλά και ως απελευθέρωση και φώτιση. Φυσικά, το τέλος του κόσμου είναι φοβερό δικαστήριο, αλλά το δικαστήριο, ως συνέπεια εμπειρίας του κακού, και όχι ως μια εξωτερική τιμωρία του Θεού. Η δημιουργική ελευθερία του ανθρώπου στέκεται απέναντι στο πρόβλημα του τέλους. Και όσο πλησιάζει το τέλος πρέπει να αυξήσει την ένταση της δημιουργικής δραστηριότητας»*²⁰⁹.

Για τον Μπερδιάγιεφ ένα από τα προβλήματα στην κατανόηση του τέλους του κόσμου είναι η ιδέα της αιώνιας κόλασης και της εκδίκησης του Θεού. Όπως αναφέρει, *«Το μίσος, η εκδίκηση, μια ανελέητη στάση απέναντι στον εχθρό, οδηγούν πάντα στην επιθυμία της κόλασης. Η διδασκαλία της αιώνιας κόλασης είναι δυσιμός χωρίς διέξοδο, όχι σχετικός, δυσιμός απόλυτος και σημαίνει όχι μόνο μοιραία αποτυχία του ανθρώπου, αλλά προπαντός του Θεού, αποτυχία στη δημιουργία του κόσμου, αποτυχία όχι μόνο στο χρόνο αλλά αιωνίως»*²¹⁰.

Η κόλαση υπάρχει όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ αλλά είναι μια εμπειρική πραγματικότητα σε αυτόν το κόσμο και στο χρόνο και όχι στην αιωνιότητα. Όπως λέει *«Ο παράδεισος είναι ένα ενδεχόμενο για μένα μόνο αν δεν υπάρχει κόλαση»*. Η ύπαρξη της κόλασης για τον Μπερδιάγιεφ θα ήταν αποτυχία ολόκληρης της δημιουργίας, ράγισμα στη βασιλεία του Θεού²¹¹. Η διδασκαλία για την αιώνια κόλαση μέσα στο χριστιανισμό σημαίνει για τον Μπερδιάγιεφ *«ότι η καθολική συνείδηση δεν κατακτήθηκε ακόμα πλήρως και ότι το πνεύμα αγάπης δεν νίκησε ακόμα το πνεύμα της παλιάς εκδίκησης. Η χριστιανική συνείδηση δεν*

²⁰⁹ *ВОЙНА И ЭСΧАТОЛОГИЯ*. (1939) Из журнала "Путь", издававшегося в Париже Николаем Бердяевым в 1925-1940 гг. №61, Октябрь 1939 г. - март 1940 г, σ. 12.

²¹⁰ *Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής*. Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος. Εκδόσεις Π.Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2010, σ. 348.

²¹¹ *Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής*. Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος. Εκδόσεις Π.Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2010, σ. 350.

απελευθερώθηκε ακόμα από τα κατάλοιπα μίας ποινικής και εκδικητικής εσχατολογίας»²¹². Για αυτό σε έναν τέτοιο χριστιανισμό, με περιορισμένη αγάπη και συνείδηση το αίσθημα της εκδίκησης πάνω στο κακό προκαλεί σύγχυση και οδηγεί στην κατανόηση της κόλασης ως τόπο της καταδίκης των αμαρτωλών.

Αλλά για τον Μπερδιάγιεφ τα έσχατα η δεύτερη παρουσία του Θεού. Δεν είναι μόνο καταστροφή του κόσμου αλλά η μεταμόρφωση και ανακαίνιση του. Δεν είναι εκδίκηση και τιμωρία του κόσμου αλλά η σωτηρία και απελευθέρωση του. Και όπως λέει «*θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο κόσμος έχει δυο τέλη: πολέμους, εξεγέρσεις λαού πάνω στο λαό, του βασιλείου πάνω στο βασίλειο, πείνα, επιδημίες και σεισμούς, την υπέρβαση των κακών γεγονότων στον κόσμο και η συνέπιες του και η δεύτερη η μεταμόρφωση του κόσμου, νέος ουρανός κα νέα γη, η δεύτερη έλευση του Χριστού*»²¹³. Και σε αυτήν τη δεύτερη έλευση του Χριστού «*θα φανερωθεί η πληρότητα της ανθρωπίνης τελειότητας και όλες οι δημιουργικές ενέργειες του ανθρώπου θα έχουν τη θέση τους σε αυτή την τελειότητα και αυτήν τη πληρότητα*»²¹⁴. Αυτό σημαίνει ότι το έσχατο έχει πιο πολύ θετική παρά αρνητική έννοια.

Όπως είδαμε η εσχατολογία για τον μεγάλο στοχαστή είναι πυρήνας της ιστορίας του κόσμου, είναι μεταμόρφωση και ανακαίνιση του κόσμου. Είναι η ήττα του σατανά και νίκη του καλού. Για αυτό πρέπει να αναμένουμε τα έσχατα με χαρά και πρέπει να κοπιάζουμε και να δημιουργούμε με την πνευματική δύναμη που μας δίνει ο Θεός. Γιατί το αποτέλεσμα της δημιουργίας μας θα είναι θαυμάσιο και μεγαλειώδες. Τα έσχατα κρύβουν για μας τη μεγαλύτερη χαρά και ευτυχία. Στα έσχατα μόνο ο φαινομενικός κόσμος γίνεται ολοκληρωτικά νοούμενος, αυτή είναι η τελική μεταμόρφωση του.

Τελειώνοντας θέλω να αναφέρω τα λόγια του Μπερδιαγιέφ που λέει ότι «*Η εσχατολογική προοπτική δεν αφορά μόνο σε ένα συγκεκριμένο, λίγο η πολύ, τέλος*

²¹² *Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής*. Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος. Εκδόσεις Π.Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2010, σ. 351.

²¹³ *ΒΟΪΝΑ И ЭСΧΑΤΟΛΟΓΙΑ*. (1939) Из журнала "Путь", издававшегося в Париже Николаем Бердяевым в 1925-1940 гг. №61, Октябрь 1939 г. - март 1940 г, σ. 10.

²¹⁴ *ΒΟΪΝΑ И ЭСΧΑΤΟΛΟΓΙΑ*. (1939) Из журнала "Путь", издававшегося в Париже Николаем Бердяевым в 1925-1940 гг. №61, Октябрь 1939 г. - март 1940 г, σ. 369.

του κόσμου: είναι η προοπτική κάθε στιγμής της ζωής μας. Σε κάθε στιγμή πρέπει να εγκαταλείψουμε τον παλιό κόσμο και να περνάμε στο καινούριο. Το πνεύμα πνέει διαμέσου όλου αυτού του έργου. Ο Αιώνας του τέλους είναι η αποκάλυψη του πνεύματος»²¹⁵. Εμείς οι χριστιανή πρέπει να βιώνουμε τα έσχατα μέσα μας στην κάθε στιγμή της ζωής μας όπως γίνεται αυτό στην εκκλησία που είναι η συνεχή ανάμνηση των εσχάτων.

²¹⁵ *Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής*. Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος. Εκδόσεις Π.Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2010, σ. 373.

XII
ΤΟ ΟΡΑΜΑ ΤΟΥ ΜΠΕΡΔΙΑΕΦ
(Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ Η ΤΡΙΤΗ ΔΙΑΘΗΚΗ)

Ο Μπερδιάγεφ θεωρούσε ότι με την πάροδο του χρόνου ο Χριστιανισμός έγινε στατικός και παθητικός, οι χριστιανοί άρχισαν να εκλαμβάνουν το Χριστιανισμό ως θρησκεία της προσωπικής σωτηρίας. Αυτό οδήγησε στη μείωση και υποβάθμιση της πνευματικότητας. Η πνευματική ζωή έγινε συμβολική. Το πνεύμα εξαντικειμενοποιείται²¹⁶. Έτσι η κατανόηση της πνευματικής ζωής αποκλειστικά ως πράξη προσωπικής σωτηρίας οδήγησε στην επεξεργασία της προσωπικής πνευματικότητας και εξάρτησή της πνευματικότητας από το σχήμα της κοινωνικής ζωής²¹⁷.

Για αυτό φανερά απογοητευμένος ο Μπερδιάγεφ, από την αποδυνάμωση και εξαθλίωση του χριστιανισμού αναζητά μια νέα εποχή που θα είναι η εποχή της αφύπνισης των χριστιανών και της ανάδειξης του μεγαλείου και της καθαρότητας του χριστιανισμού. Όπως λέει, ο άνθρωπος χρειάζεται πνευματική αναζωογόνηση. Χρειάζεται εποχή του πνεύματος. Ο χριστιανισμός πρέπει να απελευθερωθεί από τα δεσμά του κόσμου. Και ελπίζει ότι αυτή εποχή θα έρθει γρήγορα και ήδη έχει αρχίσει να φανερώνεται. Αυτή εποχή, για τον Μπερδιάγεφ, θα είναι η εποχή του Πνεύματος θα είναι η εποχή της τρίτης Διαθήκης.

Γεμάτος ελπίδα και πίστη σε έναν ανανεωμένο χριστιανισμό που θα είναι απαλλαγμένος από κάθε αντικειμενοποίηση, ο Μπερδιάγεφ γράφει: *«Μια νέα μέρα ξημερώνει για τον Χριστιανισμό. Από κοινωνική άποψη μόνο ένας προσωποκρατικός σοσιαλισμός που συνδυάζει την κοινότητα και το πρόσωπο μπορεί να ανταποκριθεί στο Χριστιανισμό. Ήρθε η στιγμή, που μετά από μία φοβερή σύγκρουση, μετά από μια βαθιά αποχριστιανοποίηση του κόσμου που εξάντλησε κάθε απόθεμα δυνάμεως, να δούμε το χριστιανισμό σε ολόκληρο το μεγαλείο και την καθαρότητά του. Τότε θα μάθουμε στ' αλήθεια τι υποστηρίζει ο Χριστιανισμός και σε τι είναι αντίθετος. Τότε θα εμφανιστεί ο Χριστιανισμός ως το έσχατο καταφύγιο της ανθρωπότητας. Θα γνωρίσουμε τι είναι ο Χριστιανισμός για τον άνθρωπο και για τον αληθινό ανθρωπισμό, για την αξία και την αξιοπρέπεια του*

²¹⁶ *ДУХ И РЕАЛЬНОСТЬ*. (1937) (Основы богочеловеческой духовности) Париж: YMCA-Press s.d. [1937]. 175 с. σ. 446.

²¹⁷ *ДУХ И РЕАЛЬНОСТЬ*. (1937) (Основы богочеловеческой духовности) Париж: YMCA-Press s.d. [1937]. 175 с. σ. 446.

προσώπου, για την ελευθερία και την κοινωνική δικαιοσύνη, για την ελευθερία των λαών, για το φωτισμό και τη μεταμόρφωση, για τη δημιουργία μιας νέας ζωής. Θα γνωρίσουμε τέλος ότι μονάχα ο Χριστιανισμός τα υπερασπίζεται όλα αυτά»²¹⁸.

Αυτήν τη νέα εποχή όπου θα αναδειχτεί το μεγαλείο του Χριστιανισμού ο Μπερδιάγιεφ ονομάζει, εποχή του πνεύματος γιατί θεωρεί ότι αυτή εποχή θα είναι πιο πνευματική από ποτέ, θα είναι νέα αποκάλυψη του πνεύματος και τον κατατάσσει σε τρίτη αποκάλυψη. Λέει συγκεκριμένα «*Ο κόσμος περνάει μέσα από τρεις εποχές της θείας αποκαλύψεως: της αποκάλυψη του νόμου (του Πατέρα), της αποκάλυψης της εξαγοράς (του Υιού), και της αποκάλυψης της δημιουργίας (του Πνεύματος). Οι περίοδοι αυτοί αντιστοιχούν σε διαφορετικά σημεία στον ουρανό»²¹⁹.*

Αυτή εποχή του πνεύματος για τον Μπερδιάγιεφ αποτελεί την Τρίτη Διαθήκη, και αυτή τη Τρίτη Διαθήκη αντιλαμβάνεται ως μια νέα θρησκευτική συνείδηση που θα είναι εκπλήρωση και συνέχιση της Παλιάς και της Νέας Διαθήκης. Λέει συγκριμένα: «*Μόνο η νέα θρησκευτική συνείδηση μπορεί να φωτίσει θανατηφόρο δυισμό της μοίρα της ανθρωπότητας, για αυτό ένα νέο θρησκευτικό κίνημα στο κόσμο θα πρέπει να συνδέεται με αποκαλυπτικές προφητείες. Η κατάσταση του κόσμου, απαιτεί θρησκευτική ανάπτυξη της ιδέας του προόδου, να καθορίσει τη μοίρα της θρησκευτικής ιστορίας. Παλαιά και Καινή Διαθήκη, προφητείες πρέπει να πληρούνται, η θρησκευτική διαδικασία στον κόσμο πρέπει να συνεχιστεί, η υπόσχεση της βασιλείας του Θεού στη γη-πρέπει να συνεχιστεί. τρίτη διαθήκη δεν μπορεί παρά να είναι η τελική υλοποίηση της διαθήκης του Χριστού, η εκπλήρωση των υποσχέσεων και των προφητειών»²²⁰.*

Η εκπλήρωση αυτής της Τρίτης Διαθήκης όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ θα γίνει στη θρησκεία του Πνεύματος. Και αυτή η θρησκεία του Πνεύματος «*θα είναι θρησκεία του ενηλικιωμένου ανθρώπου, ο οποίος υπερέβη την παιδική και εφηβική*

²¹⁸ Το πεπρωμένο του ανθρώπου στο σύγχρονο κόσμο. Μετάφραση Β.Γιούλτση. Εκδόσεις Π.Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 1980, σ. 142.

²¹⁹ *Смысл творчества. Опыт оправдания человека.* (1914) Воспроизводится со сверкой по изданию: Париж, ИМКА-ПРЕСС, 1985, κεφ.14, σ. 1.

²²⁰ *НОВОЕ РЕЛИГИОЗНОЕ СИЗНАНИЕ И ОБЩЕСТВЕННОСТЬ.* (1907) Издательство «Канон+» 1998, σ. 289-290.

ηλικία. ... Θα δοθεί χώρος σε μία νέα ανθρωπολογία και θα αναγνωρισθεί ο θρησκευτικός χαρακτήρας της ανθρώπινης δημιουργικής ικανότητας. Το κύριο στήριγμά της θα είναι η ελευθερία»²²¹.

Η εποχή αυτή της νέας πνευματικότητας δεν θα είναι πια η εποχή της ελίτ των σωζόντων. Ο καθένας θα παίρνει πάνω του τη μοίρα του κόσμου και της ανθρωπότητας. Θα είναι η εποχή της απελευθέρωσης από τη δύναμη του κόσμου, κάτι που είναι ένα από τα καθήκοντα και επιτεύγματα για αυτόν που ενηλικιώνεται. Όμως αυτή η απελευθέρωση δεν θα σημαίνει φυγή από τον κόσμο. Όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ «Η πνευματικότητα δεν σημαίνει, ότι ο άνθρωπος απομακρύνεται από τον κόσμο για να σώσει τον εαυτό του και αρνείται να μοιραστεί τα προβλήματα και τα πάθει του κόσμου. Αντίθετα από αυτό, για να απελευθερωθούμε από τον κόσμο αυτό, πρέπει να νιώθουμε πνευματική ανεξαρτησία από τη δύναμη του κόσμου.... Η πνευματική απελευθέρωση ενδιαφέρεται για καθολική σωτηρία. Ο χριστιανισμός πρέπει να είναι και ελεύθερος από τον κόσμο, πρέπει να είναι επαναστατικός απέναντι στον κόσμο. Πρέπει να απευθύνεται με αγάπη στον κόσμο. Για αυτό υπάρχουν δυο έννοιες της άσκησης: είναι η άσκηση ως φυγή από τον κόσμο, και άσκηση στον κόσμο. Στη νέα πνευματικότητα θα κυριαρχεί μόνο το δεύτερο είδος της άσκησης»²²².

Πρέπει να επισημάνω ότι για τον Μπερδιάγιεφ αυτή η θρησκεία του Πνεύματος ή νέα πνευματικότητα, είναι η θρησκεία της Αγίας Τριάδας. Και όχι μονιστικά μόνο του πνεύματος²²³. Είναι για τον Μπερδιάγιεφ η πνευματικοποίηση του Χριστιανισμού. Ο Χριστιανισμός που έτσι και αλλιώς είναι πνευματικός γίνεται περισσότερο πνευματικός, περισσότερο ελεύθερος και δημιουργικός. Με την θρησκεία του Πνεύματος η χαμένη πνευματικότητα ανατέλλει πιο δυναμικά μέσα στην Εκκλησία.

²²¹ *Θείον και ανθρώπινον*. Μετάφραση Προδρόμου Π. Αντωνιάδου. Εκδόσεις Π.Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 259.

²²² *Θείον και ανθρώπινον*. Μετάφραση Προδρόμου Π. Αντωνιάδου. Εκδόσεις Π.Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 447.

²²³ *Θείον και ανθρώπινον*. Μετάφραση Προδρόμου Π. Αντωνιάδου. Εκδόσεις Π.Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 259.

Η εποχή αυτή για τον Μπερδιάγιεφ χαρακτηρίζεται από ανθρώπινη κα Θεία δημιουργικότητα με την Θεία κα την ανθρώπινη ελευθερία. Η εποχή αυτή είναι θεανθρώπινη. Όπως λέει «*Η αποκάλυψη της θρησκείας του Πνεύματος δείχνει το οριστικό πεπρωμένο της ανθρωπότητας υπό την προοπτική ενός δημιουργικού έργου, το οποίο προέρχεται από τη συνεργασία μεταξύ ανθρώπου και του Θεού και είναι συγχρόνως θείο και ανθρώπινο.... Το πεπρωμένο δύναται να υπερβληθεί δια μέσου της ελευθερίας*»²²⁴.

Ο Μπερδιάγιεφ λέει ότι η αποκάλυψη του ανθρώπου στη δημιουργική θρησκευτική εποχή είναι συγχρόνως η αποκάλυψη κοσμική και αποκάλυψη θεϊκή. Μέσω της ανθρώπινης δημιουργίας αποκαλύπτεται ο Θεός στον κόσμο. Αυτή διπλή δημιουργική εξέλιξη Θεού και ανθρώπου στον κόσμο είναι, για τον Μπερδιάγιεφ, απόδειξη ότι ο άνθρωπος δεν είναι μόνο μικρόκοσμος αλλά και μικρός θεός²²⁵.

Η δημιουργικότητα αυτή για τον Μπερδιάγιεφ έχει θρησκευτική βάση είναι θρησκευτική δημιουργικότητα²²⁶. Για αυτό ο Χριστιανισμός ως απόλυτη θρησκεία πρέπει πια να ανοιχτεί ως το τέλος ως θρησκεία της απόλυτης ελευθερίας και αγάπης. Ο Μπερδιάγιεφ πιστεύει πως ο χριστιανισμός δεν αποκαλύφτηκε ακόμη ολοκληρωτικά ως θρησκεία της αγάπης. Μέχρι τώρα ο Χριστιανισμός ήταν θρησκεία της σωτηρίας για λίγους. Και πιστεύει ότι ήρθε καιρός για τη νέα αποκάλυψη του Χριστιανισμού, γιατί όπως λέει : «*Η Χριστιανική ανθρωπότητα στην ιστορία του δεν ασκήθηκε στην αγάπη, στη χαρισματική ζωή στο Πνεύμα, ζούσε με κανόνες του φυσικού κόσμου, και μεγάλοι ασκητές του μάθαιναν να σκληρύνουν την καρδιά τους, γα να νικήσουν τα πάθη της αμαρτίας. Ο Απόστολος Ιωάννης μάθαινε για μυστική αγάπη, και ο άγιος Φραγκίσκος πραγματοποιούσε την αγάπη στη ζωή του. Αλλά αυτά είναι σπάνια μυστικά λουλούδια. Η δημοκρατική παγκόσμια και οικουμενική ιστορική- χριστιανική θρησκεία ήταν θρησκεία της υπακοής, αναλαμβάνοντας το βάρος των συνεπειών της αμαρτίας. Οι γέροντες μάθαιναν όχι*

²²⁴ *Θείον και ανθρώπινον*. Μετάφραση Προδρόμου Π. Αντωνιάδου. Εκδόσεις Π.Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 267.

²²⁵ *Смысл творчества. Опыт оправдания человека* .(1914) Воспроизводится со сверкой по изданию: Париж, ИМКА-ПРЕСС, 1985, κεφ. 14, σ. 1.

²²⁶ *Смысл творчества. Опыт оправдания человека* .(1914) Воспроизводится со сверкой по изданию: Париж, ИМКА-ПРЕСС, 1985, κεφ.14, σ. 11.

αγάπη, αλλά υπακοή και συνεχή προσπάθεια για να σωθούν.... Η αγάπη αποκαλυπτόταν στην Εκκλησία μόνο συμβολικά και όχι πραγματικά, λειτουργικά, και όχι εμπειρικά.... Η αγάπη έγινε νεκρή λέξη στην εκκλησία. Και η ίδια η ιδέα της χριστιανικής αγάπης δίκαια προκάλεσε δυσαρέσκεια και εχθρότητα, ως υποκρισία και το ψέμα. Η αγάπη είναι μια νέα και δημιουργική ζωή, η ζωή της χάριτος του Πνεύματος. Η αγάπη δεν μπορεί να είναι θέμα κηρυγμάτων και ηθικολογίας. Η αγάπη δεν είναι νόμος, και δεν μπορεί να υποχρεώσει κανέναν να αγαπά»²²⁷. Ο Μπερδιάγιεφ πιστεύει ότι στην νέα εποχή αυτό που θα κυριαρχεί πάνω απ' όλα θα είναι η αγάπη. Η αγάπη θα καθαρίσει την ψυχή του ανθρώπου και θα τον απαλλάξει από κάθε είδους αντικειμενοποίηση και νομική σκέψη.

Για αυτό Μπερδιάγιεφ πιστεύει ότι ο χριστιανισμός χρειάζεται ανανέωση με ελεύθερο Πνεύμα και βάπτισμα στην δημιουργικότητας για να γίνει η θρησκεία της αγάπης. Και λέει ότι η θρησκεία της αγάπης έχει έρθει στον κόσμο, και πώς η θρησκεία αυτή θα είναι θρησκεία της απεριόριστη ελευθερίας του Πνεύματος. Γιατί όπως λέει : «*Η εκκλησία είναι η εκκλησία της αγάπης του Ιωάννη, η αιώνια, μυστική εκκλησία, η οποία κρύβει μέσα της την πλήρη αλήθεια για τον Χριστό και τον άνθρωπο.... Το θρησκευτικό κέντρο βάρους θα μεταφερθεί από τη σφαίρα της ιερατικής-προστατευτικής στην προφητική και δημιουργική. Όχι μόνο η χριστιανική ιεροσύνη, αλλά και χριστιανική προφητεία θα πρέπει να είναι η ζωή. Πρέπει να κυριαρχεί όχι αγγελική αρχή (ιερατείο), αλλά ανθρώπινη αρχή*»²²⁸.

Για τον Μπερδιάγιεφ αυτή η εποχή, που όπως είπαμε ήδη έχει αρχίσει, θα συνεχιστεί μέχρι το τέλος του κόσμου και θα γίνει πιο δυνατή πιο Πνευματική. Αλλά ο δρόμος ως το τέλος δεν θα είναι εύκολος, όπως λέει «*Στο μέλλον θα έρθει σκότος και οδύνη, αλλά θα απαστράψει σε λαμπρό φως και θα γεννηθεί σε νέο άνθρωπο, σε μια νέα κοινωνία, σε νέο κόσμο. Τότε θα εκπληρωθεί και η μυστική διαλεκτική του τριαδισμού.*

Ο πνευματισμός βρίσκεται ήδη στο Ευαγγέλιο.

²²⁷ *Смысл творчества. Опыт оправдания человека* .(1914) Воспроизводится со сверкой по изданию: Париж, ИМКА-ПРЕСС, 1985, κεφ. 14, σ. 12.

²²⁸ *Смысл творчества. Опыт оправдания человека* .(1914) Воспроизводится со сверкой по изданию: Париж, ИМКА-ПРЕСС, 1985, κεφ. 14, σ. 12.

Τα πάντα συμβαίνουν εν πνεύματι και δια του πνεύματος.

Σε μία ορισμένη στιγμή ο πνευματοκεντρισμός αυτός θα γίνει ολοένα και περισσότερο ισχυρός»²²⁹.

Αυτό είναι το όραμα του Μπερδιάγιεφ και πιστεύω όραμα όλων μας. Να ωριμάσει επιτέλους ο άνθρωπος, να γίνει πιο ελεύθερος και να μάθει να αγαπά και να δημιουργεί πραγματικά όπως του αρμόζει ως εικόνα του θεού που είναι. Έτσι αν ο άνθρωπος ανυψωθεί στο ύψος του και η Εκκλησία θα απαλλαχτεί από μικροπρέπεια και ψεύδος. Και ο χριστιανισμός ως αληθινή θρησκεία θα ανοίξει την αγκαλιά του για όλους όπως έκανε και ο Χριστός, γιατί ο χριστός δεν ήρθε να σώσει τους λίγους αλλά ήρθε για την σωτηρία όλου του κόσμου, τότε ο κόσμος θα γίνει καλύτερος και ο άνθρωπος ανθρωπινότερος.

Δεν μπορώ να πω ότι αυτό το όραμα του μεγάλου στοχαστή είναι μόνο όραμα και δεν μπορεί να είναι πραγματικότητα διότι δεν γραφεί ξεκάθαρα πουθενά για αυτό. Αν έλεγα αυτό τότε θα ήταν σαν να μη πίστευα στην δημιουργική δύναμη του ανθρώπου και δυνατότητα απέραντης αγάπης που έχει ο άνθρωπος. Θα ήταν σαν να αμφισβητούσα τη δύναμη και την αγάπη του Θεού.

Δεν πιστεύω ότι το όραμα του Μπερδιάγιεφ είναι κάτι που μοιάζει με χιλιασμό. Γιατί ο χιλιασμός μιλά για την βασιλεία του Θεού στην γη, ενώ ο Μπερδιάγιεφ μιλά για την Θεανθρώπινη δημιουργική εξέλιξη. Εξάλλου ποιος αμφιβάλλει ότι ο χριστιανισμός δεν είναι στατικός στη φύση του και έχει τη δυνατότητα να εξελίσσεται ως το άπειρο.

²²⁹ *Θείον και ανθρώπινον*. Μετάφραση Προδρόμου Π. Αντωνιάδου. Εκδόσεις Π.Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 269.

ΣΥΝΟΨΗ

Όταν ξεκίνησα να γράφω αυτή την εργασία ο στόχος μου ήταν να βρω, μέσα από τη θεολογία του Μπερδιάγιεφ, το δημιουργικό δρόμο που από τον κόσμο των φαινομένων μας πάει στον κόσμο των νοουμένων. Και να βρω με πιο τρόπο και με τι μέσα ο άνθρωπος μπορεί να ανακαλύψει το νοούμενο που έχει μέσα του, για να ενωθεί με το νοούμενο κόσμο που μέσα στην αντικειμενοποίηση του έχει γίνει άλλος κόσμος για αυτόν, ενώ στην πραγματικότητα είναι ο δικός μας κόσμος, είναι ο κόσμος στον οποίο ανήκουμε. Ο σκοπός μου ήταν να βρω στο έργο του Μπερδιάγιεφ απαντήσεις για το πραγματικό σκοπό της ζωής του ανθρώπου και του κόσμου, τον πραγματικό ρόλο του ανθρώπου απέναντι στον κόσμο και τον θεό. Να αναδείξω μέσω του Μπερδιάγιεφ πως ο άνθρωπος φαινόμενο κρύβει μέσα του το νοούμενο το οποίο καθορίζει και τον πραγματικό προορισμό του ανθρώπου. Τον προορισμό του να γίνει από τον άνθρωπο θεάνθρωπος.

Ξεκίνησα από την διάκριση του Θεού και του ανθρώπου για να δω το κοινό που έχει ο άνθρωπος με τον θεό. Κατέληξα στο ότι για τον Μπερδιάγιεφ ο άνθρωπος είναι φαινόμενο αλλά έχει μέσα του το νοούμενο δηλαδή το θείο στοιχείο, διότι ο Θεός τον έφτιαξε ελεύθερο και δημιουργικό, η πραγματική του θέση είναι στον κόσμο που τώρα για αυτόν είναι νοούμενος κόσμος, κοντά στο Θεό. Ο άνθρωπος μπορεί και πρέπει να γίνει θεάνθρωπος. Η ζωντανή απόδειξη αυτής μας έδωσε ο Χριστός. Ο άνθρωπος είναι μικρός κόσμος και μικρός θεός διότι με χάρη του Θεού έχει τη δυνατότητα να γίνει και αυτός θεός, η πραγματική του θέση είναι στον κόσμο των νοουμένων.

Μετά την πτώση του ανθρώπου ο Θεός δεν εγκατέλειψε ποτέ τον άνθρωπο αλλά ούτε επεμβαίνει στη ζωή του και στην απόφαση του. Ο Θεός έδωσε στον άνθρωπο την ελευθερία και επέτρεψε την ύπαρξη του κακού στον κόσμο για να μπορεί ο άνθρωπος να ασκεί την ελευθερία του δημιουργικά. Με την άσκηση της ελευθερίας με δημιουργικό τρόπο ο άνθρωπος επιστρέφει στο Θεό με πράξη ελεύθερη. Ο Θεός έδωσε στον άνθρωπο βασιλική θέση στον κόσμο και ο άνθρωπος

πρέπει να σταθεί στο ύψος του, διότι το νοούμενο στοιχείο που υπάρχει μέσα του των κάνει ξεχωριστό από όλα και του δίνει τη δυνατότητα να υπερβεί τον φυσικό κόσμο. Η θέση του στον κόσμο αυτό είναι κεντρική. Φτιάχνοντας ο άνθρωπος με την ελευθερία την μοίρα του φτιάχνει και τη μοίρα του κόσμου γιατί ο κόσμος εξαρτάται αποκλειστικά από τον άνθρωπο. Ο άνθρωπος αν ανακτήσει την πραγματική του ύπαρξη μπορεί να μεταμορφώσει τον κόσμο.

Αυτό που κάνει τον άνθρωπο ξεχωριστό για τον Μπερδιάγιεφ είναι το πνεύμα, που είναι το νοούμενο στοιχείο του. Ο άνθρωπος που δέχεται μέσα του το πνεύμα δέχεται την αποκάλυψη του Θεού. Με την αποκάλυψη γίνεται φανέρωση του κόσμου των νοουμένων μέσα στον κόσμο των φαινομένων. Η αποκάλυψη είναι σχέση διαλεκτική ανάμεσα στο νοούμενο και το φαινόμενο είναι μια δυνατή και ανοιχτή σχέση που γίνεται με την θέληση του Θεού και του ανθρώπου. Η αποκάλυψη συνεχίζεται και θα ολοκληρωθεί, μόνο στην εποχή του πνεύματος. Όταν δηλαδή ο άνθρωπος θα γίνει πραγματικά πνευματικός άνθρωπος και τα νοούμενα για αυτόν θα γίνουνε φαινόμενα.

Ένας άνθρωπος που δέχεται μέσα του το πνεύμα δέχεται το νοούμενο στοιχείο και γίνεται πνευματικός. Πνευματικότητα σημαίνει ελευθερία, δημιουργικότητα, κοινωνία αγάπης. Πνευματικός άνθρωπος είναι άνθρωπος νοούμενος και όχι μόνο φαινόμενο, είναι πρόσωπο. Είναι ανώτερος από τον αντικειμενοποιημένο άνθρωπο και στέκεται στο ύψος που του αρμόζει. Για τον Μπερδιάγιεφ το πνεύμα είναι το ανώτερο, κάτι που ανήκει στον κόσμο των νοουμένων. Το πνεύμα κάνει τον άνθρωπο πρόσωπο, τον κάνει δημιουργικό και ελεύθερο.

Για να ξεπεράσει ο άνθρωπος τον αντικειμενικό κόσμο πρέπει να δημιουργεί ως ελεύθερος πάνω στον κόσμο και πάνω στον εαυτό του. Η δημιουργικότητα του ανθρώπου δείχνει την ομοιότητα του με τον Θεό. Η δημιουργικότητα δίνει στον άνθρωπο δυνατότητα να υψωθεί ως το Θεό και να ξεπεράσει τον υλικό κόσμο. Η δημιουργικότητα κάνει τον άνθρωπο πραγματικό πρόσωπο και αναδεικνύει μέσα του το πνεύμα. Μόνο με τη δημιουργική ελεύθερη δύναμη, για τον Μπερδιάγιεφ, ο άνθρωπος σώζει τον κόσμο.

Με δημιουργικότητα και ελευθερία ο άνθρωπος πραγματοποιείται ως πρόσωπο. Ο Μπερδιάγιεφ θεωρεί ότι για να ξεπεράσει τον κόσμο ο άνθρωπος πρέπει να γίνει πρόσωπο. Για αυτόν η προσωπικότητα είναι κατηγορία του πνεύματος και όχι της φύσης και δεν είναι κάτι το γενικό. Το πρόσωπο δεν είναι καθόλου μέρος της φύσης η του γενικού. Αντίθετα, το γενικό είναι το μέρος του προσώπου. τον φέρνει ως τη τελική μεταμόρφωση μαζί με τον Θεό.

Το πρόσωπο μαρτυρεί για την ανωτερότητα του ανθρώπου πάνω στη φύση. το πρόσωπο δεν είναι άνθρωπος ως φαινόμενο, αλλά άνθρωπος ως νοούμενο. Η προσωπικότητα πάντα προϋποθέτει την αναγνώριση αποκλειστικότητας και ανεπαναληπτικότητας σε καθένα. Αυτό που παν' απ' όλα χαρακτηρίζει το πρόσωπο είναι η αγάπη. Το ανθρώπινο σώμα όπως και η ψυχή ανήκει στο πρόσωπο. Για να γίνει κάποιος πρόσωπο πρέπει να είναι ελεύθερος που θα πει ότι δεν πρέπει να εξαρτάται από τον αντικειμενικό κόσμο.

Η ελευθερία είναι ο δρόμος που οδηγεί στην Αλήθεια. Η ελευθερία κάνει τον άνθρωπο πρόσωπο. Η ελευθερία για τον Μπερδιάγιεφ γνωρίζει μόνο ο άνθρωπος ως πρόσωπο είναι ο άνθρωπος ελεύθερος, δημιουργικός και παν' απ' όλα είναι φορέας της αγάπης. Ο Θεός σε όλη τη πορεία της ιστορίας εξασκεί και προετοιμάζει τον άνθρωπο να γίνει πραγματικά ελεύθερος, πραγματικά δημιουργικός να γίνει πρόσωπο πνευματικό για να φτάσει στο επίπεδο της τελικής ενηλικίωσης του. Που θα οδηγήσει στο τέλος στην μεταμόρφωση και τη θεανθρώπιση του.

Ο άνθρωπος δεν είναι εγκαταλειμμένος από τον Θεό, το Άγιο Πνεύμα πάντα είναι παρών στον κόσμο και προπαντός στην Εκκλησία η οποία είναι ένας ζωντανός οργανισμός που συνδέει τα φαινόμενα και τα νοούμενα και μαζί με τον άνθρωπο και το Θεό ετοιμάζει την οδό για την τελική μεταμόρφωση του κόσμου. Για τον Μπερδιάγιεφ η Εκκλησία δεν ανήκει στον φαινομενικό κόσμο, είναι αόρατη, ανήκει στο κόσμο των νοουμένων, αλλά έχει και την ορατή της πλευρά, που αποτελεί το σύμβολο της ουράνιας Εκκλησίας. Στην Εκκλησία γίνεται η μεταμόρφωση της ανθρώπινης φύσης, στην εκκλησία η ανθρώπινη η φύση γίνεται πνευματική. Η Εκκλησία είναι το μυστικό σώμα του Χριστού και όσοι ανήκουν στην Εκκλησία ανήκουν στο μυστικό σώμα του Χριστού. Η ζωή της Εκκλησίας βασίζεται στην

παράδοση της βάπτισης, στην διαδοχή. Με την βάπτιση γεννιόμαστε εκ νέου πνευματικά και μπαίνουμε, στη ζωή νέας πνευματικής γενιάς. Όπως λέει ο Μπερδιάγιεφ. Η Εκκλησία δεν είναι βασιλεία του Θεού αλλά μέσο της εκκλησίας πρέπει να το βρούμε τη βασιλεία του Θεού. Η εκκλησία είναι μόνο η οδός στην επίγεια ζωή. Και παν απ όλα η εκκλησία είναι εσχατολογική.

Το μοναδικό νόημα της ύπαρξης του ανθρώπου και του κόσμου είναι η αναμονή των εσχάτων. Όλα όσα διαδραματίζεται στον κόσμο και στην ιστορία έχουν ένα στόχο που είναι η τελική μεταμόρφωση του κόσμου. Όλα οδηγούν στα έσχατα. Στα έσχατα μόνο, ο φαινομενικός κόσμος γίνεται νοούμενος και ο νοούμενος γίνεται φαινόμενο. Η μεταμόρφωση του κόσμου είναι δυνατή επειδή σε αυτόν τον αντικειμενικό κόσμο υπάρχει και ένας νοούμενος πυρήνας.

Συμπεραίνοντας από όλα αυτά που είπα, ο τελικός σκοπός του ανθρώπου είναι η Θέωση, αλλά για να φτάσει στο σκοπό αυτό πρέπει να ξεπεράσει τον αντικειμενικό κόσμο των φαινομένων με την εξάσκηση των θείων χαρισμάτων που αποτελούν το νοούμενο στοιχείο του. Πρέπει να είναι ελεύθερος, δημιουργικός, πρέπει να δέχεται το πνεύμα και να γίνει πνευματικός, πρέπει να γίνει πραγματικό πρόσωπο, πρέπει να σταθεί στο ύψος του και να πάρει την πραγματική θέσει που έχει μέσα στον κόσμο για να σώσει τον κόσμο με τη δύναμη και αρμοδιότητα που του δίνει ο Θεός. Έτσι θα μπορέσει να φτάσει στον προορισμό του για να γίνει μέλος του κόσμου των νοουμένων, να γίνει από άνθρωπος θεάνθρωπος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Τα βιβλία το Ν. Μπερδιάγιεφ μεταφρασμένα στα Ελληνικά

- Ν. Μπερδιάγιεφ. *Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής*. Μετάφραση Ευάγγελος Νιάνιος. Εκδόσεις Π. Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2010.
- Ν. Μπερδιάγιεφ. *Θείον και ανθρώπινον*. Μετάφραση Προδρόμου Π. Αντωνιάδου. Εκδόσεις Π. Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2000.
- Ν. Μπερδιάγιεφ. *Βασίλειο του Πνεύματος και Βασίλειο του καίσαρα*. Μετάφραση Βασιλείου Τ. Γιούλτση. Εκδόσεις Π. Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 2002.
- Ν. Μπερδιάγιεφ. *Το πεπρωμένο του ανθρώπου στο σύγχρονο κόσμο*. Μετάφραση Β. Γιούλτση. Εκδόσεις Π. Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 1980.
- Ν. Μπερδιάγιεφ. *Χριστιανισμός και κοινωνική πραγματικότητα*. Μετάφραση Βασίλη Τ. Γιούλτση. Εκδόσεις Π. Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 1986.

Τα βιβλία του Ν. Μπερδιάγιεφ στα Ρώσικα

- Николай Бердяев. *НОВОЕ РЕЛИГИОЗНОЕ СИЗНАНИЕ И ОБЩЕСТВЕННОСТЬ*. (1907) Издательство «Канон+» 1998. (Νέα θρησκευτική συνείδηση και το κοινωνικό πρόβλημα).
- Николай Бердяев. *ФИЛОСОФИЯ СВОБОДЫ*.(1911) Москва. Путь, Январь 1911. 281 с. (Клепинина, №5) Переиздания: 1994; 1998. (φιλοσοφία της ελευθερίας).
- Николай Бердяев. *ПРОБЛЕМА ВОДТОКА И ЗНАДА В РЕЛИГИОЗНОМ ЦОЗНАНИИ ВЛ.СОЛОВЬЕВА*. (1911) п.: В сб.: О Владимире Соловьеве. М.: Путь, 1911. С. 104-128. (Клепинина, №53) - Переиздано: 1989, СС, т. 3, с. 214-241. Воспроизводится по изданию 1989 г. с указанием страниц (линейка и номер страницы предшествуют тексту на соответствующей странице). - Прим. Я.Кротова, 17.10.2000.
- Николай Бердяев. *СМЫСЛ ТВОРЧЕСТВА. Опыт оправдания человека (1914)* Воспроизводится со сверкой по изданию: Париж, ИМКА-ПРЕСС, 1985. (έννοια της δημιουργικότητας).
- Николай Бердяев. *АВТОБИОГРАФИЯ*. (1917) Из архива С.А.Венгерова. Оп.: Вестник Русского Христианского движения. № 177 (I-II, 1988), с. 122-134 (страницы в прямых скобках внутри текста). (αυτοβιογραφία).
- Николай Бердяев. *ФИЛОСОФИЯ СВОБОДНОГО ДУХА*. (1928) Республика, 1994. (φιλοσοφία ελεύθερου πνεύματος).
- Николай Бердяев. *Я И МИР ОБЪЕКТОВ*.(1934) (опит философии адиночесва и обшения) Париж: YMCA Press, 1934. 191 с. Опись А, №10515. (Εγώ και ο κόσμος των αντικειμένων).

- Николай Бердяев. *ПРОБЛЕМА ЧЕЛОВЕКА*. (1936) (К построению христианской антропологии) Опубликовано в журнале "Путь", 1936, №50, с. 3-26. (το πρόβλημα του ανθρώπου).
- Николай Бердяев. *ДУХ И РЕАЛЬНОСТЬ..* (1937) (Основы богочеловеческой духовности) Париж: YMCA-Press s.d. [1937]. 175 с. (Πνεύμα και πραγματικότητα (βασικά στοιχεία Θεανθρώπινης πνευματικότητας).
- Николай Бердяев. *О РАБСТВЕ И СВОБОДЕ ЧЕЛОВЕКА*. (1939) (Опыт персоналистической) философии Париж: YMCA-Press, s.d. [1939], 224 стр (Για την δουλειά και την ελευθερία του ανθρώπου).
- Николай Бердяев. *ВОЙНА И ЭСХАТОЛОГИЯ*. (1939) Из журнала "Путь", издававшегося в Париже в 1925-1940 гг. №61, Октябрь 1939 г. - март 1940 г. (πόλεμος και εσχατολογία).
- Николай Бердяев. *САМОПОЗНАНИЕ*. (1940) М.: Международные отношения, 1990. - 336 с. ISBN 5-85207-006-8. (αυτογνωσία).
- Николай Бердяев. *ИСТИНА И ОТКРОВЕНИЕ*. (1946) На русском впервые в кнСПб.: Изд-во Русского Христианского гуманитарного института, 1996. (αλήθεια και αποκάλυψη)

Για τον Μπερδιάγιεφ

- Пиамма Гайдено *МИСТИЧЕСКИЙ РЕВОЛЮЦИОНАРИЗМ* Н. А. БЕРДЯЕВА Воспроизводится по изданию: О назначении человека. М.: Республика, 1993.
- ΜΕΝ. *ΠΙΤΣΥΜΑ ΒΙΝΪΚΟΒΕΤΣΚΟΪ*. "Ваш о. Александр" публикация Дианы Виньковецкой БОСТОН 199.

Όλα τα βιβλία στα ρώσικα βρίσκονται στην ιστοσελίδα http://krotov.info/library/02_b/berdyayev/berd_ogl.html

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΡΩΝ ΚΑΙ ΕΚΦΡΑΣΕΩΝ

Δημιουργικότητα 48, 49, 50, 56

Εξαντικειμενοποίηση 38, 37, 81

Εσχατολογία 7, 85, 87, 104

Φαινόμενο 9, 10, 20, 38

Θρησκεία του Πνεύματος 40, 62, 93, 94

Νοούμενο 9, 11, 12

Πνευματικοποίηση 13, 86, 94

Πνευματικότητα 10, 43, 44, 45, 46

Προσωπικότητα 45,49, 50, 58, 62